

ŠUMAVA: BEZHlavCI, OBŘI, SKŘÍTCI, DIVNÝ MÍSTA...

O BEZHlavÝCH A O DUCHU S TvÁŘÍ JAKO STRUHADLO

V okolí Kašperských Hor, u Prostředního mlýna, sužoval lidi bezhlavý muž. Jednou zastoupil cestu holce jdoucí do Kašperských Hor a třikrát ji udeřil do brady. Ta se z toho tak vyděsila, že doběhla domů polomrtvá. Podobný zloduch je lovec, který řádí v okolí Ždánova a děsí lidi tváří úplně podobnou starému struhadlu.

V Hutním lesíku mezi Starou Hutí a Hodňovem u Horní Plané se také často objevoval muž bez hlavy. Jednou jel za noci tím lesíkem forman s prázdným povozem z kopce dolů. Náhle zůstal vůz stát a dva koně s ním nemohli hnout. Forman vytočil brzdu a poháněl koně bičem. Ti se marně snažili pohnout s vozem z místa a brzo byli celí zbrocení potem. Tu se vozka ohlédl a ke svému údesu viděl, že na voze za ním sedí bezhlavec. Ze všech sil práskl do koní a těm se podařilo s vozem pohnout. U Pangerlova kříže příšerný chlap zmizel a dál jel vůz z kopce naprosto lehce.

KRYSY A ŠEDOVOUSÝ MUŽÍK

Dva muži z Volar šli jednou spolu kosit na pláň hraničící s hvozdem. Protože začínali s prací za prvního ranního šera, spali v blízké stodole a jídlo si nechali donášet. Večer skončili s prací a kráčeli ke stodole. Cestou museli přes malý cíp lesa, ve kterém nebylo podle vyprávění lidí zrovna dvakrát bezpečně. A opravdu! Když tam dorazili, pes, kterého měli s sebou, se náhle zarazil, začal kňučet a vmžiku byl ten tam. Tu spatřili na staletém smrku ohromné množství krys, které skákaly s divokým pištěním sem a tam. Muži se neodvážili jít dál a ke stodole šli raději oklikou. Tam na ně čekal pes, třásl se po celém těle a postrašeně kňučel.

Sekáči se rozmyšleli, zdali by nebylo lepší dát přednost teplé posteli před nejistým nocováním v otevřené stodole. Nakonec se rozhodli zůstat. Protože byla ale pořádná zima, strčili si nohy do pytlů a usnuli. Mohlo být krátce po půlnoci, když je probudilo kňučení psa. Jakmile otevřeli oči, uviděli v měsíčním svitu malého, šedovousého mužíka. Mohlo mu klidně být tak sto let. Třásl hlavou a skuhral si pro sebe: „Aj, aj, aj, něco takovýho sem ještě neviděl, dvě hlavy a jedny nohy! Musím jít, musím to jít říct svý prabábě.“ Nato se mužík odpajdal pryč. Oba muži ale od té chvíle ve stodole nikdy víc nespali.

ČERTŮV BUK U NICOVA

V blízkosti Nicova, nedaleko Kašperských Hor, stojí Čertův buk. Zasadil ho tam sám ďábel. Nejde ho nikdy porazit. A i kdyby se to podařilo, vyroste znovu zcela svěží.

Jednou, když byla krutá zima, chtěl nějaký chudák ten buk porazit. Objevil se ale naznamý lovec a zakazoval mu to. Hned jak zmizel, pokračoval chudák v práci. Cizinec se ale objevil znovu, tentokrát v podobě ďábla, a muž se skácel mrtvý k zemi. Jinému sedlákovi, který se pokoušel podřezat buk pilou, se zjevil ďábel jako had, který se vyplazil ze zářezu, a zahnal ho na útěk. Když někdo zařízнул do kmene pilou, byl zářez druhý den opět zarostlý. Většinou ale opovážlivce zahnal malý černý mužíček nebo se hned skáceli mrtví. Tak se jednou dva drvoštěpové pokoušeli po celé dopoledne kmen podříznout. Náhle se jim pila zlomila a z vrcholku stromu vzlétli dva havrani. Oni ale padli mrtví k zemi.

Jiní dva se také snažili strom podříznout, ale pila se stále nemohla zakousnout do dřeva. Celí mrzutí se vrátili domů. Když druhého dne přišli opět nahoru k buku, viděli, že se strom po celé své délce rozštípl na dvě poloviny. Jeden z nich vkročil do štěrbin. Ta se ale v okamžiku sevřela a nebožáka rozmačkala na kaši.

KONEC PUSTÉHO HRÁDKU

V Pustém hrádku u Kašperku žilo kdysi pět rytířů. Jeden z nich jednou pozoroval z věže zvláštní podívanou. Na volném prostranství v lese se honilo pět jelenů a pět srenců kolem dokola. Vybíhali zuřivě proti sobě a pak opět poděšení ustupovali. Přitom se jeden z jelenů zapletl paroží do haluzí stromů a nemohl se vyprostit. Ostatní zvěř prchla. Tu spěchal rytíř dolů ke svým druhům a všichni pak spěšně vyrazili, aby bezbranné zvíře bez námahy skolili. Jeden z nich mu vhroutil tesák do břicha. Jelen klesl k zemi, ale z rány ihned vyskočil ďábel a posypal rytíře něčím žhoucím. Ten se v okamžiku proměnil v čerta a oba pak zmizeli. Zbylí rytíři se zarmouceně vrátili domů. Následující noci ale vniklo do jejich ložnice strašidlo s kosou a chtělo je zabít. Ohrožení muži vyskočili a chopili se mečů. Vtom se jim začala podlaha bortit pod nohama, hrad se s rachotem zřítíl a všechno živé pohřbil ve svých troskách.

CÍSAŘ KAREL VE SKÁLE

Na jednom z válečných tažení dorazil kdysi Karel IV. až do blízkosti Kašperských Hor. Na kopci nedaleko Kašperku rozbil své ležení. Postupující nepřátelé ho ale obklíčili tak, že nebylo úniku. Císař prosil v tísní Boha o pomoc.

Náhle se hora rozestoupila a pohltila ho i s jeho věrným vojskem.

Po mnoha letech šel jeden mladý kaplan přes Pustý hrádek. Byl horký letní den a duchovní umíral žízní. Nablízku nebyla ani kapka vody. Najednou před ním stál trpaslík a vedl ho za ruku do nitra hory. S úžasem viděl dole kaplan jednu síň za druhou. Jejich nádhera ho naprosto oslepovala. V poslední z nich stál bohatě prostřený stůl. Tam se najedl a napil do sytosti. Pak mu trpaslík ukázal nadýchané lože. Než ale odešel, varoval ho: „Můžeš se dívat ze všech oken, jen z tohohle černě zakrytého ne!“ Pak zmizel a kaplan šel spát.

Když se ale druhý den probudil s novými silami, začala ho trápit zvědavost, co se asi ukrývá za černým závěsem. Nemohl to už víc vydržet a odkryl cípek. Před sebou viděl obrovský sál, ve kterém se to jen blyštělo zlatem a drahými kameny. Veprostřed trůnil na zlaté židli císař Karel a spal. Jeho hlava ležela na zlatém stole, kolem leželi v širokém kruhu jeho rytíři a taky tvrdě spali. Pouze jeho dcerunka, milá zlatovláska, ho střežila a česala mu mohutné vousy, které už sedmkrát obrostly kolem stolu. Zatímco byl kaplan celý uchvácený tou podívanou, vešel do pokoje trpaslík a s divokými posunky ho překvapeného vyvedl z komnaty.

Brzo stál kaplan zase před skálou. Všechno za ním zase zmizelo. Šel teda zpátky do Kašperských Hor. Jak se ale polekal, když vešel do města! Všechno bylo jinak, po ulicích chodili sem a tam úplně cizí lidé. Nikoho neznal a nikdo neznal jeho. Když se vyptával, zjistil strašnou pravdu. Byl v Pustém hrádku přesně sto let. Hluboce pohnutý šel do kostela, pomodlil se a přijmul svaté přijímání. Když dostal poslední pomazání, proměnil se v šedivého mužíka. Vrhł ještě poslední pohled směrem k nebi a padnul mrtvý k zemi.

LOVEC ZAJÍCŮ A BÍLÝ MUŽÍK

Šel jednou lovec do Zámeckého lesa u Kašperských Hor na lov. Zašel taky na Kašperk. Proběhnul kolem něj zajíc. Lovec po něm vypálil. Najednou se ale před ním vynořil místo zajíce bílý mužík, zahrozil mu prstem a řekl: „Když nepudeš hned domu, potká tě velký neštěstí!“ Pak zmizel. Lovec ale na jeho varování nedal a lovil celý den. Nic ale neulovil. Když přišel večer domů, byla celá jeho rodina mrtvá.

PRASTARÝ TRPASLÍK

Tak jako lesní muži a lesní žinky, dožívají se i trpaslíci vysokého věku. V lesích na sever od Jihlavy, kde se zvlášť rádi toulali, pracovali jednou lesáči. Jeden z nich si zapálil fajfku. Tu se u něj objevil malý mužiček a prosil ho o ní. Celý zvědavý ji okukoval a pak řekl: „Počkej, vokážu to zvířátko dědovi!“ a odcupital pryč. Brzo byl zpátky, a když fajfku vrátil, povídá: „Děda tu už zažil, že tu bylo třikrát město a třikrát les, ale takovýhle zvíře eště né!“ Pak zmizel v lese.

TANEČNÍČEK

Před dávnými časy bylo celé okolí Chebu jedna velká louka, na které se skřítki hodně navváděli. Tam a na Komorní Hůrce je bylo za jasných nocí už zdaleka vidět, jak tancují a vyskávají. Taky jinak byli vždycky v dobré náladě.

Jeden z nich měl pletky s děvečkou z Klestí a každý večer tam za ní „jen tak“ docházel. Ze začátku se takové uvolněnosti bránila, ale později byla snášenlivější, a nakonec ho měla i opravdicky ráda. Jenom jedno jí pilo krev: neznala jméno svého milovníka. Kolikrát ho prosila, ale on se vždycky odtáhnul a dělal tajnosti. Její kamarádky si z ní proto dělaly legraci. Proto se rozhodla, že na to přijde lstí. Protože věděla o nočních tancích, vykradla se jednou za svým milým. Ukrytá ve křoví přihlížela veselému dovádění. Ve středu skřítků byl její milý. Pak zaslechla tuhle písničku:

„Kdyby jen moje milá věděla,

že mi říkáš Tanečníček,

nikdá by mě k sobě nepustila!“

Uspokojená děvečka spěchala domů, a aby jméno nezapomněla, stokrát si ho přeříkala. Když trpaslík další večer přišel, oslovila ho jménem. Celý zesmutněl, podal jí ruku a řekl: „Když teďka znáš moje jméno, musím se ti navždy vyhybat.“ Dořekl to, odešel a děvečka ho už nikdy víc neviděla.

ČERNÉ JEZERO

Vysoko v Královském hvozdu leží Černé jezero. Je bezedné. Když se do něj hodí kámen, musí padat celou věčnost. Ale tři nevěřící muži tomu nevěřili a chtěli hluboké jezero změřit do posledního sáhu. Udělali si vor a pádlovali doprostředka jezera. Tam spustili provaz. I když byl hodně dlouhý, na dno jezera nedošáhnul. Voda ale začala vřít, jezero se rozevřelo, až bylo vidět celé jeho strašlivé dno, a ozval se řev“

„Když mě změříš,

tak tě pohltím!“

Tu ti tři zahodili své pomůcky a rychle veslovali ke břehu. O hluboké vodě už nikdy nemluvili.

PODZEMNÍ JEZERO V KRÁLOVSKÉM HVOZDĚ

Hluboko v Královském hvozdu leží velké jezero, které napájí všechny potoky a řeky pohorí, i Černé jezero. Když byly ve Svaté Kateřině ještě zlaté a stříbrné doly, prorazil jeden kovkop stěnu štoly. Podíval se otvorem a hluboko pod sebou viděl, jak se tam blýská překrásné jezero s vodou čirou jako křišťál. Rychle běžel pro svoje druhy. Když jim ale chtěl ten skalní zázrak ukázat, nemohl najít ani chodbu, ani otvor.

Jednou přijde čas, kdy se jezero z hor vyvalí a zaplaví a zničí celý kraj u jejich úpatí.

Vlastně všechna jezera Královského hvozdu jsou spolu pod zemí propojená. Stačí chytit v Černém jezeře mřenku, protáhnout jí žábry rudou stuhu a hodit ji nazpátek do vody. Brzo potom ji můžete chytit v Čertově jezeře.

DUŠE, ZAKLETÉ JAKO RYBY DO JEZERA NA JAVORU

Ryby z jezera na Javoru vypadají hodně zvláště. Podle lidí to jsou zakleté duše, které tam musí čekat do soudného dne. Jeden sedlák, který o tom nevěděl, si jednu nesl ryby domů. Chtěl si z nich udělat dobrou večeři. Cestou se ale z pytle s rybami začal ozývat pláč plný smutka a žalu, až ryby zahodil a utekl.

Jindy jiný muž rybařil na jezeře. Když šel s plným pytlím ryb domů, zaslechl najednou, jak se ryby spolu baví a ptají se: „Kdepa to asi sme?“ Celý se vyděsil a pytel zahodil. Druhý den to místo hledal, ale nenašel ani pytel, ani ryby.

Jednou chtěli nějací mladíci zjistit hloubku jezera. Tu uslyšeli z jezera hlas:

„Když na mě vejdeš, schlamstnu tě!“

Radši všechno zahodili a prchali pryč.

TŘI ZAKLETÉ SLEČNY

Do jezera na Javoru jsou taky zakleté tři slečny. Jedna z nich ještě za života praštila služku pantoflem. Musí teď za trest chodit v železných. V noci o slunovratu plave ke břehu, kde si je smí sundat. Chodí potom bosá po lese ozářeném svitem měsíce a pantofle zatím leží na kameni. Spodek těla má černý, ale obliček a ruce má už zase bělostné, jak už si svůj hřích z polovice odpykala.

NEBEZPEČNÝ FLÉTNISTA

V potocích a rybnících na Budějovicku býval doma taky vodní mužík. Dole v hlubinách měl svůj přenádherný přrbytek. K lidem se choval nepřátelsky. Kdo se mu přiblížil, toho stáhnul do hlubin. Lidi taky věří, že hastrman bydlí v rozrostlých a často mohutných řasách. Omotá nohy lidí svými „vlasy“ a stáhne je do svoji říše. Taky se vypráví, že za slunečných dnů sedává na břehu a česá si svoje dlouhé zelené vlasy. Lidem však působí zlo i jinak.

Jednou si v blízkosti Doubravic u Českých Budějovic hrála kupa dětí. Najednou se knim přitočil chlapík, o kterém nikdo nevěděl, kde se tu vzal. Vytáhnul si z torby podivnou flétnu a zapískal na ní nějaké nápěvy. Děti se veselily, jásalý a skákaly. Flétnista pořád hrál a přitom se vzdaloval. Děti očarované melodií šly za ním. Jenom jedno zůstalo pozadu a dávalo pozor, kam šly ostatní. Tu zpozorovalo, jak se chlapík s flétnou blíží k rybníku. Tam udeřil hůlkou do vody, ta se rozestoupila a mužík v ní s celým houfem dětí zmizel. Potom se voda zase zavřela.

Opozdlíle děcko běželo s křikem do vesnice. Tam vyprávělo, co se stalo. Lidi se rozhodli počítat si na vodníka a lapit ho na souši, kde je naprosto bezmocný. Po mnoha neúspěšných pokusech se jim to nakonec podařilo. Pohrozili mu, že když jim nevydá děti živé a neopustí kraj, tak ho upálí. Vodník všecko slíbil, a tak ho pustili.

Ještě ten den se děti vrátily, nic ale nevyprávěly, jako by si hrály a pak usnuly. Po osmi dnech bylo vidět, jak z vody vyjíždí kára, tažená čtyřmi černými zvířaty, která vypadala jako kočky. Byla plně naložená přístroji podivných tvarů. Nahoře seděl vodník, kouřil fajfku a práskal bičem. Spřežení se hnalo podivuhodnou rychlostí a brzo zmizelo všem z očí. Od těch dob nebylo v těch končinách o vodníkovi ani vidu ani slechu.

BLUDNÝ KOŘEN

Ve vlhkých lesích nebo loukách roste květina, kterou nikdo nezná. Nikdo jí sice neviděl kvíst, ale její účinek už pocítilo hodně lidí. Kdo ve večerních nebo nočních hodinách šlápne na rostlinu nebo její kořen, zabloudí a správnou cestu najde teprve až po trmácení, které trvá dlouhé hodiny. Tak šla jedna žena z Pravětína u Vimperka do mlází na houby. Najednou zaslechla bublání. Vybředla z bahna a náhle stála na obilném poli, které předtím nikdy neviděla. K jejímu údivu už bylo sklizeno, i když byly teprve letnice a žně obvykle začínaly až začátkem června. Tu jí napadlo, že musila určitě přejít přes bludný kořen. Šáhla do taška a rozspala kolem sebe drobký chleba. Pole hned zmizela a ona zase stála v bažině, kterou dobře znala.

Bývalému majiteli Gabrielova mlýna u Vimperka se vedlo mnohem hůř. Jednou v neděli vyrazil s celou rodinou brzo ráno do Husince. Šli už celé dopoledne a dlouho

přes poledne, ale stále nedošli na konec lesa. Celí unavení si konečně odpočinuli a snědli vejce, uzené a chleba. Pak šli dál. Už se začínalo šerit a oni stále ještě nevyšli z lesa, který jim připadal úplně neznámý a divoký. Tu dorazili k odpočívadlu, kde ještě ležely vaječné skořápky. Poznali tak, že celý den bloudili kolem dokola. Teď si mlynář s hrůzou vzpomněl na pověst o bludném koření. Všichni poklekli a modlili se k Bohu, ať je z toho bloudění vyvede. Vtom zaslechli z dálky večerní vyzvánění vimperského kostela a sto metrů před sebou uviděli prosvítat mezi stromy svůj mlýn. Zaslechli klapot mlýnského kola a uvítal je štěkot psa, který jim celý potěšený běžel naproti.

OBŘÍ DUCH

Mládenec z Veselky u Vimperka, který se jmenoval Albert, šel jednou za holkou do Huti pod Boubínem. Protože musel jít přes Huťský lesík, kde byla vždycky tma tmoucí, vzal si s sebou louč, aby si s ní svítil na cestu. Tu se přímo na něj hnal obr. Nohy měl jako roury, mohutné ruce a oči jako mlýnská kola. Albert se stak polekal, až sebou praštil k zemi, takže se ho obr jenom lehce dotknul na zádech. Fučel ale takový vítr, že vyvracel stromy.

OSVOBOZENÍ KUŽELKÁŘI

Kdysi žili tři chasníci. Hráli tak rádi kuželky, že je nenechali na pokoji ani o svatých dnech, kdy se každý řádný křesťan modlí nebo je v kostele. Přitom bezbožně kleli a sakrovali. Za trest byli zakletí do Plešného jezera. Jednou tam zabloudil nějaký kluk. Zmatený a unavený dlouhým blouděním pustým lesem se chtěl položit do měkkého mechu na břehu temného jezera. Tu ale uviděl tři chasníky, jak hrají kuželky. Kuželník byl celý z ryzího zlata, stejně jako koule a devět kuželek. Chasníci na něj mávali, ať jde k nim a staví jim kuželky. To taky udělal. Blýskavé kuželky a jiskřivá koule se mu ale tak líbily, že je nakonec popadnul a pelášil s lupem pryč. Myslel si, že se chasníci rozzlobí a budou ho pronásledovat, ale mýlil se. Nepronásledovali ho, naopak na něj přátelsky volali: „Zaplať Pán Bůh, chlapče, tas nás vysvobodil!“ Jeden z nich, který byl ze stejné vesnice jako on, mu pak dokonce ukázal cestu lesem a doveďl ho až k místu, odkud snadno trefil domů.

DIVOŽENKY NA PLEŠNÉM JEZEŘE

K vodním žínkám patří i divoženky, které přebývají v Plešném jezeře. Rády vábí

pocestné a stahují je do hlubin. Vypadají hodně divoce, rozčuchané vlasy jim vlají ve větru a temeno hlavy jim kryje malá červená čepička. Živí se kořenem, který roste v hlubině a má prý čarovnou moc. S oblibou kradou a zaměňují novorozeňata. Děti, které zanechají místo ukradených, jsou hodně škaredé a po celý den jenom vřeští. Lze se jich zbavit jenom když máme čarovný kořen. Musí se s ním svázat děcku ruce i nohy, párkrát ho švihnout prutem a říct: „Vem si svoje a vrať mi moje!“ Divoženku jeho vytrvalý řev dojme a hned přinese ukradené dítě nazpátek.

Lidi taky věří, že divoženky mají vinu na tom, když se narodí dítě mrtvé. Když se to stane, uřízne otec nově narozenému teletí hlavu a postaví se na most. Tam ji hodí přes hlavu do vody. Pak musí rychle spěchat domů. Přitom se ale nesmí ohlídnout. Mrtvé novorozeň pak ožije.

DÍTĚ V HRÁZI RYBNÍKA

V rybníku ve vsi Dlouhé Mosty nebyly za dávných dob žádné ryby. Bystré potoky v okolních horách pstruhy jenom oplývaly, ale rybník byl jako otrávený. Když do něj nasadili ryby, hned byly břichem nahoru. Porybný byl z toho už celý zoufalý a nevěděl, co si má počít. Konečně mu někdo poradil. Hned zapřáhnul do vozu a vyrazil do horních Rakous. V první vsi si u silnice hrály děti. Porybný dal malému klučinovi žemli a chytil ho. Strčil chlapce do vozu a hnál se zase nazpátek domů. Tam zavřel nebohého chlapce do sudu a zaživa ho pohřbil do hráze rybníka. To opravdu pomohlo a dnes se ve vodách rybníka prohánějí tisíce stříbrných ryb.

V Křišťanovicích nad Volary byl rybník. Jeho hráz se při každé vysoké vodě protrhla. Jednou přišli do vesnice cikáni a poradili, ať do hráze zazdí živé dítě. Jeden muž, který vůbec neznal, co je to soucit, to udělal. Od těch dob hráz opravdu držela. Když ten muž skončil a smuteční průvod procházel kolem rybníka, začala jeho mrtvola najednou krváčet.

U MRTVÉ PEKAŘKY

Na zemské cestě města České Budějovice stojí starý dům, kterému se říká „U mrtvé pekařky“. O původu toho označení vypráví tato pověst.

Před dávnými dobami patřil ten dům velmi bohatému rodu. Pekárna, kvůli které dům postavili, se dědila z otce na syna. Jednou zemřela jediná dcera a rodiče ji hodně oplakávali. Mrtvá měla být pohřbená s tou největší nádherou. Hrobař byl hrozně hamižný člověk. Věděl, že mrtvá dostane do hrobu nejhezčí klenoty a hodně drahé prsteny. Rozhodnul se, že si poklady přivlastní. V noci po pohřbu zašel na hřbitov, odhrnul lehce naházenou hlínu, rozbil rakev a všechno cenné sebral. Šlo to snadno,

až na prsteny, které nešly stáhnout z prstů. Měl strach, že bude dopaden, a tak vytáhnul z kapsy zavírák a začal řezat mrtvé prst, už aby měl cennosti co nejdřív u sebe. Vtom se pekařská dcerka začala hýbat. Vyděšený lupič uprchnul. Znova obživlá dívka vystoupila z hrobu a kráčela k otcovskému domu.

Služka právě otevřela vrata, když dcera vešla do stavení. Jak uviděla zdánlivou mrtvou, vyrazila ze sebe pronikavý výkřik a spěchala sdělit rodičům dívky tu neuvěřitelnou zvěst. Sotva jim to dopověděla, otevřely se dveře a povstala z mrtvých vešla a uvítala se s rodiči, kteří byli oněmělí hrůzou a radostí.

Tak přivedl hříšný čin zdánlivě mrtvou zpátky k životu. Domu se pak od těch dob říkalo „U mrtvé pekařky“.

MRTVÁ KOČKA

Před jedním domem v Železně Rudě kdysi hodně dlouho ležela mrtvá kočka. Selce to vadilo a poručila čeledínovi, aby ji pohřbil. Vzal teda motyku a zkoušel vykopat hrob u cesty, co vedla podél domu. Na všech místech ale narážel na skálu a jenom s velkým úsilím se mu podařilo vyhloubit mělký hrob, do kterého kočku jen tak tak pohřbil, jen tak tak. Po několika dnech přinesly děti domů stříbrnou jehlici, kterou na tom místě našly. Rodiče se tomu divili, protože jehlice nepatřila nikomu z domu a po cestě nikdo nechodil, takže ji ani nemohl ztratit cizí poutník. Selka vyšla celá zvědavá ven a nechala si ukázat místo, kde byla kočka zakopaná. Čeledín zkoušel kopat na hodně místech a všude byla půda kupodivu měkká jako máslo. Po kočce ale nebylo ani stopy. Tu čeledín řekl: „Hnedka se mi zdálo, že s tou potvorou není něco v pořádku. Když jsem jí házel do díry, přišlo mi, jako bych měl v ruce skleněný střepey.“

ČERTŮV ŠINDEL

Jednomu chudákovi vyhořelo celé stavení až do základů. K nešťastníkovi přistoupil znenadání lovec v zeleném obleku a řekl: „Když mi dáš svýho synka, postavím ti znova celé stavení. Začnu se stavbou hned teď, a když nebudu hotov až kohout zítra zjitra zakokrhá, můžeš si synka ponechat!“ Sedlák nabídku přijal a ďábel se dal hned do práce. Byl už skoro hotov a kohout stále ještě nezakokrhával. Tu vzala selka, které muž všechno vyprávěl, kbelík vody a vychrstla ji na kohouta. Ten hned začal kokrhávat. Čertovi už scházelo položit na střechu jen jeden jediný šindel. Musel ho ale nechat být a odletět. Sedlák šindel vzal a přibil ho na střechu sám. V noci ale přišel lovec a odtrhnul ho. Sedlák ho mohl přibíjet kolikrát chtěl, ráno byl šindel vždycky pryč. Proto se tomu šindelu říká „čertův šindel“.

Podobně se vypráví o jednom sedlákovi z Roudné u Českých Budějovic. Cizincovi, o kterém vůbec nic nevěděl, slíbil svoje dítě, které jeho žena ještě nosila pod srdcem. Chybějící prkénko se na novém stavení podařilo doplnit až tehdy, když sedlák přinesl na radu faráře z hor dvě prkna a nechal na ně namalovat anděly. Takto posvěcená prkna teprve přibil na hřeben střechy.

DUCHOVÉ V SRNCI A V ZAJÍCÍCH

Ještě asi před třiceti lety bylo v Horní Vltavici hodně pytláků. Každou volnou chvíli, zvláště neděle a svátky, využili k lovu. Jeden z nich, krejčí Karel, si vůbec nepřipustil, že by neměl o Dušičkách holdovat své vášni. Brzy mu taky vběhnul do rány pořádný srnec. Zamířil a vypálil. Střelené zvíře ale nekleslo k zemi, začalo vesele poskakovat a tancovat dokola. Přidali se k němu ještě dva hopsající srnci. Nakonec se všichni vrhnuli na lovce, až mu z toho bylo úzko a dostal strach. V té samé chvíli ale zaslechnul, jak vyzvání zvon, ohlašující modlitbu za duše zesnulých. Rychle se vydal na cestu domů. Než ale vyšel z lesa, nakoupil do ruky pořádnou spršku broků, které za ním vypálil foť. Pak už se nikdy neodvážil lovit ani v neděli, ani o svátcích.

Mlynářovi, který se svým kumpánem lovil o Květné neděli, přišel do rány jelen, který měl v paroží zářící kříž. Ani jeden z mužů se neodvážil zvíře složit.

To se přihodilo v dávných dobách v okolí Nýrska. Tam šel kdysi o štědrovečerní noci nějaký chlapík z Uhlíště na posed. Najednou ho obklopilo celé hejno zajíců. Vypadali velice podivně. Jeden měl křivé rohy, druhý dlouhý ohon a jiný zase žhnoucí oči. Chlapík přece jednoho střelil a uložil do torby. Když chtěl ale jít domů, vyskočili z křovisk a příkopů zajíci a běželi za ním. Jeden z nich přitom křičel: „Gabrieli, kde jseš?“ Tu se ozval zajíc v brašně: „Tady, tady jsem!“ Teď už křičeli všichni ostatní: „Ušáku, k nám!“ Chlapík se z toho hrozně poděsil, brašnu se zajícem i flintu zahodil pryč a hnal se ke vsi. Příští den našli lidi, co šli do kostela, zbraň celou ohryzanou.

O svátku Anděla strážného šli tři lovci z Rejštejna na zajíce. Tu spatřili tři bílé zajíce s rudými obojky. Vypálili po nich. Zajíci se ale najednou začali houfovat a vypadalo to, jako by rostli ze země.

Lovci se polekali a šli domů. Dva z nich se ale šli o půlnoci na pole podívat, jestli tam zajíci ještě jsou. Nic ale nenašli. Jeden z nich řekl: „Vidím šedého zajíce.“ Šel k němu, ale našel jenom šedivý kámen. Sednul si teda vedle něj. Druhý lovec šel dál. Když ale zajíce taky nikde nenašel, šel zpátky. Přece ale náhle uviděl zajíce, jak panáčkuje vedle kamene. Vypálil po něm a vzápětí uslyšel strašlivý výkřik. Když přišel blíž, našel svého druhu ležet na zemi s prostřeleným srdcem.

KRÁVY A HAVRAN

Jednoho teplého podzimního dne pásl pasáček na loukách u Chudenína dobytek. Lehnul si do trávy a pozoroval zvláštní oblaka táhnoucí oblohou. Najednou se docela zatmělo, protože slunce zastínilo několik tuctů havranů černých jako uhlí. Na louku nepronikl ani jediný paprsek. Chlapec se podíval kolem a viděl, že mu z celého stáda zbyli jenom tři volí. Z téhle čertovské hry mu bylo velice úzko a dostal strach. Zalez si raději za keře černého bezu. Tam ležel až do večera, když už slunko začalo zapadat. Najednou nad sebou uslyšel krákorání a hned bylo stádo zase celé. Havrani se proměnili zpět v dobytek. Nikdy nevyšlo najevo, kdo je vlastně zaklel.

NÁPOMOCNÍ MRTVÍ

V okolí Vimperka šel kdysi jeden chasník do druhé vesnice za milou. Tu mu chtěli místní hoši přebrat a u hřbitova si na něj počíhali. Chtěli ho na zpáteční cestě přepadnout. Před ním i za ním šlo ale tolik lidí, že si místní nic netroufnuli. Když se ho pozděj ptali, kdo že ho tehdá doprovázel, řekl jim, že nikoho neviděl.

KRÁLÍK Z LENORSKÉ HUTĚ

Předek majitele sklárny Králíka z Lenory pořádal jednou bál. Bylo to zrovna ve svátek svatého Krista, kdy by se nemělo vůbec tancovat. Měl být také předveden tanec obnažených žen. Když byla o půlnoci dámská volenka, přišla od okna paní, která byla krásnější než všechny ostatní. Vyzvala továrníka k tanci. Dvojice se jednou zatočila do kola a pak paní najednou zmizela. Ve skutečnosti to byl čert. Továrník ale ležel na podlaze mrtvý. Od těch dob se jeho duch každou půlnoc zjevuje a dělá v domě velký rámus. Už hodně lidí tomu ale nechtělo věřit. Jednou sezvali společnost, která čekala až se duch objeví. Ve dvanáct hodin opravdu přišel. Prošel místností a zmizel v pokoji, kde ještě zaživa spal. Teprve farářovi, který pocházel z Horní Plané, se podařilo přivést ducha ke klidu. Byl to velice zbožný muž. Před zaklínáním se po celém těle natřel posvěceným olejem a na podlaze namaloval křídou velký kříž. Když se duch objevil, nemohl farářovi vyčíst ani jediný hřích. Jedině to, že ještě jako kluk ukradnul mamince jedno vajíčko. Protože ale peníze, které za něj dostal, nepromarnil, ale koupil si za ně inkoust do školy, duch s ním nic nesvedl. Než ale navždycky zmizel, praštil faráře do jednoho místa na pravé noze. To místo si totiž farář zapomněl natřít olejem. Proto chodil farář po celý život shrbený. Lidí tomu říkali houser. Nohu měl pořád obvázanou a ještě na smrtelné posteli prosil sestru, aby mu po smrti obvaz nesundávala.

OSVOBOZUJÍCÍ STROM U LHOTKY

V lesíku u Lhoty nedaleko Číměře vídal jeden chlapec při pasení dobytka každý den obcházet svého zesnulého dědečka. Vyprávěl to doma rodičům. Když se zvěst o tom zjevení rozkřiknula, hrnuli se lidi ze všech stran. Každý chtěl vidět muže, který býval ještě za života váženou osobností. Ale s výjimkou chlapce ho nikdo nemohl vidět. Aby líp poznali strom, u kterého se duch zjevoval, oloupali mu kůru. Tomu stromu říkali „osvobozující strom“. To mu ale uškodilo a uschnul. A když pak jednoho dne vichřice vyschlý kmen vyvrátila, přestal být duch viditelný i pro chlapce.

ČERTŮV KOTEL

U Zámeckého lesa stojí vysoká skála. V ní je vidět otvor, který připomíná velký kotlík na vaření. V něm si ďábel dříve vařival knedlíky.

Jednoho dne se tam zatoulali pasácci. Když dorazili ke skále, čert právě vařil. Uplácal vždycky z lejna kouli a mrskl s ní do kotle, pod který plival oheň. Knedlíky míchal ocasem. Když ale spatřil kluky, hrábnul prackami do kotle a hodil jim knedlíky na hlavu, že se hrůzou kutáleli až dolů a pořádně si natloukli záda.

ŠVÉDSKÝ KÁMEN U ČERVENÉ

V blízkosti sklářské hutě v Červené leží velký kámen s otisknutým obrazem lidské ruky. To znamení pochází ještě z dob třicetileté války. Tam nahoře se strhla těžká bitva. Švédí při ní řádili jako učinění ďáblův. Poražené vojsko se u blízkého lesa znovu seskupilo a udeřilo nanovo.

Tu se pyšný hejtman Švédů opřel rukou o kámen a zpuštěně zvolal vstříc nepřátelům: „Tak jako je nemožné, aby změknu tento kámen, tak je i pro vás nemožné zahnat nás na ústup.“ Skála se ale najednou rozestoupila a ruka umíněného Švéda zajela hluboko do kamene, který byl najednou měkký jako máslo.

K smrti vyděšen tímto znamením nebes ztratil on i jeho druzi všechnu chuť a nově vzplanuvší bitva skončila krutou porážkou Švédů.

ZAZDĚNÁ MONSTRANCE

V dobách švédských válek se lidé z Mouřence báli, že by nepřátelé mohli vyplenit jejich kostel. Všechno cenné proto ukryli do bezpečí. Nejsvětější svátost oltářní ale

nechtěli z Božího stánku odnášet a rozhodli se ji tam zazdít. V zadní stěně kostela vylomili otvor. Do něj pak vložili monstranci a na obě strany postavili planoucí svíce. Pak vše zase zazdili tak, že nebylo vůbec nic poznat.

Když přitáhli Švédi, prchli lidé do hor. Ale žádný z těch, kteří znali místo úkrytu, se nevrátil. Tak zůstala monstrance po dlouhá léta nezvěstná a nikdo nemohl říct, kde ji hledat.

Jednomu zbožnému muži se ale ve snu zdálo, že je nejsvětější svátost ukryta ve zdi kostela. Hned to řekl faráři. Klepali na stěnu a brzo našli správné místo. Když vylomili kameny, našli v dutině naprosto nedotčenou monstranci. Ještě víc je ale udivilo, že po obou stranách planuly svíce. Ve slavnostním procesí ji opět přenesli na oltář. V tu chvíli obě svíce zhasnuly.

ZLATÁ ŠPIČKA

Na Šibeničním vrchu páslo jednou děvče krávy. Tu uvidělo, jak se z půdy klube zlatá špice a roste stále výš. Ve své hlouposti po ní počalo házet kamením. Ozval se strašlivý praskot, zlatá špička zase zmizela v zemi a víc se neukázala.

Z různých německých originálů přeložil Josef Rauwolf. Knihu s názvem Legendy a pověsti staré Šumavy, z které jsme vybrali několik ukázek, chystá pražské nakladatelství Dauphin na konec roku 1996.

Z cyklu Skály, 1977–80, foto Jan Raba

ŠUMAVA: HANS WATZLIK / STILZEL, SKŘÍTEK ZE ŠUMAVY

STILZEL PADÁ Z NEBES

Daleko mimo zemskou cestu, uprostřed hustých a divokých lesů mezi Čechami a Bavorsy klapával za dávných časů mlýn. Štěrbiny v jeho trámové byly zarostlé mechem, na střeše rostl netřesk a na štítu, kdys nabíleném poctivou rukou, stál nápis rudou býčí krví, nyní však způli zašlý a smazán:

*DOBŘE MELE TENTO MLÝN,
LÉPE JIŽ JEN MLÝNY BOŽÍ.*

Však navzdory důvěru vzbuzujícímu nápisu, říkalo se tomuto osamocenému stavení pouze „ztracený mlýn“. Staroch s dřevěnou nohou, který tam provozoval své řemeslo byl totiž mrzout a o Bohu nechtěl pranic slyšet.

Tisíckrát milejší než nejněžnější zvonění z věže byl mu zvuk mlácení a hřmot cepů. V kostele či kapli byste ho též nepotkali, spíše se raději o dnu Božím projížděl v době mše na svém oslu Jagershofem, a zatím co zbožní lidé přijímali posvěcené tělo Páně, cpal se kohoutí huspeninou a klnouc lil si do vyzáblého krku kyselé pivo.

Bez ženy a mládka pobýval ve své samotě a ta podle toho také vypadala – celá zdivočelá a zpusťlá. Kdybyste všechny pavučiny, které visely v šedých koutech naložili na vůz, vážily by neméně než řádný mlýnský kámen.

Za bílého dne stál mlýn jak mrtvý. Běžel pouze za tmy a tehdy se mlynář plížival jako duch kolem hučícího stavení či pajdal kolem náhonu přivádějícího vodu na kolo; měl mu ho prý kdysi vyhloubit sám ďábel.

Příčně čelem táhla se mu krvavě rudá podlitina, jež nikdy nezmizela. Vypálil kdysi z pušky do samého středu bouře, ale vzápětí ho odtud kdosi švihl důtkami, a poznamenal ho tak na celý život.

Těž se o něm šušovalo, že o Štědrém dnu vypálil do stropu a tři kapky krve, které odtud skanuly, zachytil do misky a vлил do hlavní ručnice. Na posedu pak ani jednu nechybil a v lese mu neunikl jediný srnec.

Takového pověsti sedláky děsily a kdyby opravdu poctivě nemlel, ani za nic na světě by své zrna nesvěřili vychrtlému mrzáku, který ve své hrozivé samotě prováděl bůhvíjaké hříšné věci.

Jednou však světa se stranící mlynář podivným způsobem přeci jen získal druha.

Zrovna za noci pytláčil v lese, jenž oplýval vzrostlými jeleny, když vtom nad sebou zaslechl cosi cize a nemotorně supět. Hbitě se chopil ručnice a vypálil tím směrem. Shůry mu k nohám spadla bláznivá motanice: dva lesní čápi s mladými i hnízdem k němuž byl opaskem připoután ošklivý, rozcuchaný a opdrostlý dareba.

Mlynář ho vyprostil ze spleti a zeptal se, jak se jmenuje. „Stilzel!“ A jak prý se jmenoval dům, kde vyrostl. Zarostlý chlapec odpověděl: „U nás.“ A jaké že jméno neslo místo, kde onen dům stál. „V lese.“

Víc už z něj starý nedostal, a tak si veselou pouť nalezence vysvětlil tím, že nejspíš snášel z vrcholu stromu celé čapí hnízdo a aby se mu lépe neslo, přivázal si ho řemenem ke gatím; čápi ale počali mávat křídly a vynesli ho do výše.

Není známo, z jakých důvodů mrzoutský mlynář u sebe chlapce strpěl. Možná ho těšilo, že je tak hrozivě škaredý, až lidi děsil. Možná s ním měl nějaké nekalé úmysly. Nebo tak činil v podivu nad jménem, které mu mohlo připomínat jeho dřevěnou nohu, a prozrazovat tak tajuplnou vazbu. Snad mu bylo v divoké opuštěnosti bolno a chtěl tomu učinit konec.

Je pouze známo, že si ho oné noci vzal sebou domů a vstrčil ho do roury od kamen, aby se zahřál.

STILZEL PŘIHLÍŽÍ

V opuštěném mlýně bylo vše divné. Starý se nikdy nesmál. Když se večer Stilzel choulil v troubě od kamen, jež mu byla vykázána k nocování, všiml si, že mlynář nikdy nespál a po celou noc seděl u stolu a tupě třeštil zrak na prostřelený strop či na kamzičí roh na stěně, na němž visela ručnice.

Velice často na sebe hodil černý kabát, narazil si hučku hluboko do zbrázděného čela, přes rameno si přehodil pušku a odpajdal pryč. Mlýn nechal bez dozoru hučet a mlít po celou noc.

Tehdy se Stilzel plížival stavením a slídil, uviděl však nanejvýš lasičku lovící za svitu měsíce myši, ale nikoho, kdo by nasypával zrno, a tak se zdálo jako by kdosi neviditelný a neuchopitelný obsluhoval mlýn jako snaživý a strostlivý mládek.

Jakmile zrána zakokrhal první kohout, mlýn se na místě zastavil a mlynář těžce vešel do dveří. Na stůl hodil skoleného jelena a vyklouzl z černého kabátu: vypadly z něj kulky, které naň lovci vypálili; v ožehnuté látce byly vidět průstřely. Pomoučený, divý střelec byl chráněn jak proti olověným, tak skleněným kulím. Snazší bylo by prostřelit skálu než jeho.

Jednou v noci klečel Stilzel před svým nevlastním otcem, musel mu totiž drbat nohy, které ho svědily. Starému přišlo náhle na mysl, že hospodáři z Jagershofu přislíbil na příští den pečínku. Strhl pušku a vypálil naslepo oknem do temnot. Poté

vyslal Stilzela na křížení v hloubi lesa, aby přinesl toho nejlepšího jelena. Když tam Stilzel dorazil, skutečně zvíře našel, ještě teplé a šubající se.

Jindy si mlynář četl v knize s ohnivě rudými literami, černé jak uhel, a hrozivě se při tom šklebil. Stilzel musel zalézt pod stůl a být zticha. Ve světnici se počala zvedat lehká mlha, vznášela se a houstla až z ní kapala voda; posléze z ní lilo jako z konve. Jindy se pod stropem zavěsil temný mrak, z něhož sršely blesky na všechny strany a strašně hřmělo. Když už toho bylo moc, zaklapl vyzábělý čaroděj knihu a mlýn se opět ponořil do tichého poklidu.

Několikrát do roka obklíčili vojáci dům tak, že vyjma potoka z něj nic nemohlo ven a hledali divoké srnce, jeleny a očouzenou ďábelskou knihu; leč nenalezli ničeho, protože kniha byla ukryta pod hromadou zrna a zvěřina byla v kádi plné kyselého mléka.

Čas od času dostal mlynář pozdě v noci návštěvu. Přicházel chlapík se smělou bradou, s pichlavýma, jak smůla černýma očima, celý porostlý dlouhými štětinami a tak zaprášený, jako by po celé dny pracoval ve mlýně. Špičatý klobouk s jedově rudým pérem nikdy nesňal. Usedl v začouzené světnici k mlynářovi a oba pak vypouštěli z hrdel páru a aniž by promluvíli, po dlouhé hodiny si upřeně hleděli do očí. Cizinec kouřil dýmku s dvěma hlavičkami, a když mu vyhasly, musel mu je Stilzel opět zapálit.

Občas hráli v karty. Hráli mlčky, s široce otevřenýma chtivýma očima a se sevřenými rty. Bradatý vždy prohrál a mejkl pak o stůl cinkavými mincemi. Jednou se peníz zakutálel až k troubě od kamen. Stilzel ho ráno ukázal příchozímu a ten ho označil za prastarý řezenský štirák, který již dávno neplatil ani nebyl v oběhu.

Často oba, mlynáře i jeho mlčenlivého druha, přepadla ďábelská divokost: lili si pak do chřtánů hořící kořalku a chrlili ze sebe modravé plameny.

V takové náladě pak popadl bradáč z pytle několik zrnek a rozsypal je po stole. V okamžení z nich jak z úrdného pole vzrostlo mladé obilí zvrčí coule. Mlynář se ale nenechal vysmát, kvapně vyňal z truhly pistoli, otevřel zasouvací okénko, přiložil si hlaveň zbraně k dolnímu rtu a tlumeně hvízd. Na zapískání, jak by naň čekal vskočil dovnitř divoký zajíc, spásal obilí až na holou stolní desku, utrousil pár bobků a spěšně vyskočil kukátkem ve dveřích ven. Mlynář s cizincem se pak na sebe podivínsky zašklebili a vypadali, jako by se těšili z dobře vyvedeného šelmovství.

STILZEL SE PROBOUZÍ

Mlynář byl na slovo skoupý, nevrlý člověk. Z úst vypouštěl pouze hrozné, kousavé kletby, které od něj Stilzel lišáckýma ušima snadno pochytil a rád naslouchal, jak mlynář syčí, hartusí a píská; nejvíce se mu líbilo proklínání Pánaboha. Modlení se

nikdy neučil.

Jednou musel na odlehlém pastvisku honit husy, a když se mu to po značné námaze konečně podařilo, zamávali svévolní ptáci s kejháním křídly a odletěli zpět ke mlýnu. Tehdy zaklel poprvé, soutil a ostré kletby se řinuly z jeho křivých úst. Popadla ho taková zlost, že se vůbec nemohl ovládnout, válel se po zemi, drásal ji špičatými nehty a řval jak zapíchnutá svině. Z křoví po něm kdosi se špičatým nosem a divoce obrostlý jako štětinami pošilhával a pokyvoval hlavou: „Jen tak dál, hoštku! Neujdeš mi.“

Zkrátka přestal Stilzel růst, byl hltavý a ještě nenávidnější, pravý nalezenec; jeho prchlivost byla stále slepější a vášnivější a byla tím jediným, co i nadále rostlo. Často si ulevoval tím, že svému nevlastnímu otci provedl nějaký zlý kousek.

Když chtěl starý jet v neděli do Jagershofu a vklouzl do bot, pobodal si nohu o ježka, kterého mu tam Stilzel nastrčil. Proklel celé Boží plémě a tisíc hromů, pjal dal po mlýně a hledal viníka, aby mu mohl napráskat.

Podobného vykutáleného zla byl Stilzel plný a ježto nebyl po ruce nikdo jiný, komu by prováděl své pořouchlosti, odnášel vše starý mlynář. Když se mu ale nakonec Stilzel zdál příliš hrubým, udělal s ním krátký konec.

Jednou se dareba shrben prodíral křovisky a hledal stehlíky. Náhle slyšel divou střelbu a ze svého úkrytu viděl mlynáře, jak k němu běží a kvapně se ohlíží. Lovci mu ale byli na stopě: otisky dřevěné nohy v mechu ho prozrazovaly. Když viděl, že kolem něj zatahují stále těsnější kruh a že mu nezbývá žádná skulinka, kterou by proklouzl, praštil sebou do trávy a proměnil se v kmen stromu. Ležel tam, strnulý a dlouhý, jak by byl právě před chvílí dřevorubci poražen a odvětven. Lovci v zelených punčochách se prohnali kolem aniž by si ho povšimli.

Pouze lesní Matheis Fürnschild zůstal nedůvěřivě stát, zavěťřil široce otevřeným chřípím a objevil Stilzela ukrytého za křovím. Popadl ho za jeho planoucí kstici, přiložil mu tesák na krk a hrozil: „Na místě prozrad' pytlákův úkryt!“

Nebylo vůbec třeba hrozit nebezpečným nožem, protože jeho srdce překypovalo zlobou. Stilzel se zašklebil a ukázal na kmen stromu.

Lesní záhy poznal, co se vzadu skrývá, posadil se obkročmo na peň a hluboko do něj zarazil tesák; do rány vyklepal z dýmky žhnoucí popel, poté si ji znovu zapálil a vypustil před sebe ten nejkrásnější obláček modravého kouře.

Navečer se mlynář neohrabaně připajdal do mlýna s hlubokou, krvácející ranou v boku. Stilzel před ním utekl na mlýnské kolo, které se právě rozběhlo. „Hřál jsem si na prsou hada!“ zařval mlynář. „Tobě vděčím za dnešní bodnutí!“ S těmi slovy vyhnal hromského darebu ze mlýna.

STILZEL SE STÁVÁ PASÁKEM KONÍ

Stilzel se teď toulal po kopcích sem a tam, spával v křoviscích a skalních puklinách.

Když měl hlad, kradl gmosetským sedlákům řepu z polí. To se jim ale nelíbilo. Obávali se, že by se z darebného halamy mohla stát škodná, jež by jim působila škody na úrodě a dobytku; brali se proto za to, aby byl pod řádným dohledem a rozhodli se divokého obyvatele křovisk držet na uzdě, udělat z něj slušného člověka a pomoci mu, aby se již více nebál práce.

Lapili ho právě když se spal gmosetskou kozou. Odvlekli ho do vesnické kovárný a pozorně si ho prohlíželi. Na neforemné hlavě mu rostly rezavě rudé rozčepýřené vlasy, z nichž vykukovaly krátké zpropadeně listivé ušní boltce; nos byl rozplácly a ohrnutý jak čenich mopslíka; pod ním se chlípil zaječí pysk; jedno oko bylo šedé, na druhé, zelené, šilhal. Místo čapky měl temeno ovinuto veverčím ohonem.

Z mrkajících očí a neklidného třasu rukou hned vytušili, že by s dobytkem nemohl orat a bude tedy lépe, když se bude věnovat nějaké klidnější činnosti. Najmuli ho proto jako obecního pasáka koní. Na zelených lesních paloucích měl opatrovat devadesát devět valachů, klisen a hříbat, po jedenácti z každého dvorce. Za to mu, ukáže-li se poctivým, chtěli zdarma poskytovat krmi a každoročně na svatého Martina, o svátku všech pastýřů, kalhoty z koňské kůže a novou šňuru na bič. Musel by se ale o koně opravdu věrně starat, dávat jim pít, hřebelcovat je, odhánět od nich střechky, chránit je před medvědy a vlky a vůbec dávat pozor, aby se nezaběhli či aby je zloději neukradli.

V předjaří je zarostlý pastevec vyhnal na pastvu do Schwarzau, širého temného lesa před městečkem Všeruby. Vůbec si ale nepočínal jako jistý pobožný ovčák, který si ve zbožnosti z dlouhé chvíle vyřezal ze dřeva Pánaboha a postavil ho ke kmeni stromu, který předtím vyhloubil jak svatostánek a okázale natřel na červeno; když ho svobodný pán Laminger našel klečícího před svou svátostí, nechal, dojat pasákovou zbožností, na onom místě zřídit světu vzdálený kostelík zvaný Červené Dřevo.

Stilzel byl z jiného těsta. Pověsil se koním na hřívu a štvál je jak sám ďábel. Když se zvířata zpěchovala, tloukl je bičičštěm. Na jeho konec uvázal hadí zub a práskal s ním s takovým zápalem, jak by chtěl z hraničních lesů vyhnat všechny čarodějnice, tak umně a ostře, že lovci byli často oním prásknutím zmateni a hnali se k němu v domnění, že někde spustila puška. Pobyt v lesní pustině Stilzelově zlobě jen prospíval.

Jednou při pastvě zahlédl, jak z mechu zvolna vyrůstá zlatý kmínek. Protože však všemu, živému či mrtvému, ze srdce nejraději činil to nejhorší, nenechala ho ani nyní jeho trudná krev na pokoji: zvedl kámen a mrštil po rostoucím zlatu. To se vmžiku beze stop opět ponořilo do lůna země. Kdyby je, uctiv, nechal vzrůst z hloubi, možná by mu vykvetl zlatý strom, který v hlubinách hor čeká na nedělní dítě.

Aby zkrotili jeho nevázanou mysl a přivedli ho k Bohu, vzali jej bratří na mši do kostela v Červeném Dřevě. Tomu, co tam vidělm se Stilzel, který předtím nikdy

nevýšel z lesa, zlostně podivil. Vysoko nad nimi stál v jakémsi bednění nějaký člověk v dlouhé haleně a hřměl na sedláky stojící pod ním. Když konečně skončil a slezl po žebří dolů, na hlavě mu seděla trojrohá čapka a v ruce držel košťátko, s nímž po lidech notně cákal. Vzadu v horní jizbě to bylo jak na velkém hřadu, tam byli hned tři: jeden byl zakousnutý do nějakého klacku, druhý se na něm zmítal a třetí tloukl do stolu a dělal takový rámus, jak by sršely hromy a blesky. Stilzel na lavici posedával strachy sem a tam, a když k nim přistoupil kostelník a strčil mu pod nos měšec se zvonečkem, strhl rychle zvoneček z měšce a utekl pryč.

STILZEL MÁ ZÁSTUPCE

Stilzel ve své divočině nevedl žádný pohodlný život. Často lilo bez přestání celé léto tak, že suknice na něm z toho vlhka shnila. Také polodivocí koně ho nechtěli poslouchat; někdy se mu zaběhli do nekonečných hvozďů a Stilzel je musel v nezměrných útrapách hledat.

Jednou se v neděli, právě když v kostele zpívají Exaudi, udělalo strašné horko a všude se to ovády jen rojilo. Pak mu nastal se stádem teprve kříž, protože to ve strachu před kousajícím hmyzem zcela zdivočelo. Stilzel klel jako pohan, chrлил jen obyčejné kletby, ale i nové, ještě rouhavější; tu z křoví zašustil chlapík se špičatou bradkou, jenž tu a tam navštěvoval mlynáře a zdvořile pozdravil. Stilzel se začal celý třást, smekl hučku z veverčího ocasu a poděkoval.

To cizince potěšilo a pravil: „Ha, teď jsi již způli mým! Meéé!“ Pastevec se ve své prostotě otázal: „Pouštíš žilou? Umíš to? Ten vod Sternbauera je nák moc překrvenej, žíly na něm jen hrajou.“ Ale bradatý na něj tvrdě pohlédl a řekl: „Ha, až do svatého Martina ti budu ty kobyly hlídat.“ Stilzel si pomyslel: „Bláznům se nemá odporovat. Hej, kolik budu dlužnej?“ Cizinec vycenil zuby a ušklíbl se: „Ha, ále nic, to nestojí za řeč! Meéé!“

To se Stilzelovi zamlouvalo i přenechal tedy chlapíkovi z levného kraje péči o stádo a žil si volný jak ten pták, za nocí pozoroval mihotání bludiček, potuloval se kolem světýlek v mechu, vymýšlel blázniviny či jen tak lelkoval. O blaženosti klidného lesa nic neznal, a když v listoví zapěl ptáček, až to bralo za srdce: „Čim čimčara, jaký žlutý zobáček to mám!“, vyděsil ho zlým křikem.

Mezitím též tajně sledoval svého levného zástupce.

Když jednou jako vždy vál svěží vítr z Falcka, shodil cizinci zelený špičatý klobouk. Z holého čela mu čněl černý, křivý roh, který se podobal kamzičímu ze mlýna. Nyní Stilzel viděl, že má co dělat s nefalšovaným ďáblem.

Jindy zase seděl pod vykotlaným dubem a hrál na píšťalu. Bylo mu jistě velmi bolno, neboť hrál tak smutně, jak by byl v širém světě cizí a stesk po domově ho táhl

do pekla. A když ho příliš bujně poskakování a ryk koní rušily při hře či když se koně chtěli zaběhnout z pastviny, mávl rukou a z vykotlaného dubu vyrazilo s vytím šedé, chundelaté psisko, které vyvrhlo psa černého jak uhel; z něj ihned vyskočil další, celý rudý. Se žhnoucíma očima a planoucími jazyky se ti tři psi hnali lesem a sehnali celé stádo dohromady, až stálo těsně semknuto a jen se třáslo; pak černý sežral rudého a šedý pohltil černého a s vrčením opět zmizel v dubu.

Jednou táhli Schwarzau pobudové, přivyklí krádežím koní, jež pak, dokud nebyli všichni cestou zlapáni a pověšeni na šibenici, hnali ozdobené víchy od trhu k trhu. Rohatec ale ležel jako nic, obličej v trávě, a chrněl. Stilzel chtěl bezstarostného hlídače rychle probudit, aby mu pomohl lapit zloděje, kterým by pak na čela přibíli hřeby podkovu. Přestože s ním Stilzel cloumal ze všech sil, rohatý chrápal jak bez duše. Zloději koní ale začali náhle ječet a v divokých skocích se horempádem hnali pryč. Stilzel viděl, jak jeho koně vysoko ve výši obchází vrcholky stromů a ožírají je. Dábel se ze spaní jen potutelně a pronikavě smál.

Podobný veselý smích Stilzel za celý svůj dosavadní život ještě neslyšel, protože starý mlynář ve dne v noci pouze mrzutě vrčel a jinak byl zticha. Shrbený pasáček teď slyšel dáblův řezavý smích, a protože se mu zalíbil, napodoboval ho a záhy se mu naučil tak, že mu šel přímo od srdce.

JAK STILZEL NAPÁLIL ĎÁBLA

Když nadešel den svatého Martina a celé stádo se mělo vrátit zpět do vsi, pustil se pokelník tvrdě do Stilzela; již dlouho se v lesích staral o koně a chtěl by se teď poohlédnout po nějaké snesitelnější službě. Nato mínil Stilzel, že by se příští rok mohl opět o dnu svatého Jiří ozvat a že mu za to dá jeden chlup ze své kštic. Rohatý naň upřel dvě bodavé krahující oči a zaskuhral: „Ha, to by šlo! Ha, teď jsi již ze tří čtvrtin můj! Ha, a co přidáš? Meéé?“ Stilzel zamyšleně rýpl do mraveniště a pravil: „Dám ti ještě malíček. Nic víc.“ Vtom začal satanáš bláznivě tancovat a mečel: „Ha, teď už jseš docela můj! Ha, já patřím tobě a ty mně! Meéé!“

Vytrhl z hučky jedovatě rudé brko, vrazil ho klisně do naběhlé žíly a podal ho darebovi. „Ha, napiš mi své jméno! Meéé!“

Ale Stilzel ho již přerostl: spíše by se měl dábel učit od něj, než naopak. Stilzel v celém svém životě nechodil k učiteli, a proto neuměl psát. Ale zalhal a řekl: „Nic nenapišu. Co je psáno, to je dáno, kráva to neslíže, žádná kočka to nesežere. Proč bych teda měl psát své jméno?“ „Ha, to abych nezapomněl, že mám na jaře zase přijít,“ odpověděl lstivě dábel. „Ha, jsem už prastarý, v hlavě mám než prázdno a tvé jméno se tak špatně pamatuje. Meéé!“

Stilzel šáhl po brku, na němž visela velká kapka koňské krve. „Ale nemám papír. Ukaž hrb, roháci, ať ti to tam můžu napsat!“

Ten si hbitě vykasal rudou kazajku a odkryl chlupatá záda, plná černých, ošklivě zakroucených mateřských znamének. „To tě bude, příteli, lochtat!“ varoval ho Stilzel. „Ha, jen do toho!“ mečel pekelník. „Ha, moje kůže je trvanlivější než železo a ocel. Meéé!“

Šmik šmak – Stilzel vydrápal tři křížky a ďáblova kůže hned začala čoudit jak by ji sežehl plamenem; rohatec zavyl divokou bolestí a uskočil stranou.

Stilzel se za ním posmíval: „Svez mě, kamzíku! Svez mě!“

Ten zdálky vycenil sněhobílé zuby. Po lících se mu řinuly slzy jak hrachy a poraněná záda si třel o dutý dub. Růžek mu vzteky zčervenal. „Ha, neponesu tě. Půjdeš sám! Meéé!“ zaječel a vklouzl do stromu.

STILZEL POMÁHÁ LOVIT

Poté, co Stilzel zahnal svého pomocníka, pobýval v Schwarzau opět zcela opuštěn. S koňmi si nedělal žádné starosti, nechal je ať si spolu hrají, kousají se, válejí a pasou, kde sami chtějí. Často se mezi ně vmísili jeleni a on si toho ani nevšiml. Měl štěstí, že se mu ani jeden kus nezaběhl.

Zpravidla se povaloval u potoka, kde se ho vodník snažil zlákat pestrými kuličkami a zelenými stuhami, které nechal splývat po hladině. Často na nočních lukách zvědavě sledoval ohnivého muže a pozoroval, jak se z lesa jeho zář rozlévá po lučinách a barví potok do ruda. Když se ve vodě zrcadlila šálivá světla bludiček, chytil raka a na výhoně si mezi dvěma kameny rozdělal oheň, na kterém si uvařil svou noční krmi; z kotlíku pak vytáhl obrovského, do ruda uvařeného raka s dlouhými odvážnými husarskými vousy, odtrhl mu klepeta a pochechtával se: „No, koukej, tímhle si ve freihölských tůních včera stříhal vlasy. Hej, kde teď vezmou nového bradýře?“

Za jedné, jak smola černé noci se rozpoutal divoký lov. Byl to takový hřmot, jako by měl být celý les i s kořeny vyrván z půdy. Ale Stilzelovi to bylo ještě příliš málo. Vyšplhal se na nejvyšší jedli jaká v Schwarzau rostla a zavěšen mezi vrcholky stromů, jež se zlostně kymácely, ohýbaly, šuměly a praskaly, naslouchal, jak smečka ve vášnivě štvanici řičí, řehatá a hafá. Byla to pekelná mše a ďábel k ní troubil na roh. Stilzel byl ve svém živlu. Hlasitě povzbuzoval psí duchy štvoucí ubohé duše: „Hej, hej!“

Náhle narazila koňákovi do ruky neforemná věc. Když se na ni blíže podíval, viděl, že to je od trupu odervané lidské stehno s holení. Na noze byla dokonce ještě punčocha a bota s rezyvou přezkou.

Stilzel se polekal, že by si mohl vysloužit ještě další podobný kus žvance, raději tedy mlčel a přikrčen počkal, až se smečka přehnala k Hohenbogenu.

STILZEL OBDAROVÁVÁ SVÉHO NEVLASTNÍHO OTCE

Bylo časně z rána, když starý mlynář vyhlédl okénkem ven. Seděl tam na rudém oři Stilzel a se smíchem mu dovnitř hodil lidskou nohu: „Divoký lovec tě nechává pozdravovat a posílá ti pečínku.“

Starý si prohlédl stehno, červenou punčochu a přezku na botě a zbledl náhle jako stěna a v obličejí mu cukalo jak nějakému potřeštěnci. Na přezce bylo s prastarým letopočtem vyryto jméno jeho otce. Ten však již před dávnými časy zmizel kdesi v pustých krajích.

Mlynář si byl jist, že nadešla jeho poslední hodinka. Klel z plných plic. Kousl se při tom tak prudce do jazyka, až mu otekl, myslel si, že se udusí. V duši měl nepokoj; sebral se a šel tam, kde již léta nebyl – do Heiligenblut.

Jak tak stál na vršku a shlížel na klášter s věží, rozezvučely se náhle všechny zvony: „Bim, bam, bum, tvá chvílka je tu!“ Vyděsil se a vrátil se zpět.

Přesto však poslal ještě téže noci do kláštera v Barfüsser pro otce Anselma, aby ho vyzpovídal a očistil tak jeho nečistou duši od hříchů.

Starý seděl sám v temné světnici a čekal. Mlýn divoce klapal, komínem dovnitř vlétl výr a otvíral zahnutý zoban jako by chtěl říci něco zlého; tloukl křídly a pouilil na vyschlého, napůl mrtvého muže své vyvalené oči.

Pozdě v noci dorazil otec Anselm. Mlynář mu dal pytel plný zlatých tolarů. Za ty měl být na jeho hrob navalen mlýnský kámen tak, aby nemohl nikdy ven a nikdo nemohl k němu; dále mělo být za jeho duši každoročně slouženo devět mší; tři v Heiligenblut, tři v Červeném Dřevě a tři ve Svaté Kateřině. Kněz k němu konejšivě promlouval, odkázal ho Panence Marii Orodovnici, vyzpovídal, nechal ho přijmout Boží Tělo a dal mu poslední pomazání.

Když se pak pohroužen v neobvyklá přemítání vracel zpět, noční ptáci pěli ve vrcholcích sosen svou děsivou mši. Hodiny na věži v Červeném Dřevě začaly náhle odbíjet půlnoc; byly bez přestání, a když páter napočítal přes sto úderů zvonu, přepadl ho náhle děs. Udělal do tmy kříž bezmála tak velký jako snop a spěchal směrem k domovu.

Však měl také proč. Poté, co se mlynář usmířil s Bohem z něj vyprchalo kouzlo proti zastřelení a dvanáct skleněných kulí, které lovcí po starém pytlákovi pálili již léta a které zasáhly cíl, na nějž byly vypáleny ať byl kdekoli, těchto dvanáct kulí o půlnoci přsvištělo a zakouslo se mu do srdce. Z hrdla mu ještě rychle unikl modravý kouř a nebylo jisto, zdali to byl poslední obláček tabákového dýmu či jeho duše.

Otec Anselm nalezl mlýn v klidu. Mlynář ležel v truhle na pytlích hlavou dolů. Nedalo se s ním již ničeho počít: byl dočista mrtev.

STILZEL SE VĚŠÍ

Pekelník ale Stilzelovi nezapomněl, co mu vypálil do kůže, a vyčkával, až ho bude moct ošálit. Když byla luka a osetá pole o sv. Jiří oplocena, aby je jeleni nemohli pošlapat a spást, musel stilzel své stádo vyhnat opět hluboko do lesů. Ze vzdoru a zloby jezdil nejráději na kulhavém, vypaseném ryzákovi s ohyzdnými bradavicemi na zadních nohách; zvíře mělo totiž tak citlivou kůži, že každého jezdce shodilo. Jako přirostlý k rudé hřívě jezdil na nezkrtném oři, který, byť sebezuřivěji vyhazoval a skákal, se ho nemohl zbavit.

Na tomto vzpurném ryzákovi objížděl pastevec stádo. Čítalo devadesát devět koní, a proto uměl počítat pouze do devadesáti devíti. Více ne.

Jednou dorazili do Gmosetu handlíři, kteří chtěli nakoupit pro koňský trh v Norimberku nějaké koně. Stilzel měl proto přihnát stádo nazpět. Vsedl na svého oblíbence a objížděl ostatní zvířata: poklidného hnědáka, vášnivého plnokrevného vraníka, na kterém šlachy jen hrály, sněhobílého nemotorného bachráče, tiché bělouše s jasnými čely, plavou klisnu, bělonohé pinzgauerské, záluďné, kousavé mrchy a všechnu tu polodivokou zvěř. Stilzel je počítal, ale ať dělal co dělal, stále mu vycházelo pouze devadesát osm; zapomínal totiž počítat ryzáka, na kterém seděl.

Ďábel ho natolik ošálil, že opustil pastvinu, aby přivedl zatoulané zvíře zpět. Kopci i dolinami, sem a tam šval se divočinou, zajížděl stále hloub a hloub do pustého, vzdorného pohoří. Mezi vrcholky jedlí se již skvěla luna v plné záři, ale kůň nebyl k nalezení. „Že by ho sežral satanáš?“ vzdychal a pobídl ryzáka ještě zuřivěji. Ten se ozval a jasně zařechtal, jako by chtěl jezdce probrat z jeho zaslepení. Stilzel si naopak myslel, že se mu vysmívá. Udeřil ho pěstí, přísahal na ďáblovu bradu a klel: „Tak hloupý jako ty může být už jen kůň!“

Ryzák ze sebe vydal poslední zbytky sil, zapotácel se, unaveně přešlápl a zhroutil se. Ještě sebou škubl a pak obrátil všechny čtyři nohy k nebi.

Stilzel ve zcela neopanovatelném vzteku poskakoval kolem mrtvého koně a klel až lesy praskaly a peklo ani nedutalo, řádl a hanobil Boha, jehož neznal.

Nad ním seděl na uschlé haluzi výr s obrostlými nohama a oči mu jen žhnuly.

Od vsi se do dáli nad lesy rozezněl zvonek Boží. Stilzel neslyšel. Uvázal si kolem krku šňůru od biče a pověsil se na haluz. Trochu sebou zmítal a pak bylo po něm. Hola!

STILZEL SE UVOLŇUJE

Ještě téže noci se mezi Atzlern a Bärnloch kradl pašerák Petr Klüpfler s pytlím plným bavorského tabáku. Tu náhle narazil na mrtvého koně. Když si posvítíl kolem sebe zlodějkou, uviděl shrbeného klučinu viset mezi borovicemi. Obrátil ho na všechny strany, prohlédl si ho zřepdu i zezadu a pak se dál plahočil svou cestou.

Ve Weisschädelhofu zaklepal na okno. „Co se děje?“ zakřičel z postele sedlák. „V lese máte viselce,“ řekl pašerák a vlekl se dál. Sedlák za ním křičel: „Tys ho neodfízl?“ „Ne,“ odpověděl mu na to Petr Klüpfler, „já ho tam nepověsil.“

Sedlák vletěl do nohavic, přes rameno si hodil ohlávku a probudil čeledína. Ve dvou pak zajeli do boru, odvázáli mrtvolu, a protože koňáka znali, zavezli ho do Červeného Dřeva, kde byl zapsán na faře, a v márnici ho uložili na umrlčí prkno.

Protože si darebák sám vzal život a ježto nebylo vůbec jisto, zdali byl vůbec pokřtěn, měl být zahrabán u rasa na mrchovišti. Ale gmosetští sedláci byli rádi, že mají potřeštěného Stilzela z krku, a zjednali proto dva drvoštěpy, aby drželi u mrtvého v márnici stráž.

Oba muži se zpočátku drželi statečně. Později však zahoukala sova, do umrlčí komory pronikl svit měsíce a tak pronikavě ozářil Stilzelův obličej, až se mrtvý zašklíbil a zamrkal očima. Oba muže nic neudrželo a prchali horempádem pryč.

Záhy se rozlehla strašlivá rána, jako by vyletěla do vzduchu celá prachárna. Hrobník se vzmužil a s několika srdnatci vrazil do márnice.

Mrtvý zmizel, ale na prkně, kde ležel, zanechal – s prominutím – neobyčejně velkou hromadu lejn, z které se ještě kouřilo. Do kupy zarazil kvítko, jemuž se říká pomněnka.

Z knihy Hanse Watzlika Kobold des Böhmerwaldes přeložil Josef Rauwolf.

Z cyklu Skály, 1977–80, foto Jan Raba

Z cyklu Skály, 1977–80, foto Jan Raba

Titulní strana dobršské pamětní knihy

DOBRŠ: RADEK LUNGA / DE WALDTOVA DOBRŠ

NĚKOLIK POZNÁMEK O JEDNÉ FARNÍ KNIZE SEU FONS DOBRSSENSIS

*Věnováno P. Martinovi Františkovi Vichovi CFSS, hodnému nástupci velkého Dobršana
P. Ondřeje Františka Jakuba d. W.*

SanCta Marla DobrssensIs fVLgens OpItVLatrIX¹⁾Mater Gratlae DVLCIs serVULIs sVIs.²⁾

+

O:A:M:D:G: B:V:M:³⁾

Knih zádúšní chrámu Páně pod titulem Zvěstování Rodičky Boží na Dobrši pro budoucí památku, známost neb zprávu⁴⁾ a též Bohu jmilý pořádek předně roku 1709 ode mě Ondřeje Františka Jakuba de Walda⁵⁾ na ten čas nehodného na Dobrši faráře vyzdvížená, nyní pak z mnoha velkých příčin obnovená, napravená, rozšířená a poznovu roku tohoto 1724 opatrně, povážlivě a s dobrým kněžským svědomím sepsaná, v níž se nacházejí tyto věci, předně: Instrumentum erectionis parochiae.⁶⁾ Inventář kostela a práva jeho, též Inventář a právo fary, co k ní totižto připatří. Poznamenání desátkův. Památeční věci o zázračnej statui Rodičky Boží Dobrskej, též o chrámu jejím, o kaplích a kostnici. Item⁷⁾ Votivae tabellae⁸⁾ a milosti poutníkům od Rodičky Boží na Dobrši prokázané. Offertoria⁹⁾ od rozličných ctitelův mariánských učiněny. Fundacíh vypsání, jakož i poznamenání pánův farářův (Titulus)¹⁰⁾ bývalých mých na Dobrši antecessorův.¹¹⁾ Při tom Specificati,¹²⁾ jak kterého roku mnoho poenitentův¹³⁾ při témž zázračným obraze prošlo a bývalo a některé jiné věci hodné paměti tuto v knize ode mě vejš jmenovaného Ondřeje de Walda jsou postavený léta podotknutého po narození Spasitele světa 1724, 31. augusti.¹⁴⁾

Vale, fruere, et pro me DEUM exora.¹⁵⁾

Non qui plantat, neque qui rigat, sed qui incrementum dat. Laudetur ter Optimus Maximus DEUS.¹⁶⁾

Drobná edice titulního listu rukopisné zádušní pamětní knihy otevírá čtenáři třiačtyřicetileté živé období jedné pošumavské farnosti, dost malé na to, aby zůstala v neznámosti. Ale Dobrš, jak se ono pozapomenuté krásné místo nazývá, má na co vzpomínat. Kostel Zvěstování Panně Marii s gotickou tvář, za husitských válek poboržený, v 16. stol. znovu zaklenutý a obnovený. Starodávný kostelík sv. římských mučedníků Jana a Pavla, stojící na návrší, dříve bílé se skvějící do okolí, dnes schovaný v lesíku. Zmíněná kniha, obsahující nejedno secretum neb tajemství, a ukazující, že o Dobrši v letech 1708–1751 nebylo napsáno zdaleka vše.

Čtenář má před sebou jedinečný a vydatný pramen pro poznání jedné stránky de

Zvon z r. 1679 od F. Schönfeldta v Praze, s reliéfem sv. Antonína z Padovy

Waldtova působení v Dobruši. Ačkoliv jde vlastně o běžné analistické záznamy, a zápisy nemají, a ani si to nekladou za cíl, hodnotu literární, důležitost vyprávěcí je nasnadě; můžeme sledovat čilý ruch v kostele, stavební a umělecký, a domýšlet se, nakolik to byla iniciativa duchovního správce a nakolik obvyklý projev zbožnosti, úcty, a koneckonců nutnosti dát kostel *do kupy*. Je též dobrým východiskem pro umělecký dějepis Dobruše (obou kostelíků, i tvrze); zjistí se např. jak často, jakým způsobem a kým (řemeslníky z blízkého okolí!) byly umělecké předměty opravovány, podaří se doplnit představu o barokním mobiliáři dobrušského kostela; titulní kresba je pak malým ikonografickým překvapením: kostelík měl, jak vidno, dříve na věžce opravdu cibulku, a píše o ní i de Waldt (což ovšem neznámá mocí mermo ji tam dávat zpět).

Fara byla v Dobruši obnovena až roku 1698, předtím byla sedm desítek let neosazená a nebyla asi, stejně jako kostel, v nejlepším stavu. To se zdá být jedním (ne jediným) z důvodů de Waldtovy bohaté a pestré aktivity nejen stavební. Rok po svém příchodu, ještě jako administrátor, nechal v kostele vztyčit sochy svatých patronů: sv. Jana Křtitele, sv. Václava, Vojtěcha, Ludmily, Prokopa, Norberta, Víta, Zikmunda a sv. Ivana (ve farní knize na p. 100). Malé české nebe; a z de Waldtovy kapsy. Další roky byl v kostele postaven velký oltář, socha a oltář svatého Jana Nepomuckého, a tak to vesele pokračovalo. De Waldt dále daroval obrazy 12 apoštolů, sv. Michaela, sv. Xaveria (p. 101) a 6 obrazů do nově postavené kostnice (pp. 106–107), opravovaly se sochy, zlatilo se, štafírovalo, barvilo, bílil se kostel a stavělo se a přistavovalo.

V r. 1724 de Waldt, asi u příležitosti své instalace,¹⁷⁾ zádušní knihu obnovil a přepsal. Titulní list je psán česky, text převážně latinsky. Český je oddíl s vypsáním zázraků a votivních darů, i popis části inventáře kostela: *Šátky neb sukničky zázračného obrazu a Antipendia u velkého oltáře* (p. 84), a popis jiných parament (p. 81), stejně jako záznam o opravě *zeleno-blýskavého ornátu* (p. 110), několika opravách zvonů (p. 111), i o obnově statuí *ss. patronův českých* (p. 86).

Knihu rozčlenil de Waldt na běžné oddíly: inventář kostela a fary, svaté relikvie (sv. Voršily a sv. Olympia mučedníka), slavnost posvěcení kostela Zvěstování P. M., popis gruntů, polností, desátků a platů, výčet zázraků, obětiny a dary pro záduší, fundace pro kostel, vypsání předchůdců pánů duchovních správců od znovuzaložení fary v r. 1698, odpustky, počty zbožných kajícníků a zbožná procesí.

Jedním z význačnějších oddílů knihy (pp. 191–201) je vypsání zázračných uzdravení divotvorné statue (téměř každoročně) se jmény uzdravených.

Dobruš byla známým poutním místem a shledávali se tu poutníci z dalekého kraje. Putovali za Pannou Marií Dobrušskou, skvějící se na hlavním oltáři kostelíka Zvěstování Panně Marii.¹⁸⁾ Ondřej de Waldt byl velkým šířitelem mariánského kultu; to potvrzují i jeho latinská sváteční mariánská kázání vydaná pod názvem *Cygnus Marianus...* v r. 1741.

Presbytář byl plný *slibovních* tabulek od vděčných ctitelů, navíc tu byl zavěšen

Zvon z r. 1561 od Brikčho v Praze, s reliéfem Zvěstování Panně Marii

a s donátory klečícími před Ukřižovaným

i pár stříbrných očí, dvě stříbrné nohy (jedna od de Waldta!), stříbrný žaludek a před hlavním oltářem s Madonou byla spousta jiných votivních dárečků. Živý mariánský kult dotvrzují i zázraky, které de Waldt sebral a přepsal do knihy (pp. 194–195). Jednou v zimě před mnoha lety, okolo 3. nebo 4. hodiny ranní, vzniklo v kostele oslňující světlo, jasnější než slunce nebo měsíc, a okna zářila do tmy nejhustšími paprsky. To byla Panna Maria Dobršská *fulgens* neboli skvějící se, třpytící se, oslňující.

Druhý zázrak je ještě zajímavější: kdysi v létě, okolo 3. nebo 4. hodiny po poledni, když byl kostel zamčený a prázdný, bylo slyšet zevnitř vycházející zpěv. A co víc, šlo o nábožné písně zpívané *česky* (např. *Ze všeho zlého vysvobod' nás*, a také *Amen, staniž se tak všemohoucí Pane*).

A jindy zase, když šel kostelník zvonit klekání, spatřil nad svatostánkem a před zázračnou sochou Madony svítit velkou hvězdu, z níž až ke stropu vycházely paprsky světla, a která pomalu zhasínala, až nakonec zmizela. Opět, a proto, *Sancta Maria fulgens*.

Sám de Waldt byl roku 1711 očitým svědkem zázraku s obrázkem svatého Josefa, zavěšeným pod kručtou; z čela Ježíška vytékaly krůpěje velké jak hrách, které de Waldt potom sám setřel. Kraj zanedlouho postihl krutý hlad a za dva roky zemřelo v Čechách mnoho lidí na mor. Nutno poznamenat, že ve stejnou dobu slzela i socha Panny Marie v poutním kostele v Přešticích, i upozornit na příbuznost s obrazem Panny Marie Klatovské v nevzdálených Klatovech.

Potvrzuje se, kdy de Waldt na Dobrš přišel; bylo to roku 1708, jak jasně vyplývá z pamětní knihy. Když 7. října 1708 zemřela na Dobrši jeho matka, Uršula Crizelda, rozená Voprchová z Feldelsteinu, zavedl de Waldt mimořádné zvonění za zemřelé, vždy v hodinu po večerním klekání (p. 136).

A zvony se objevují v knize ještě několikrát. V inventáři kostela, kam neodmyslitelně patří, pojmenované podle světců: Maria, Jan Evangelista, Antonín z Padovy, a nejmenší opět Maria. Neobyčejné je jejich umístění. Kostelík Zvěstování Panně Marii má jen sanktusovou věžku. Když roku 1561 páni Kocové z Dobrše dokončili opravu a znovuzaklenutí tohoto kostela, postarali se i o novou výbavu zvonovou. Věc nikoli neobvyklá, ale velmi prestižní, neboť zvonářská práce byla finančně náročná. Vybrali si zvonáře Brikcího, později proslulého pražského mistra. Když byl velký zvon ulit, nebyla pravděpodobně ke gotickému kostelíku přistavěna věž, nebo zvonice opodál, ale zvon byl zavěšen do dřevěné stolice v patře nastaveném nad lodí blíže stojící románské kaple ss. Jana a Pavla. Další zvony se vešly do její nepřilíh široké věže. Kostelík se tak proměnil ve zvonici. A zvony tu visí dodnes, přečkaly rekvizice obou světových válek, zvoní jen o svátcích, a ze své posvátnosti moc neztratily.

A další výjimečnost: de Waldt předvedl svou výtvarnou chuť i talent nejen na

kolorované straně před titulním listem, kde je zobrazena Dobršská Madona v paprskové svatozáří a v obláčcích, nesená dvěma anděly, a pod ní je vymalován kostelík Zvěstování Panny Marie v pošumavských kopcích. V zádušní knize jsou totiž na stranách 127–134 kresby všech čtyř dobršských zvonů, vymalovaných zpředu i zezadu. A to je skutečnost ojedinělá. Opisování nápisů nebo poznamenání jména či zasvěcení zvonu není ve farních kronikách ničím výjimečným. De Waldt však zvony zachytil v autentické a detailní podobě, včetně jejich složky nápisové a rozvržení reliéfní výzdoby. Jako zázrakem tři největší zvony přestály rekvizice obou světových válek. Porovnáním vyobrazení v knize se zvony na věži vyvstane téměř úplná shoda, což zvláště u popisů zvonů, a to i v dnešní době, bývá výjimkou. Náznačeno je ozdobení uch koruny, schématicky jsou postiženy horní figurální vlasy a dosti propracované i reliéfy na bocích. Nápisys jsou doslovné, i když ne všude je dodrženo správné řádkování a rovněž typ písma neodpovídá vždy předloze. Míry zvonů nejsou uvedeny, pouze u největšího zvonu je údaj o hmotnosti 72 centnýřů (to je asi 4,5 t, což je cifra silně nadsazená, skutečná hmotnost zvonu byla odhadnuta maximálně na 1,6 t). O jaké zvony se jedná: nový zvon z roku 1561 od mistra Brikcího; zvon z roku 1596 od téhož mistra, přelitý ze starého zvonu; zvon přelitý roku 1679 od Friderica Schönfeldta a nejmenší zvon, zřejmě pozdně gotický, s latinským minuskulním nápisem, v první světové válce rekvírovaný.

Proč jsou zvony v knize takovým způsobem zdůrazněny, je nasnadě. Kostelní zvony byly od dávných dob předmětem posvátným, jejich výroba byla obestřena tajemstvím, před zavěšením do věže dostávaly jména a byly svěceny. Tvořily integrální součást života na vsi i ve městě, ohlašovaly čas k práci, k modlitbě, čas nebezpečí, i při slavnostech zněly. Bylo by málo obcí, kde nekolovala alespoň jedna pověst o zvonech. Tak tomu bylo i v Dobrši. De Waldt zaznamenal tuto pověst (p. 74): vyprávělo se, že největší zvon *Maria* zvoníval i bez lidské pomoci, a to tehdy, když se měl někdo z rodu Koců z Dobrše rozloučit se životem; a dělo se to prý do té doby, dokud byla Dobrš v držení kocovského rodu (tj. do roku 1609). A dále: zvon *Maria* byl veliký, o spodním průměru 138 cm, zvonit s ním museli, jak uvádí de Waldt, dva zvoníci; ne nadarmo uvádí J.Schaller v své topografii Čech jméno obce jako *Dobrsch.., oder bei der großen Glocke.*¹⁹⁾ A ještě jedna pozoruhodnost: de Waldt zaznamenal (p. 135), kolik se platí kostelu a zvoníkům, kterých bylo šest – určených vrchností, za zvonění. Kupříkladu velký zvon se rozezněl za 20, dva menší za 8 krejcarů a každý zvoník z toho dostal po 2 krejcarech odměny. Kampanolog by zaplesal.

Poslední události jsou do knihy zapisovány roku 1751, kdy de Waldt odešel na odpočinek do rodného Písku, snad na jaře či v létě toho roku. V září je již potvrzen na Dobrši jeho nástupce, Jan Nedvěd. De Waldt rok nato stačil ještě napsat poslední pořizení a v červenci 1752 odešel na věčnost a byl pohřben v píseckém hřbitovním

koštěle Nejsvětější Trojice.

Z vydatného pramene bylo něco vody načerpáno, nezbyvá než doufat, že poprýští i nadále.

POZNÁMKY

- 1 *SanCta Marla DobrssensIs fVLgens OptVLatrIX* – Svatá Maria Dobřrská skvějící se dobroditelka
- 2 *Mater Gratlae DVLCIs serVULIs sVIs* – Matka milosti přesladká svým ctitelům
Dvojitý chronogram z titulního listu, kde je vyobrazena zázračná Madona i kostel Zvěstování Panně Marii, udává datum 1724.
- 3 *O. A. M. D. G. .(et) B. M. V. [Omnia ad maiorem Dei gloriam (et) Beatae Virginis Mariae]* – Vše k větší slávě Boha a blahoslavené Marie Panny
- 4 V originále *Spravu*
- 5 Jméno autora se vyskytuje v různých podobách. On sám se v tomto rukopise důsledně píše *de Waldt*, v titulu (p. 5) je příjmení (v genitivním tvaru) dvakrát psáno jako *de Walda*.
- 6 *Instrumentum erectionis parochiae* – listina stvrzující založení fary
- 7 *Item* – taktéž
- 8 *Votivae tabellae* – slibovní (votivní) tabulky
- 9 *Offertoria* – obětiny a obětní dary
- 10 (*Titulus*) – všeobecně rozšířená náhrada dlouhého vypisování všech titulů dotyčné osoby
- 11 *antecessorū* – předchůdců
- 12 *Specificati* – výčty
- 13 *poenitentū* – kajčičků. V našem případě to bylo v období 1710–1740 ročně průměrně 5900 osob z farnosti i z okolí.
- 14 *31. augusti* – 31. srpna
- 15 *Vale, fruere, et pro me DEUM exora* – Buď zdrav, měj se dobře a pros za mne Boha.
- 16 *Non qui plantat, neque qui rigat, sed qui incrementum dat* – Ne ten, kdo sází, ani ten, kdo zalévá, ale ten, kdo dává vzrůst (1 Kor 3,7). *Laudetur ter Optimus Maximus DEUS* – Třikrát buď pochválen nejmilostivější a nejmocnější Bůh.
- 17 V letech 1708–1724 byl administrátorem, poté farářem
- 18 Tato gotická plastika vytvořená kolem r. 1500 se dochovala dodnes, na oltáři však z pochopitelných důvodů vystavena není.
- 19 Schaller, J.: *Topographie des Königreichs Böhmen, darinn alle Städte, Flecken, Herrschaften, Schlösser, Landgüter, Edelsitze, Klöster, Dörfer, wie auch verfallene Schlösser und Städte unter den ehemaligen, und jetzigen Benennungen sammt ihren Merkwürdigkeiten beschrieben werden, Dritter Theil, Prachiner Kreis, Praha a Vídeň 1790, s. 144*

EDIČNÍ POZNÁMKA

Způsob přepisu de Waldtova rukopisu vychází ze stati „Zásady popisu rukopisů“ (zejména z 10. oddílu „Pravidla pro přepis latinských, českých a německých textů“) ve Sborníku Národního muzea v Praze, řada C, literární historie, svazek 28, 1983, č. 2, přihlédnuto bylo i k oddílu „Transkripční pravidla“ v učebním textu J. Kašpara, Úvod do novověké latinské paleografie se zvláštním zřetelem k českým zemím, 1. svazek, Praha 1979. Podle dnešního úzu bylo upraveno psaní velkých písmen (ponechána byla u náboženských termínů a u názvů oddílů knihy) a doplněna kvantita. Ponechány byly tyto hláskové, tvaroslovné a slovtvorné zvláštnosti: *jmilý*; *dobrskéj*, *vejš*, učiněný (ve smyslu nom.pl. neutr.), *fundacích* (ve smyslu gen.pl.); kněžským.

Autor článku, fotografií i editor Heydukovy básně RADEK LUNGA nar. 1975 studuje na Karlově univerzitě bohemistiku, historii a kunsthistorii. Je předním českým kampanologem, jedním ze zvoníků pražské katedrály, spolupracovníkem pražské památkové péče a aktivním údem Klubu Za starou Prahu, v jehož bulletinu Zprávy č.2/1996 i publikoval.

Z cyklu Skály, 1977–80, foto Jan Raba

ADOLF HEYDUK / O DOBRŠKÉ ZVONICI

Na Dobrši v mladém lese
starodávná stojí věž,
třeše se – i věž se třeše –
na vrchol kdo vylezeš,
s vrcholu však mnohou míli
vidíš v žírnou šíf i dál,
že bys tady – krásou zpilý –
v dumách z jitra v soumrak stál.

Ve zvonici z dávné doby
vážný zvon je zavěšen,
na něm staré skvostné zdoby
s řadou skvostných českých jmen
jako velmož se tu hostí,
ale jeho mužný hlas
zvučí z nader hlubokosti
ve svátečný pouze čas.

Přišel jiný lid; i dali
nad zvon velký menší již,
dvojí řečí na něm psali,
cizí výš a rodnou níž;
zvoní se jím na obřady –
a těch u nás hodná směs –
mnoho za hlas jeho všady
platí vůkol česká ves.

Ale nejvýš zvonů obou
třetí, malý sobě sed',
s cizím nápisem i zdobou,
klepneš-li naň, úpí hned;
tříkrát za den volá, křičí
v západ, sever, východ, jih,
na své sténající přiči
domyšlivé: „Herr bin ich!“

Hýbe, klátí se a kroutí,
píská, vríská, tropí ryk,
že by měl vším právem slouti
vřestilem svůj za povyk;
jinak-li však zvonek křtili,
nežli k prvnějším byl dán,
měl by křikloun zarputilý
tak být aspoň birmován. –

V oněch zvonech obraz malý,
vlasti má, tvých lidí mám,
již zde byli, jež jsme vzali
a již vedrali se k nám;
nejníž Češi, vážné tváři;
zadumaná země stráž,
pak dvojatí prospěcháři,
a ti třetí... vždyť je znáš!

Ku severu jen se kloní
odvážlivou srdce hrou,
umíráčkem krajům zvoní,
do všech chat se mocí trou;
prostřední, ti s nimi v spolku,

z půle ryby, žáby z půl,
vědíť, že kdo na vrcholku,
vždy má plný sklep i stůl.

A ti staří, vážných hlasů,
mlčí, krčí se; ó žel!
znikla sláva dávných časů,
znikli orli z klenby čel;
chabě jako lvové v kleci
choulí se vždy níž a níž,
snášejíce na svém pleci
chlebařův a štváčů tíž. –

Vzmuž se, lide, nechať srší
z oka blesk, hrom z ňader již,
nebuď jako na Dobrši
zvon cizáckých zvonů níž;
zvuč, až vědomím se zjaří
nejkrásnější země lán:
„Ticho, lháři, pleticháři,
já jsem základ, já jsem pán!“

(Zpěvy pošumavského dudáka II. Zvěsti, 1887–1890)

ČESKÉ BUDĚJOVICE: ROBERT SAK / O RŮŽI

NA ČESKOBUDĚJOVICKÉ NAKLADATELSTVÍ VZPOMÍNÁ JEHO NĚKDEJŠÍ ŠÉFREDAKTOR

Až příliš hutnou zkratkou charakterizoval Růži v třetím dílu svých Pamětí Václav Černý, tam, kde vypočítával nové kulturní přísliby druhé polovice šedesátých let: „V Českých Budějovicích počala vydávat katolicizující skupina Růže měsíčník Arch, byla mezigenerační, obnovila památku ušlechtilých Reynkových, chystala se k edici Durycha a Palivce.“ To bedliví strážci ideologické čistoty v podobě jakýchsi manželů Kolářových nebyli tak skoupí na slovo, když na stránkách obskurního časopisu Ateizmus (vydávaného bůhvíproč v Bratislavě) zazněl ještě patnáct let po našem umlčení jejich přísný hlas: „Podobně jako v celostátním měřítku i v podmínkách Jihočeského kraje byl nástin politického klerikalismu připravován postupně, zejména v teoretické oblasti. Nejvíce mu pomáhalo českobudějovické nakladatelství Růže, jež v roce 1969 přišlo iniciativně s nápadem vydávat měsíčník Arch, který byl mimo jiné zaměřen i na popularizaci náboženské tematiky, ale i nejznámějších postav současné buržoazní filozofie... Svědčí o tom i vlastní ediční program Růže, kde mezi tituly na rok 1969 je například „větší valdštejská trilogie“ Jaroslava Durycha Bloudění, próza Tam téhož autora, Stín blaženosti Věroslava Mertla či Rty a zuby, lyrika křesťanského básníka Bohuslava Reynka, mezi často vydávané autory v nakladatelství Růže patřil i Josef Knap.“ A když už jsem věnoval tolik místa tomuto razantnímu zhodnocení naší práce (proti němuž by vlastně nebylo co namítat, nebýt denunciačního účelu), nemohu nepřipomenout vyčítavý výrok Josefa Hotmara, úředníka právě znormalizovaného výboru České knižní kultury: „Vy jste se stali pobočkou Vyšehradu.“

Volil jsem právě takový vstup do svého vzpomínání, k němuž mne vyzvala redakce Souvislostí, z jednoho prostého důvodu: všechny tři uvedené citáty, jakkoli odlišného původu i určení, míří ke skutečným příčinám našeho rozeznání v roce 1970. Aby však čtenář nebyl uveden do omylu: profil Růže, tak jak vešel do povědomí kulturní veřejnosti v samém závěru šedesátých let, se formoval od počátku onoho desetiletí po jistou dobu jako součást reformního proudu, přesněji řečeno té jeho vrstvy, jíž nešlo ani tak o „polidštění“ socialismu, jako spíše – sáhnuli znova po slovech Václava Černého – o „duchovní obnovu osvobozením kultury“. To usilování mělo své etapy, během nichž jsme postupně zpřesňovali směr, kterým jsme chtěli ve vydavatelském programu sledovat. Hledající svébytné místo na knižním trhu, nemohli jsme

ani dospět jinam než k vydávání autorů, ať živých nebo mrtvých, jimž byla publicita dosud upírána. Tak jak to tedy bylo?

Stal jsem se členem literární redakce Krajského nakladatelství v Českých Budějovicích roku 1962, když už počalo být zřetelné, jak těsný je původní statut těchto podniků, který je v české vydavatelské činnosti odkazoval do zcela periferního postavení. Samo označení „krajské“ jsme chápali jako omezující a brzy jsme je z názvu vymazali. Ta nesmělá změna firmy (pouze Nakladatelství České Budějovice) však současně ohlašovala i něco víc: totiž vůli po aspoň relativní nezávislosti na místních mocipánech, založené na ekonomické soběstačnosti. Vždyť z jejich úst nejednou vypadlo ono cynické: „My to přece platíme, tak budeme i rozhodovat!“ V polovici šedesátých let jsme už měli za sebou první střetnutí s mocí, v němž jsme byli zařazeni mezi ty, co vedou útok „proti linii strany v ideologické a kulturní oblasti“, a jež mělo za následek zákaz knihy Hlasy bez rámců, jakési ankety o moderním výtvarném umění. Ten konflikt měl zcela opačný účinek, než jaký sledovali naši odpůrci: my jsme nabyli na sebevědomí a utvrdili se v přesvědčení, že jsme na dobré cestě. Ostatně právě tehdy jsme dosáhli takové míry ekonomické soběstačnosti, že jsme se s radostí vzdali finančního příspěvku, který až dosud poskytoval zřizovatel, to jest Krajský národní výbor; přestalo tedy platit, že nás soudruzi platí. A abychom tento nový stav manifestovali jaksi i navenek, přestěhovali jsme celý podnik, který se zatím slušně rozrostl, ze stísněných prostor v zastrčené uličce za divadlem přímo na hlavní náměstí, pár kroků od radnice, navzdory silným slovům jejího tehdejšího prvního muže, že se tam dostaneme jen přes jeho mrtvolu. Snad jsme tenkrát, když jsme se v novém domě s číslem pět zabydlovali, ani nevěděli, že tam kdysi bývala knihkupecká a vydavatelská firma Ludolfa Emila Hansena, průkopníka nakladatelského podnikání v městě. (Není to snad důkaz jakéhosi „genia loci“ tohoto domu, jestliže v něm dnes, po Růži, působí vydavatelská společnost Vltava?) Tam, ve velké prosvětlené místnosti v třetím patře s výhledem na čtverec toho parádního rynku se Samsonovou kašnou uprostřed, se na pouhé čtyři roky usadila literární redakce. (Kde bychom tušili, že jen tak zoufale nakrátko!) Odtud pak vyšla ta skrovná řádka knih s označením Růže i pár čísel měsíčníku Arch, z místnosti, jejíž jednu dlouhou stěnu zdobila knihovna opatrovaná benjamínkem redakce Janem Marešem, který nad ni umístil vlastnoruční koláž představující Lenina se Stalinem, zahloubané do četby edičního programu Růže. (Kde by nás napadlo, že je to vlastně zlověstné předznamenání!) Sem pak za námi rádi přicházeli autoři a spolupracovníci zvučných i méně zvučných jmen, ti mladší a zdatnější také za zuřivými ping-pongovými zápasy odehrávanými na zeleném stole v předpokoji, v takřečené „sokolovně“.

Název Růže je Marešův a pochází z roku 1967. Mysleli jsme přitom na dějinnou

tradiční kraje, jehož pomyslné hranice jsme sice čím dál tím víc překračovali, ale do něhož jsme se, všichni ortodoxní Jihočeši, cítili být vkořenění, stejně jako na analogii s květinou, kterou obdarováváme své blízké. Odůvodnění v tomto duchu jsme bláhově předložili nadřazeným a ti je – rázně smetli ze stolu. Vzpomínám na schůzi rady Krajského národního výboru, kde jsem zastupoval ředitele, na pohoršení, jež vzbudilo v kterési funkcionáři otrásajícím se odporem k tomu, že chceme navazovat na reakční „feudalistické“ tradice, zatímco... Ano, docela vážně nám doporučoval pojmenovat nakladatelství tím „krásným, pokrokovým“, k husitské tradici odkazujícím slůvkem Palcát. Představa, že bychom měli knihu připodobnit ke zbrani, jakou se mlátí po hlavě, byla vskutku povznášející, a tak jsme k jeho radě zůstali hluchí. Zatím tedy zůstalo při starém. Leč sešel se rok s rokem, titíž úředníci, snad z obavy, aby nebyli označeni za „konzervy“, nás už nechťeli pro změnu řídit („vždyť vy sami tomu nejlip rozumíte“) a my jsme přijali nový název, netušíc, že jen na pár let. Mladý Jan Solpera, dnešní profesor Vysoké školy umělecko-průmyslové, vytvořil firemní značku, o níž se nemohu zbavit dojmu, že náležela k nejlepším vůbec.

Ta útlá dívka plachého pohledu a skoupé řeči, která vstoupila do naší redakce někdy v roce 1963, nevypadala na to, že právě vešla budoucí velká spisovatelka. Mou pozornost, příznám, poutala spíše její průvodkyně neobyčejně půvabného zjevu. A z jejích úst jsme vyslechli, že přivádí svou přítelkyni Věru Linhartovou, která se pokouší psát, jeden rukopis už odevzdala jinde a druhý nabízí nám. Když jsme si její soubor próz zvláštního názvu Meziprůzkum nejbližší uplynulého přečetli, věděli jsme, že to bude objev, jaký se nevyskytuje každý den, a spěchali jsme s jeho vydáním. Učinili jsme tak prakticky nastejno s Mladou frontou, kde vyšel její Prostor k rozlišení. Irena Zítková, jeho redaktorka, sice tehdy v časopise Knižní kultura přiznala, že Linhartová „není naším redakčním objevem“, ale náš primát už zamlčela. Já jsem na něj byl vždy patřičně hrdý a snad jsem to Věře při občasných návštěvách Alšovy Jihočeské galerie na Hluboké, kde působila pět let jako historička umění, dal dostatečně najevo: Naše styky, třebaš řídké, byly přátelské, dané i mým zájmem o stejný druh umění, jemuž se věnovala. Naposled jsem zval Věru Linhartovou ještě před její emigrací na jakési bláznivé shromáždění v českbudějovické Besedě a milý dopis, ve kterém s poděkováním právem odmítla, mám podnes ve svém archivu.

O něco později se mezi autory českbudějovického nakladatelství objevila dvě slavná jména. Vydali jsme totiž pro Spolek českých bibliofilů báseň Jaroslava Seiferta Prsten Třeboňské madoně, kterou upravil a frontispisem opatřil Cyril Bouda. Celý náklad byl tištěn na ručním papíru, z toho prvních dvě stě kusů z původního dřevorytu s podpisy obou autorů, a několik výtisků svázal do kůže umělecký knihař Ladislav Hodný st. V témže roce se Prsten Třeboňské madoně jako jeden z prvních našich titulů dočkal reedice. Jaroslav Seifert se k nám ještě jednou vrátil, a sice v skrovné

podobě básně Hřbitov v Horní Vltavici, která otevírala první číslo měsíčníku Arch, jak o tom ještě bude řeč. Cyril Bouda, pokud vím, pracoval pro Růži rád, a ze všeho nejraději – vedle dalších tří titulů – na knize, která mu byla mimořádně blízká, ale jejíhož vydání se stejně jako autor nedožil. Byl to obsáhlý soubor Jihočeských pověstí Radovana Krátkého, rozvržený do dvou dílů, k nimž navrhl obálky, předsádky v podobě svěbytně pojednaných map jižních Čech, dvacet barevných a desítky černobílých ilustrací. Rukopis upravil pro tisk jeho syn Jiří, malíř „železničních“ žánrů, který se už předtím podílel na úpravě dvou našich úspěšných knih. Návštěva u Cyrila Boudy v jeho rokokovém domě na okraji Lobkovického paláce a rozmluva o knižní podobě Jihočeských pověstí náleží k zážitkům, na něž se nezapomíná. O to víc mne mrzelo, že knihu jsme už nestihli vydat. Normalizační vedení Růže o ni nestálo, a tak se teprve letos, žel dávno po smrti obou umělců, ujímá vydání Jihočeských pověstí vimperské nakladatelství VIK, jehož zásluhu poněkud snižuje, že tak činí ve značně omezeném rozsahu.

Bibliofilským tiskem Seifertovy básně jako by dostala nový impuls řada poezie, jejíž jednotlivé tituly byly tištěny podle návrhu výtvarníka Jiřího Tichého, dnes předního tvůrce nekonvenčních tapisérií, na volných listech kvalitního papíru. Tak v ní dostal slovo Ivan Diviš, básník z největších, tehdy pečující o poezii v nakladatelství Mladá fronta, jehož redaktoři nám, začátečníkům v branži, byli nápomocni radou. Josefu Jedličkovi v Sešitech bylo Sursum, desátá básníková kniha, „zatím snad vrcholem díla, ale jistě křížovatkou“ a podobně soudili i jiní, třebaš Vladimír Vokolek či Miloslav Topinka. Divišovi se v Budějovicích líbilo; mám v živé paměti bouřlivou noc, kterou jsme s ním strávili návštěvou v poněkud procovsky zařízené domácnosti v jednom ze starých budějovických domů, a péči, s jakou jsme znaveného básníka k ránu ukládali na provizorní lůžko v redakci. Bylo pak jen přirozené, že během dalších tří let vyšly v této řadě, po vnější stránce poněkud modifikované, skladby básníků nevydávaných či opomíjených. Tak nejdříve Mareš oslovil Ivana Slavíka. Ten do Růže přivezl původní sbírku Hlohový vítr, jejímž vydáním v úpravě Jaroslava Šerých se zase vracel do české literatury. Deštivý den, v jakém jsme ho provázeli městem při první návštěvě, mi také utkvěl v paměti. Hořovický Slavík zakotvil pak v Růži i jinak: to když přijal členství v redakční radě měsíčníku Arch, na jejíž schůzky zprvu pilně dojížděl. Tam se utvářela přátelská vazba trvající podnes, utvrzena zevrubnou četbou mých rukopisů, na nichž jsem pracoval v čase, kdy jejich vydání bylo vyloučené; za jeho cenné rady jsem mu podnes vděčný. Škoda že už nám nebylo dopřáno realizovat Slavíkův autorský výběr z vlastních překladů světové poezie, chystaný k vydání pod názvem Lampa útěchy. (Snad jej vydá nakladatelství H&H, jehož redakci jsem na něj upozornil.) Samozřejmě nemohl chybět ani Bohuslav Reynek, který po dlouhém odmlčení zadal Růži reedici Rtů a zubů. I on se posléze zapsal do kratičkových dějin Archu, a sice překrásným grafickým listem, připojeným,

jak se mělo stát pravidlem, k jednomu číslu. A jak by mezi těmi, jež bylo naší tíživostí čtenáři zprostředkovat, nebyl František Daniel Merth, vracející se tenkrát do duchovní služby! Jeho Orančinu píseň upravil a vyzdobil Jiří Müller, dlouholetý výtvarný redaktor Růže, stejně jako skladbu Františka Lazeckého Má paní hudba, věnovanou památce Antonína Dvořáka. Lazecký, neklame-li mne paměť, se redakci spíše jen mihl, zatímco Merth sem přicházel poměrně často, než byl z Budějovic vyobcován na faru šumavského Strašína. Ale jak jsem vzpomněl v jiném textu, tam jsme ho zase vyhledávali my, nejprve při poslední společné cestě literární redakce před jejím rozeznáním a pak už jen jako jednotlivci...

Velmi úspěšný Zlatý věk Růží, plastický obraz rozmachu rožmberského rodu zejména za vlády jeho posledních členů, slavných bratrů Viléma a Petra Voka, v neobyčejně kultivovaném podání Františka Kavky, podle mé představy zahájit volnou řadu knih inspirovaných dějinami jižních Čech. Že to bylo šťastné zahájení, potvrdil ve své recenzi Kavkovy knihy Josef Válka: „Tato publikace je však přece jen daleko víc než tradiční lokální historická monografie. Pokud ji za lokální lze vůbec považovat, razí tomuto žánru zcela nové cesty – nebo lépe řečeno vrací tento žánr na nové vědecké úrovni jeho nejlepším tradicím.“ Ano, brněnský historik kupodivu přesně postihl programový záměr této ediční řady, pro niž jsem si přál získat české historiky prvního řádu, aby jej naplnili na nejvyšší úrovni, nahlížejíce dějiny jihočeského kraje pod nejrůznějšími zornými úhly. Tak Františka Kavku jaksi doplnil Alois Míka pohledem do rožmberského hospodaření v knize Osud slavného domu, navázat na oba měl Josef Polišenský, od církevních historiků Jaroslava Kadlece a Karla Dolisty jsem si vyžádal rukopisy mapující kulturní přínos jihočeských klášterů Zlaté Koruny, Vyššího Brodu a Milevska a poohlížel jsem se po autorech dějin Českých Budějovic, Tábora, Českého Krumlova a podobných jihočeských měst.

Právě když tento projekt nabýval přesnějších obrysů, vstoupil mezi naše autory velký Pekařův žák Zdeněk Kalista, jehož slibné dílo násilně přerval komunistický kriminál. Pro Růži přichystal soubor medailonů Tváře ve stínu, svědectví o setkáních s Antonínem Sovou, Karlem Tomanem, S.K. Neumannem, Jiřím Weilem, Vítězslavem Nezvalem, Františkem Halasem a dalšími. Rukopis vznikl jako vedlejší produkt Kalistových pamětí Po proudu života. „Nevešly se do stavby a rytmu mých pamětí,“ psal o svých medailonech sám autor, „a přece jsem nemohl odolat, abych se do těchto ‚tváří ve stínu‘ nezadával pozorněji – už proto, že v souhře mé minulosti znamenaly víc než pouhé náhodné setkání, cosi skoro osudového. I rozhodl jsem se, že tyto ‚hovory s mrtvými‘ (snad odraz starých barokních Gespräche aus dem Reiche der Toten) vypíši ve zvláštní knize – jakémisi druhém proudu svých vzpomínek.“

V čase, kdy Jan Mareš chystal *Tváře ve stínu* už k tisku, seznámil jsem Zdeňka Kalistu se svým projektem volné řady historických monografií, tehdy se sotva rozbíhající, a požádal jsem ho, zda by pro ni nenapsal knihu z oboru mu nejbližšího – o jihočeském baroku. Pan docent (profesorem byl jmenován o něco později) se dlouho nerozmyslel a přikývl, troufám si povědět, že s potěšením. Z jižních Čech sice nepocházel, ale už dávno, od dvacátých let, kdy v černínském archivu v Jindřichově Hradci počínal svá barokní studia, se mu staly „krajinou duše“, jak pěkně napsal Vít Vlnas. Úvod ke své vzpomínkové knize napsal Kalista 18. března 1967. A hle: řeč před prahem, vstupní řádky do monografie o jihočeském baroku, je datována jen o málo později – 4. července. Takže asi po roce jsem už listoval objemným rukopisem s překrásným a výstižným názvem *Století andělů a ďáblů*, který nezapřel básníka rodem. Za čas jsem autora u jeho stolu v pražské Slávii seznamoval s redakčními zásahy, kterých bylo jako šafránu, neboť Kalista byl pečlivý mistr slova, s typografickou úpravou Jiřího Müllera a se znamenitými fotografiemi barokní architektury z jižních Čech, které pro knihu pořídil nezapomenutelný Alexandr Paul. Vydáním *Tváří ve stínu* a *Století andělů a ďáblů* jsme chtěli přispět – podobně jako u jiných autorů *Růže* – ke splátce velikého dluhu, jaký vůči němu česká kultura měla: poslední knihy jednoho z největších zjevů moderního dějepiscectví vyšly v roce 1947. Devět let byl Zdeňk Kalista vězněm a teprve šest let po svém propuštění ospravedlněn. Nabídka vydat mu dvě knihy byla naším podílem na rehabilitaci Kalisty jako autora. Rád se chlubím – budiž mi prominuta ta domyšlivost – naším prvenstvím v tomto ohledu. *Tváře ve stínu* byly vůbec první prací Zdeňka Kalisty vydanou po více než dvacetileté nucené odmlce. (Pro úplnost: v témže roce, 1969, vydal Odeon jeho překlad Lucrezie Borgii, velké monografie italské historičky Marie Bellonciové.) Text na záložce *Tváří ve stínu* už ohlásil *Století andělů a ďáblů*, jenomže zatímco výrobní lhůty tehdejších tiskáren se měřily na roky, mocenská mašinérie Velkého bratra i jeho domácích pochopů pracovala na plné obrátky a zasáhla proti nám, dříve než jsme je stihli vydat. Normalizátorům *Růže* byl Kalista ideologicky nečistý, dokonce se ani nenamáhal mu rukopis vrátit, jen mu sdělili, že jej nevydají, a snad i zaplatili urážlivé odstupné. Konečný verdikt, sotva došel k mému sluchu (to už jsem pracoval ve zdejší slévárně), jsem panu profesorovi sdělil v prosinci 1970. „Je to záležitost hanebná,“ stačil jsem si jen bezmocně povzdechnout v dopise. Pokus vymoci vydání rukopisu cestou práva ztroskotat; advokát, jehož jsem na přání profesora Kalisty navštívil, nebyl ochoten jeho zastoupení převzít. Trvalo potom téměř pětadvacet let, než *Století andělů a ďáblů* nabylo knižní podoby. Stalo se tak na vysoké úrovni péči editorů Zuzany Pokorné a Víta Vlnase v pražském nakladatelství H&H. Důstojná prezentace, jaké se knize dostalo jednoho listopadového večera 1994 v strahovském klášteře a k níž jsem snad také trochu přispěl, odpovídala autorovu významu.

Ve svých netištěných vzpomínkách zaznamenal Věroslav Mertl, že naše redakce přijala jeho rukopis povídkového souboru Stín blaženosti v únoru 1967. Muselo to tedy být krátce předtím, co nám výtvarný redaktor Jirka Müller pověděl o svém vzdáleném příbuzném, který se zabývá psaním a občas mu noviny něco otisknou. Do Růže ho přivedl Honza Mareš, v jehož redakci vyšla o dva roky později Mertlova knižní prvotina, typograficky upravená a v dokonalém souznění ilustrovaná Jiřím Müllerem. Z účastníků rozmluv na pravidelných pondělních večerech v naší redakci se pak, zatím bezděky a nenápadně, utvářelo jádro budoucího redakčního kruhu měsíčníku Arch: kromě Mertla a nás dvou redaktorů, Mareše a mne, sem chodil ještě jeho přítel, poněkud estétsky založený Miroslav Hašek. Ale už v polovici bláznivého roku 1968 zasedl Mertl k redakčnímu stolu Růže s hlavním posláním řídit měsíčník Arch, jehož první číslo vyšlo v březnu 1969, tištěno na volných listech podle grafické úpravy Jiřího Müllera v malé tiskárně kdysi bratří Římsů v Blatné. Redakční radu – kromě Mertla jako odpovědného redaktora – tvořili básník Ivan Slavík, malíř Jan Cihla, mladý historik umění Jiří Kuthan, rusista František Bráblík, právník Miroslav Hašek a redaktori Růže Jan Mareš s Robertem Sakem. V Přizvání k účasti, vstupním textu prvního čísla, takto formuloval Mertl, jehož redakční rada pověřila psaním pravidelných úvodních komentářů, oč Archu půjde: „Nuže naše krédo je nesmírně jednoduché: být pravdiví sami k sobě a jevy a věci kolem sebe nazývat jmény, která obstála v zkouškách staletí a která tudíž mohou být základem vzájemného porozumění. Jsme si totiž až příliš dobře vědomi toho, že od vynálezu knihtisku poztrácelo psané slovo téměř všechny své rodové predikáty a úctu a že to byl vlastně první krok k rozrušení vnitřní jednoty každé lidské bytosti, jak to ostatně dokazují naše nejnovější dějiny. Proto si myslíme, že vracet slovu jeho původní význam, čistotu, barvu i vůni znamená zároveň vracet člověku jeho poztrácenou jistotu a také naději, že vstoupí konečně do své historie v celé totální a nezastupitelné podobě. Koneckonců už samo místo zrodu měsíčníku Arch nás předurčuje k tomu, co chceme. Vždyť jižní Čechy jsou v jistém slova smyslu zemí v zemi, skutečným venkovem, který kromě toho, že trvá, že jest, přímo volá svou velkou duchovní a myslitelskou tradicí po návaznosti a odhalování těch zdrojů, které jsou jen zdánlivě mrtvé. A co jiného znamená kontinuita myšlení než úctu ke slovu, které prošlo hrdlem věků a které může být i mírou našeho úpadku či vzepětí?“ Tato představa naprosto ladila s edičním profilem Růže, a proto jí také ředitel, tolerantní a svobodomyslný Václav Vejsada, dal plnou volnost.

Arch tiskl eseje, úvahy, poezii, prózu (také ukázky z knih chystaných v Růži), recenze a glosy kulturního dění ponejvíce v mimopražských místech a věnoval se i reminiscencím a návratům zapomínaných osobností a textů. Volné přílohy, připojené, jak už jsem se zmínil, ke každému číslu, pocházely z grafických dílen Josefa Váchala, Josefa Čapka, Josefa Šímy, Václava Hollara a Bohuslava Reynka. Básnickou tvorbu v Archu představovali mezi jinými Jaroslav Seifert, Josef Palivec, Ivan Slavík, Karel

Zlín, František Listopad, Ivan Diviš, Josef Suchý, Simonetta Buonaccini, Stefan George, prozaickou Jan Čep, František Křelina, Alexander Solženicyn, Josef Forbelský, Karel Bodlák, publicistickou Pierre Teilhard de Chardin, Martin Heidegger, Zdeněk Kalista, J. L. Fischer, Miloš Dvořák, František Kutnar. Překlady byly vždy původní, pořízené na objednávku redakce (Otakar Veselý, František Bráblík, Miroslav Hašek a další).

Publikaci esejů většího rozsahu, než by unesl časopis, měla sloužit průvodní edice Hlas, vyznačující se bílou obálkou v střizlivém typografickém řešení Jiřího Müllera. Zahajovací svazek Poezie stále budoucí Josefa Palivce provázela slova Miloslava Topinky: „Kdyby trval onen zvyk volit knížete mezi básníky, byl by jím dnes Josef Palivec... Pokud jihočeské nakladatelství Růže začíná novou ediční řadu Hlas právě esejí Josefa Palivce, není to náhodná volba. Je to přesně a nezaměnitelně onen kámen základní, který je dán.“ (Básníkova mocná postava a vůbec celý jeho noblesní zjev spolu s živým vyprávěním o komunistických kriminálech náleží v mé paměti k nejpevněji usazeným zážitkům z působení v Růži.) Z pozůstalosti táborského rodáka, svérázného myslitele Emanuela Chalupného vyšla v Hlasu studie o sochaři Františku Bílkovi – tvůrci a člověku, germanista Hugo Rokyta pro ni připravil první české vydání svého Jihočeského zámku korneta Rilka a posléze Miroslav Hašek, člen redakční rady Archu, v ní uveřejnil původní práci o Marii Teinitzerové, tvůrkyni tapisérií a zakladatelce uměleckých dílen v Jindřichově Hradci.

Jakkoli Archu vyšly pouhá čtyři čísla, tištěná v poměrně malém nákladu a prodávaná pouze v knihkupectvích a předplatitelům, ohlas, jakého dosáhl v kratičkém čase pouhých čtyř měsíců, byl nečekaně velký. „Tedy ten Arch se prezentuje výborně,“ pochvaloval si v dopise redaktoru Mertlovi Václav Černý. „Buď jak buď, je v zájmu naší kultury, aby se udržel. Já za svou osobu se milerád přihlašuji za jeho přítele a občasného přispěvatele.“ Na Františka Křelinu dělal „moc dobrý dojem... také pečlivostí, promyšleností, zřetelnou vážností, tím, že to myslí doopravdy“. Ozval se i František Hrubín: „Je to moc pěkné čtení, připomíná mi to dávné doby, kdy se časopisy dělaly z lásky a nadšení, nikoliv z oficiální nutnosti a pohnutek... Rád bych se viděl na stránkách vašeho měsíčníku.“ Velkou radost měl z Archu Jan Čep, když mu jej do Paříže přivezl brněnský Adolf Kroupa.

Když v srpnu 1968 vjely na ten nádherný čtverec budějovického náměstí sovětské tanky a zastavily takřka před domem Růže, namočili jsme kdesi poskládané rudé praporečky do tuše a vyvěsili je na znamení smutku z oken redakce. Byly to – snad se mohu k tomu paradoxnímu stavu naší mysli přiznat – nejsvobodnější dny našich životů. Ale věděli jsme, aniž to kdokoliv z nás vyslovil, že co se právě děje, dříve či později povede k našemu konci. A tak jsme se o to horečnatěji vrhli do práce. Když

se dnes ohlédnou zpátky, vidím neuvěřitelné: čas nastupující normalizace, rok 1969 a větší část roku 1970, byl nejneprodnějším údobím z celé více než třicetileté éry budějovického nakladatelství. Nikdy předtím ani nikdy potom z něho nevyšlo tolik dobrých knih a v takovém množství – za dva roky celkem 67 titulů, tj. téměř dvakrát tolik co v předchozích dvou letech, o následujících ani nemluvě. To dvouletí velkého rozmachu před pádem nemohlo být uvedeno přílehavěji, než jak se stalo: polobibliofilským novoročním tiskem dosud knižně nevydaného souboru próz Jaroslava Durycha s názvem Tam v elegantní typografii Jana Solpery, který pak dal vnější podobu i naší reedici Bloudění. Oba tituly vzbudily značnou pozornost; Bloudění uvítal, tehdy už z vlny Svobodné Evropy, Ivan Diviš. Vydání tří knih jednoho z největších zjevů moderní české prózy (vedle zmíněných dvou ještě také Písně o růži) bylo výsledkem našeho úspěšného jednání se spisovatelovým synem Václavem Durychem. Podařilo se nám získat právo i na první úplnou domácí edici Služebníků neúčinných a na vzpomínkový Kouzelný kočár, uvažovali jsme rovněž o básnickém díle, ale nic z toho – jak bude ještě řeč – jsme už nestihli. Co se naopak podařilo dokončit, byl rozsáhlý výbor z povídkové tvorby velkého šumavského rodáka Adalberta Stiftera v překladu Anny Siebenschainové a s doslovem Huga Siebenschaina. Výbor, rozvržený do tří dílů (Hvozd, Brigita, Potomci), nekonvenčně vyzdobil krumlovský malíř Jan Cihla. Příslib návratu k tradičním hodnotám, tak jak jej ohlašovalo první číslo Archu, se naplňoval i založením knižnice Venkovský román. Její editor Jan Mareš vypracoval dlouhodobý program, rozložený zhruba na jedno desetiletí při dvou až třech titulech ročně. Edice měla zahrnout na prvním místě českou tvorbu, ale nevyučovali jsme ani vybraná díla evropského, případně světového venkovského románu. Typografická úprava byla svěřena již osvědčenému Janu Solperovi, který jako značku edice zvolil motiv staletého dubu, opakující se na několika místech knihy (na přebalu, vazbě, titulním listu). Kromě zahajovacího svazku, kterým byl Sovův Tóma Bojar, stačili jsme však v ní vydat už jen venkovskou kroniku Josefa Knapa Muži a hory, která představovala jediné mé setkání s tímto spisovatelem vřelého srdce. Po dlouhých letech jsem se už mohl poklonit pouze jeho památce na hřbitově v Železnici, nedaleko rodného Podúlsí, vesničky z okraje Českého ráje.

K výboru ze Stifterových povídek a k Venkovskému románu se přimykala reedice vzpomínkové knihy divadelního režiséra Jiřího Frejky Outěchovice, která se poprvé objevila na knihkupeckých pultech za druhé světové války. Tenkrát ji pro Vyšehrad upravil a ilustroval Jiří Trnka a mým snem bylo přimět ho k tomu, aby se k ní vrátil buď zcela nově, nebo podstatně rozšířil omezený počet svých tehdejších litografií v knize. Vydali jsme se za ním po předchozí písemné domluvě do Prahy, do jeho atelieru v Konviktské ulici, společně s přítelem Mertlem, který tu návštěvu, o to víc nezapomenutelnou, protože k ní došlo krátce před Trnkovým úmrtím, popsal v jednom ze svých půvabných fejetonů pro někdejší Lidovou demokracii. Když umělec

zasedl za svůj těžký dubový stůl a opřel o něj mocné ruce, vypadalo to, jako by z něho vyrůstal. Se smutkem v tváři nám ukazoval nátičky ilustrací k nejnovějšímu vydání Broučků a porovnával je s originály; vskutku barevnost, jaké dosáhla tiskárna, na jejíž práci si stěžoval, měla k nim hodně daleko. Má nabídka ho viditelně potěšila, ale s politováním ji odmítl pro velký nával práce, z níž uvedl, jak si ještě pamatují, výzdobu Carrollova Alenky z říše divů pro jisté americké nakladatelství a hlavně úkol pro českého umělce nejčestnější – ilustrovat Babičku. Ani jedno, ani druhé už mu bohužel nebylo dopřáno vykonat. Úpravy Outěchovic se tedy ujal Jiří Müller, který je velmi přílehavě vyzdobil za použití motivů z lidových výšivek a permíkových forem; z depozitářů Národopisného oddělení Národního muzea nám je ochotně vybrala a připravila k fotografování paní doktorka Alena Plessingerová. Část nákladu dal Müller svázat namísto do obvyklého plátna do zeleného manšestru se zlatou ražbou s motivem jelena, který ještě zopakoval na frontispisu a v závěru knihy proti tíráži jako symbol onoho „vyprávění o rodu dědičných svobodných myslivců Frejků v Outěchovicích a o světě kolem nich“, jak ostatně zní podtitul této rozkošné knížky. (Posluchačům rozhlasu ji po létech vlastní citlivou úpravou připomněl režisér Otakar Bílek s několika herci, z nichž největší podíl připadl znamenitému Janu Kačerovi v úloze vypravěče.)

Z původní prozaické tvorby jsme tehdy uvedli knihy Věroslava Mertla a Jana Kameníka, jež dokonale souzněly s naším edičním programem. Mertl se mohl dokonce stát jakýmsi kmenovým autorem Růže. Jeho nadějné prvotiny, povídkového souboru Stín blaženosti, o kterém jsem se již zmínil, si velmi cenil Bedřich Fučík, ostatně velký příznivec celého Mertlova díla: „Navazuje se zde zřetelně, ale zcela samostatně na Jana Čepa a prózy Františka Hrubína, ale jde se dál, do zcela dnešního kontextu české prózy jak závažností slova, tak vedením věty a úsporností skladebnou, především však dobytím nového prostoru, který většinu dnešní prózy přesahá.“ V Růži vydal však Mertl už jen novelu Nám po tomto putování, než se stal pro ty, co přišli po nás, nepřijatelným. Pod uměleckým jménem Jan Kameník se skrývala osamělá a téměř neznámá básnířka Ludmila Macešková, která čekala se svou knihou povídek Učitelka hudby, než se jí ujala Růže, téměř třicet let.

Vzrušené debaty, které jsme v literární redakci vedli asi tak od polovice šedesátých let, byly ponejvíce ohledáváním cest, jak dosáhnout ekonomické soběstačnosti a prosadit se na českém knižním trhu. Právě z nich vykrytalizoval projekt dvou levných knižnic, o něž pak s řadou externích spolupracovníků pečoval sám ředitel Vejsada, aby jimi nezatěžoval naši redakci. Byla to nejprve Česká čtyřkorunovka, později přezvaná na Českou četbu (svazek za pět korun), nabízející čtenářům ve velmi jednoduché podobě široký výběr titulů ze staršího i novějšího českého písem-

nictví, především takových, které zaručovaly co největší odezvu. Zastoupení v ní byli Jaroslav Žák, A. C. Nor, Karel Klostermann, Eliška Krásnohorská, Zdeněk Jirotník, Jindřich Šimon Baar, Ignát Herrmann, Karel Čapek, Jaroslav Durych, František Křelina, Karel Václav Rais, Karel Poláček, Josef Knap a další. Vnější podobu jí dal tehdy mladý knižní grafik Aleš Krejča, jehož návrh vyšel vítězně z vypsané soutěže. Jakkoliv literární kritika nepřijala edici zcela souhlasně, čtenářský, a tedy i obchodní úspěch byl jednoznačný. Za tři léta své existence (1968–1971) obsáhla třicet pět svazků, jejichž náklady se pohybovaly od padesáti do sta tisíc. O něco později jsme k ní připojili edici Statečná srdce, která měla v obdobném technickém provedení – výzdoba však byla svěřena ateliéru Zdeňka Buriana – uspokojovat zájem dětí a dospívající mládeže o levnou dobrodružnou četbu. Zlatý máj, odborný časopis pro dětskou literaturu, v ní shledal „přesnou cestu, jak vyhovět čtenářské potřebě po zábavnosti, aniž snižuje úroveň pod únosnou mez.“ Tak či onak obě knižnice nejenže zakládaly nezávislost Růže, ale zároveň „vydělávaly“ na náročné (a tedy „zrátové“) záměry vrcholné fáze našeho působení v českém nakladatelském podnikání.

První signál nastávajícího zásahu proti nám zazněl v květnu 1969: staronoví krajští mocipáni označili Arch za „katolický časopis“ a Růži vytkli, že vydává Durycha a že vyplatila Jiřímu Hochmanovi zálohu na chystanou Kroniku místodržení v Čechách, vtípnou persifláž událostí osmašedesátého roku s jedinečným souborem Haňákových karikatur. V září byl zakázán Arch (páté číslo už zůstalo jen v obtazích) a krátce nato nám Státní bezpečnost znemožnila vydat Hochmanovu Kroniku i tzv. Černou knihu, o jejíž reedici jsem jednal s Historickým ústavem; dva její důstojníci zabavili jak obtahy Hochmanova textu s Haňákovými ilustracemi, tak jediný výtisk Černé knihy, který měla redakce k dispozici. (Do jaké míry se tak stalo na základě udání konfidenta z řad zaměstnanců Růže, to zůstává dodnes pouhým podezřením.) V témže čase si likvidátoři objednali u spisovatele, českobudějovického lékaře Ladislava Ptáčka „znalecký posudek“, o němž se pak při svém pustošivém díle opírali. 6. prosince 1969 je datován jeden z nejhanebnějších výtvorů českého literáta, který v něm navrhoval: „Z nynější činnosti nakladatelství Růže je třeba odstranit nejprve tyto dvě hrubé závady: Pochybnou nepevnost ideovou a stejně pochybný záměr činnosti, sledující dnes jen a výhradně komerční cíle (!). V oblasti ideové se nakladatelství v roce 1968 přiklonilo na stranu reakčního katolického světového názoru agresivního typu Durychova, jak to celkem nezastřeně hlásal nakladatelský časopis Arch od svého vzniku až do zastavení, snaže se vytvářet umělou konstrukci jakéhosi duchovního spojení mezi jižní Moravou a jižními Čechami, založeného na katolickém světovém názoru apod. ... Po stránce formální bych navrhoval jako samozřejmé přejmenování jednotlivých knižních řad i návrat k staršímu označení podniku jako Jihočeské nakladatelství v Českých Budějovicích. Odmítnutí názvu Růže odůvodňuji jednak tím, že kamufluje starý feudalistický (!) názor na jižní Čechy jako oblast

patřící ještě dnes aspoň k duchovnímu majetku Rožmberků, přičemž se dá snadno zapomenout, že rožmberská šlechta byla krajně katolická a protilidová, že šlo u nás po dlouhá léta o glorifikaci tohoto rodu jako rodu protikatolického postoje v české historii. Tento idealismus působí dnes, kdy katolicism jižních Čech je orientován protitřídně (!) a protisocialisticky, nejen anachronicky, nýbrž jako znak postoje protilidového a zastřeně protisocialistického. Do znaku dnešních jižních Čech patří jistě jiný emblém pětícípý než pětিলistá rožmberská růže...“

Po tomto obžalovacím spise už nemohlo následovat nic jiného než rozsudek, a sice v podobě personálních postihů. První byl na řadě ředitel Václav Vejsada, zakladatel Růže a zejména tvůrce její obchodní politiky. Protože odmítl „očistit“ redakci od „pravicových živil“, byl za něj označen sám a v březnu 1970 odvolán. Úředníku, který to prováděl, na jeho řečnickou otázku: „A ty si myslíš, že to dělám rád?“ odpověděl: „Ano, právě to si myslím.“ K čemu se nepropůjčil on, vykonal krajský kulturní (sic!) inspektor, vyslaný do Růže jako mimořádný zplnomocněnec. Propustil Jana Mareše i mne a donutil k odchodu též sekretářku a ekonomku, za kterýžto výkon se mu po letech dostane sladké odměny v podobě ředitelské funkce v totálně už „znormalizované“ Růži. Zatím, v září 1970, se stal ředitelem ctižádostivý grafoman s posláním, aby likvidační dílo dokončil: nejenže vyprovodil z literární redakce posledního zbývajícího, Věroslava Mertla, ale doslova rozbil téměř celý ediční program, který jsme v předchozích letech vystavěli.

Tahle smršť smetla desítky zamýšlených a v nejednom případě už k tisku přípravených titulů, z nichž uvádím ve smutném výběru Durychovy Služebníky neužitečné a Kouzelný kočár, o nichž byla už řeč, Jihočeské pověsti a Pohádky z jižních Čech Radovana Krátkého, Kruh viny Jana Knoba, Očarovanou Šumavu Josefa Váchala, Stálíci Františka Lazeckého, Lampu útěchy Ivana Slavíka, Případ poezie Milady Součkové, esej Jarmily Otradovicové o básnickém profilu Jaroslava Durycha s úplným soupisem knižního díla od Ladislava Kuncíře, vzpomínkovou knížku Slávky Vondráčkové na Milenu Jesenskou, Teorii spolehlivosti Ivana Diviše, korespondenci Jana Čepa s Františkem Halasem, březinovské eseje Miloše Dvořáka, Alberta Vyskočila Dvojí svár duše s tělem, paměti Josefa Šusty, Emanuela Chalupného, Století andělů a ďáblů Zdeňka Kalisty, monografické dílo Jaroslava Švehly o nakladatelském domě Jana Otty s úplným soupisem jeho produkce (poprvé zakázané v roce 1948), kritické edice kronik Václava Březana a deníku Eugena Černína. Tři již vytištěné knihy skončily ve stoupě: Radovo Když se psalo T. G. M., zčásti již prodávané, sborníček Hlasy bez rámu (již jednou zakázaný v rukopise) a druhé vydání Besídky zvláštní školy oblíbené dvojice Šimek – Grossmann, která v Růži knižně debutovala. Nové vedení Růže zastavilo též sotva zahájenou edici Venkovský román stejně jako úspěšnou a zavedenou Českou četbu a Statečná srdce. Co přišlo místo zruše-

ných záměrů, hanba povědět. Jak bychom neopouštěli své dílo se smutkem! Ale přijali jsme ten úder vstojе, nikdo z nás nepadl na kolena. Pojednou se ukázalo, jakou výzvou jsou pro nás muži, jimž jsme napomáhali k návratu do čtenářského povědomí nebo k nimž jsme se uchýlovali o radu. Jestliže desetileté věznění nezlomilo křehkého Zdeňka Kalistu ani drobného Bedřicha Fučíka, jak bychom neměli vydržet my, jejichž úděl je přece jen lehčí! Stále mám před očima povzbuzující gesto Bedřicha Fučíka, jímž mně odpovídal na pozdrav, když jsem odcházel z celonoční debaty v Mertlově bytě rovnou na ranní směnu do fabriky.

Tak vlastně během jediného roku 1971 nastal všestranný úpadek a v nejednom ohledu návrat až k prapočátkům budějovického nakladatelství. Růže – název kupodivu (vlastně bohužel) ještě nějaký rok přežil – ztratila posavadní autorské zázemí, jehož převážná část byla pro nové pány nepřijatelná, a na téměř dvě desetiletí se právem vytratila z povědomí kulturní veřejnosti. Zřejmě bláhový, jakkoliv upřímný pokus o její obnovu po listopadu 1989 ztroskotal. Růže stačila ještě vydat pár slušných knih, z nichž s konečnou platností poslední – a v tom je jakási útěcha – byla básnická sbírka *Ne krví býků* Františka Daniela Mertha. Nepřivítal ji nikdo menší než Ivan Diviš, aby se mimoděk stal autorem patrně posledního ohlasu na knihu s pětilistou

Z cyklu Skály, 1977–80, foto Jan Raba

růží ve znaku. Jeho slova vymezující posavadní úděl Merthovy poezie, „odsouzené k popelu a mlčení“, se teď zplna vztahovala na Růži. Co zbylo, je už jen nostalgická vzpomínka a rád nerad dávám za pravdu Věroslavu Mertlovi, který tuhle krásnou kapitolu našich životů ve svých pamětech nemilosrdně uzavřel: „Marné žel byly pokusy zopakovat všechno ještě jednou... Kdo však dokáže dvakrát vstoupit do stejné vody? Ta odnesla během těch dvaceti let vše – velké osobnosti především... Ať je ten náš poslední pokus posuzován jakkoliv, se zánikem Archu, buď jak buď, zanikla vlastně i Růže už v tom osudovém roce 1969 a ta čtyři čísla mi připadají jak krásné smuteční kytice pietně položené na její rakvi.“

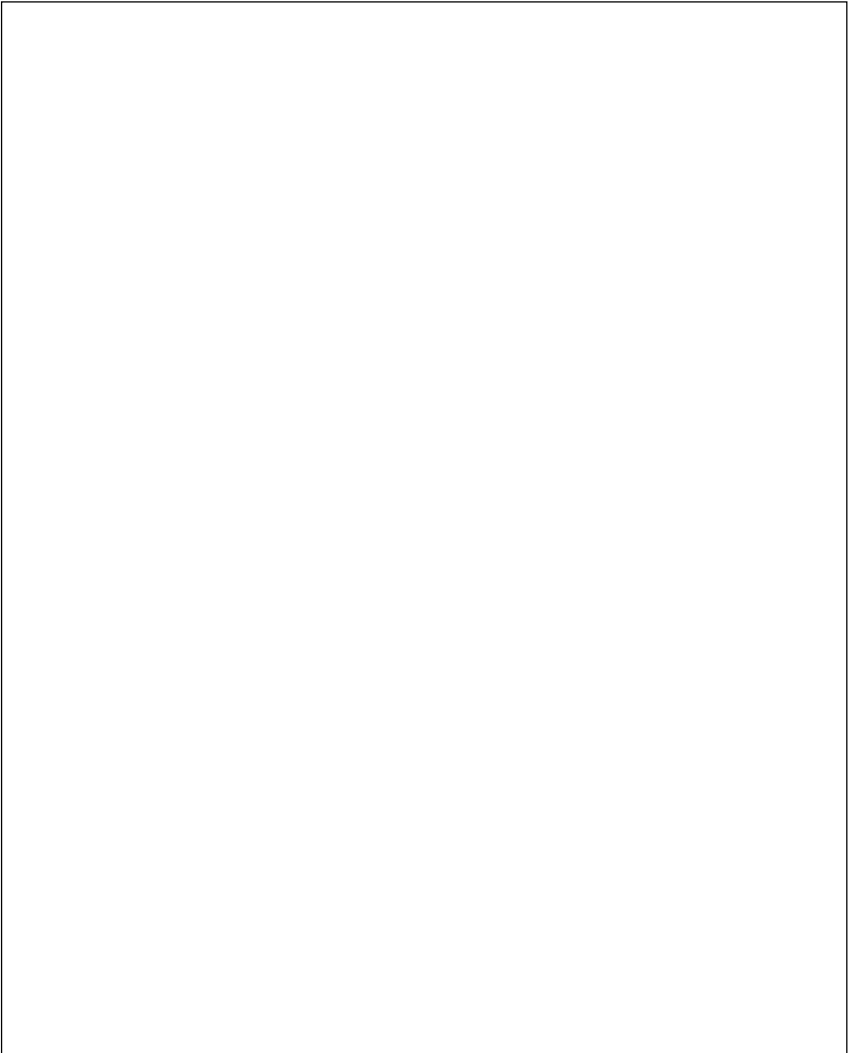
Za pomoc při oživování paměti děkuji někdejším spoluredaktorům Janu Marešovi a Věroslavu Mertlovi. Hůře by se také vzpomínalo, nebýt diplomové práce Nakladatelství Růže (Profil českobudějovického nakladatelství v letech 1958–1991), kterou má dcera Tamara Pršínová obhájila na Karlově univerzitě v roce 1995. Nemenší dík, násobený i tím, že kvůli mému působení nemohla studovat, náleží za to i jí.

Z cyklu Skály, 1977–80, foto Jan Raba

Z cyklu Travniny, 1977–80, foto Jan Raba

PÍSEK: MARTIN C. PUTNA / KOLIKERO JE JIHOČEŠTVÍ, KOLIKER PÍSEK

MÝM PŘEDKŮM Z PRÁCHEŇSKA

1. JIHOČEŠI NEJSOU JEN TAK ČEŠI

Snad žádný jiný kraj Českého království nezdůrazňoval tolik svou odlišnost od ostatku země, své „češství s přívlastkem“, jako končina jihočeská.

Hranice tohoto území nejsou v nové době nijak jednoznačně vymezeny. Po staletí trvajícím blíženečství kraje Prácheňského a Bechyňského (za Marie Terezie rozděleného na kraj Budějovický a Táborský) bylo rozbito krajským zřízením roku 1920. Nový Českobudějovický kraj byl jen žalostným torzem, nikým netušenou předzvěstí snutných hranic Čechie pomnichovské – téměř celé bývalé Táborsko připadlo připadly kraji pražskému, části Prácheňska s Blatnou a Sušicí pak kraji plzeňskému. Ani Jihočeský kraj z roku 1960 nerestituoval tradiční rozlohu staletého jižního dvoukrají. Budějovicko s Táborskem se sice šťastně shledaly, těžce poškozeno však zůstalo Prácheňsko: Jeho západní pruh se Sušicí a Horažďovicemi zůstal odříznut ve prospěch Čech západních a severní cíp s Březnicí, Rožmitálem pod Třemšínem a Bukovany ve prospěch Čech středních. Několikrát, byť ne tak drasticky, se v nové době posouvala rovněž vysočinská hranice jižních Čech a jižní Moravy.

Naopak „kulturní hranici“ cítili mnozí zpytatelé jihočeské duše velmi široce: Ladislav Stehlík počítal k „zemi zamyšlené“ i západní část Šumavy včetně Klatov, Emanuel Chalupný radí k „jihočeskému typu“ i Karla Havlíčka Borovského.

A přece si jádro Jihočechie se třemi těžišti (Budějovice, Písek, Tábor) a osami tří řek (Vltava, Otava, Lužnice) uchovávalo vědomí své vnitřní souvislosti, svého specifického charakteru. Od 60. let 19. století, kdy vycházejí první regionální listy (písecký Otavan Vojtěcha J. Janoty od 1863 a táborský Český jih od 1872), krajinské almanachy (Anemónky, 1872) a kulturní korporace (spolek jihočeských akademiků Štítný, 1872) lze sledovat kontinuální, tu silnější onde slabší proud regionalismu. Objevil se vlastivědný měsíčník Jihočeský kraj (1910–1915), Jihočeská čítanka (1921), Almanach prácheňského kraje (1925), a jiné. Pravý „boom“ spadá do let 1933–37, kdy postupně vznikají a opět zanikají levicový Jih Karla Cvejna i fašistický Český jih, vydávaný v Budějovicích (nepodařilo se získat) a ještě písecký Jihočeský akademik. Zvýšený význam svého kraje v zemi po jiných světových stranch mnohem více zmrzačen Mnichovem cítí autoři sborníku Jihočeští malíři a básníci (1939).

Doba po roce 1945 jihočeskému regionalismu příliš nepřála a nepřeje. Velmi am-

bicíozní revue Jihočeská kultura vydala na sklonku roku 1945 jen dvě čísla, česko-budějovický Arch zahubila normalizace po čtyřech číslech roku 1969 a Prácheňské listy, vydávané v Jemnici u Radomyšle, zahubil kapitalismus už po dvou číslech roku 1992. Zatím poslední pokus představují revue studentů Jihočeské univerzity Scholares a následný Rmen.

Na počátku byl bezpochyby POCIT, že jsou Jihočeši čímsi jiným než jiní Češi. „Jinakost“ může znamenat sebeumístění nad pomyslný průměr i pod něj. „Jihočeský problém je otázkou všenárodní (...) skryté síly českého jihu učiní z tohoto kraje opět vážného činitele v životě národním“, praví se v programovém prohlášení měsíčníku Jihočeský kraj roku 1910. Podobně časopis Jihočeský akademik vytyčuje na svém počátku roku 1933 heslo „Regionalismus je základem státu!“, a časopis Rmen hlásí ústy Martina Gažiho roku 1995: „Jižní Čechy nejsou pupkem světa, nejsou ovšem ani tím, co je trochu níž a z druhé strany. Co je dnes periferií, může být zítra centrem.“ – Tedy, stále totéž spojení ambicióznosti s pocitem nedostatečného ocenění zbytkem světa.

Teprve k apriornímu pocitu se jednotliví myslitelé, básníci, literární historikové či sociologové pokoušejí přikomponovávat racionální důvody a konstrukce, čím jsou vlastně Jižní Čechy zvláštní a proč.

Že přitom nejde jen o lokální napařování místních veličin a nekritických zamilovanců, svědčí i „autonomistické“ výroky mužů nijak s jižními Čechami nespávaných. Pražan Miloš Marten píše v úvodu k albu Františka Bílka Cesta (1909):

„P. Bílek přinesl do českého umění hlubokou, rozjímavou duši kraje, který byl ve středověku ohniskem mystických prahnutí v Čechách a kde se zrodil. Osmnácté století rozeselo v jiných, radostnějších koutech této země pomníky rozkošnického umění, aleje graciousních soch při cestách a v hájích, v nichž se zdá, jako by dnes ještě vanula hříšná sladkost galantních slavností. Neexistuje-liž kdesi na jihu Čech, uprostřed širých, zamklých polí, kout obydlený zamyšleným lidem, stvořený k přemítavému, melancholickému životu práce a modlitby? Onen kout, existuje-li, patří p. Bílkovi.“ (nestránkováno)

Pražan a Vídeňan s východočeskými kořeny Hubert Gordon Schauer přímo volá po uměleckém zachycení svérázného jihočeského ducha: „Nemohli by si naši výpravní básníci všimnouti našeho jihu, jihu to Čech, vyznačujícího se po mnohých stránkách ještě skutečným, samostatným životem; nezasloužila by si na př. vroucí, obětavá, prostá zbožnost obyvatelstva našeho jihu, jak se způsobem nápadným jeví třeba poutěmi na Svatou Horu a o kteréž my ve středních a severních Čechách, zvláště my měšťáci, nemáme ani ponětí (...) aby byla vylíčena?“ (O podmínkách i možnosti národní české literatury, Literární listy 1890, in Spisy, Praha 1917, S. 51–52)

2. KMENY BEZEJMENNÉ A SVATÉ ČTYŘJMENNÍ

Jihočeský regionalismus nese na sobě do velké míry znaky doby svého vzniku – vědeckostí a pozitivností posedlého 19. století. Proto se tak často pokouší definovat duši kraje a lidu „vědecky“, vyvozovat ji ze specifického podnebí, geologického původu a nadmořské výšky, případně z odlišnosti rasové: Jižní Čechy osidloval převážně slovanský kmen Doudlebů, příšlý z jihu a snad tedy dokonce příbuzný se Slovany korutansko-pannonskými (předky dnešních Slovinců) a v rané době českého státu ovládali kraj Slavníkovci. (Viz: L. Domečka, Jihočeské kraje, in Jihočeská čítanka, Praha 1911, S. 40–43) Vášniví Jihočeši se proto s oblibou označují za „Doudleby“, zdůrazňující tak spíše svoji souvislost s přílehlými kraji rakouskými než se zbytkem Čech.

Dnes, v době všeobecné keltomanie, jen čekáme, kdy se někdo chopí (třeba se už chopil, nevíme) faktu, že Keltové přišli do jižních Čech dříve než do ostatní země a patřili k jiné kultuře než Keltové středo- a severočeští, oni známější Boiové. (Viz: Jan Filip: Keltská civilizace a její dědictví, Praha 1959) – Podle jiné teorie však jméno Boiů naopak patří kultuře jihočeských Keltů a jejich sousedů, dnešních Boiů-Baiuvarů-Bavorů, kdežto středočeští, severočeští a moravští Keltové patřili ke kmeni Volků čili Tektoságů. (Viz: E. Šimek, Poslední Keltové na Moravě, Brno 1958) Každý Keltojihoček si tedy může vybrat zcela podle libosti: Jediné podstatné, tedy zdůvodnění hrdé odlišnosti, mu zůstane v každém případě.

Nově objeované keltské předdějiny Čech jsou dějiny bez dějin, především bez jmen a tváří. Podobně vypadají i některé mnohem méně starožitnické koncepty jihočešství, především velkolepý rozvrh Josefa Holečka. Jihočeské selské epos Naši je sice plně jmen jednajících postav, ale pod nimi jsou snadno rozpoznatelný nadosobní, z autorovy samoucké filosofické soustavy spíš než z uměleckého pozorování dobyté archetypy. Na jedné straně je ideální zbožný a pracovitý sedlák v několika málo variantách, vzájemně se doplňujících, na druhé všemožní škůdci sedlákovi, narušitelé ideálního jihočeského světa (Němci, Židé, aristokraté, klerikálové). Nejpůsobivější a nejpřesvědčivější částí celého díla je proto jeho teoretický, autorova východiska shrnující úvod, místy až sociologická studie Jak u nás žijou a umírají.

Druhý způsob, jak se dobrat jihočešství, je opačná cesta – cesta po jménech, vyvolávání velkých osobností zrozených či působících na českém jihu, jmen-symbolů, jmen obecně známých a tudíž vyžadujících pramálo dalšího vysvětlování. Doba zrodu jihočeského sebe-vědomí (60.–70. léta 19. století) s sebou nese jen touhu po „pozitivnosti“, ale i samozřejmost akcentu jazykově národního, i pokrokářský liberalismus a antiklerikalismus. Nejvyšším patronem jihočešství se proto nemůže stát nikdo jiný než „svatá čtveřice“ jmen protagonistů náboženského hnutí 15. století: Hus – Žižka – Štítý – Chelčický.

Že šlo o osobnosti naprosto rozdílné a velmi obtížné převoditelné na společný

jménovatel (jak spojit oddaného a tradičního obhájce církevní autority s jejím zpochybňovatelem a násilníka s hlasatelem nenásilí?), to hlasatelům regionalismu nijak nevadilo. Nešlo o to, skutečně studovat texty vzyvaných Mistrů a snažit se co nejdůkladněji chápat smysl jejich snažení – stačilo právě jen zaklínání posvátnými jmény: „Nacházíme co krok některé svérázné a význačné rysy, jimiž se tyto kraje Štítného, Husa, Žižky a Chelčického liší od ostatních krajín českých.“ (Prokop Haškovec, úvod k Jihočeské čítance, Praha 1911, S. 2) – My Jihočeši „jsme odedávna lpěli na své krajské mytologii, k níž dali základ všichni boží mučedníci pro víru i prostí a zaujatí jejich vykladači, Jan i Petr i Tomáš, trojice jmen apoštolských“ (Miloslav Novotný, úvod ke sborníku Jihočeští malíři a básníci, Praha 1939, S. 6) – a tak dále a tak dále.

Výběr právě těchto čtyř jmen má v sobě mnohem více moudrosti, než jejich pozděně obrozenští vyvolavači vůbec mohli tušit. Nepředstavuje však pro nás nikterak jednotnou tradici, nýbrž právě naopak, čtyři symbolické figury čtyř rozdílných, většinou až v posledních dvou staletích zformovaných modelů „jihočeské duše“.

3. TRADICE PETRA CHELČICKÉHO SKRZE JOSEFA HOLEČKA

Model první, ztělesněný Petrem Chelčickým: Při pokusech charakterizovat jihočeského člověka zřejmě nejčastěji padá pojem HLOUBAVOST. „Povahová odrůda jihočeského myšlení, hloubavého písmáctví, z pradávného tradičního kořene“ – takto charakterizuje označuje F. V. Mokrý Mikoláše Alše (sb. Jihočeští malíři a básníci, Praha 1939, S. 12) a mnozí jiní mnohé jiné.

Již na počátku století se představa Jihočecha jakožto amatérského náboženského hloubala stala běžným klišé, které duch skutečně hloubavý, T. G. Masaryk, vnímá už jako frázi, kterou je třeba problematizovat: „Prý nemůže býti nahodilé, že náboženské naše hnutí vzniklo na jihu. Historikové říkají, že prý náš český Jižan je hloubavý, opravdový, poctivý, střízlivý, příroda je prý jednodušší a proto prý obrací ducha k hloubání, nerozpptylujíc.“ (řeč na Kozím Hrádku z roku 1910, otištěna in T. G. M., Jan Hus, Praha 1923, S. 142–3)

Klíčovou roli hraje tento pojem v myšlenkové koncepci Josefa Holečka (1853–1929). Jihočeský sedlák se po dvou staletích rekatolizace vnějškově přizpůsobil katolickým církevním formám, ale v duši zůstal duchovním samorostem: „Přese všechno namáhání své katolictví kněží nedosáhli více, leč že jsou pokládáni za duchovní rádce. Poslouchají jejich slova, ale hledají v nich jádro, jako by je z ořechu vylouskávali, slupku zahazují. (...) Hloubání náboženské kněží nevyplnili a slepou víru nezaštípili. Člověk mudruje o velebníčkově kázání, o čtení v modlitbách, o výkladech v postille – o všem. I bývá, že leckomu zasedne do mozku nějaká pochybnost nebo nesrovnalost mezi rozličnými místy evangelia. To jej třeba celý život

znepokojuje. Zaryvá se rozumem hloub a hloub a dostává se do bludiště stále temnějšího a rozvětvenějšího.“ (Naši I, Jak u nás žijou a umírají, Praha 1910, S. 36–37)

Holeček sám se ovšem do žádného bludiště nedostal. Z jeho díla, z Našich i z esejistických knih (Národní moudrost, Ruskočeské kapitoly aj.) vysvítá koncepce jistě diskutovatelná a, jak se na konci 20. století ukazuje, historicky naprosto mylná, nicméně jasná a jednotná, tvořící jeden z nejsvráznějších plodů jihočeského ducha.

Holečkovy rodné Stožice leží co by kamenem dohodil od Chelčic – a přece mezi nimi není dnes přímé silnice, takže poutník z jedné vsi do druhé musí v ostrém úhlu oklikou přes Vodňany. Právě tak se „jihočeské křesťanství“ Holečkovo v mnohém podobá vizím jeho krajana – a přece je jiné. Podobá se jim v budování „konzervativní utopie“, v snu o postupné eliminaci všech zlých řádů tohoto světa – církve, šlechty, státu i kapitálu, i v důrazu na individuální náboženskou zodpovědnost každého jednotlivce.

Nepodobá se jim zato tím, že mu nevádí provázání „čistého evangelia“ s všemožnými modlitbami, žehnáními a obřady, spojenými s kosmobiologickým rokem i s rytmem lidského života, s vším tím, co by řádný protestant nazval pohanskými zvyky, kdežto katolík souhlasně pokývá. I za hranice nejšířěji chápaného „selského“ katolicismu ovšem vycházejí některé vpravdě pohanské (budhistické...?) momenty, jako je úcta ideálního sedláka Kojana ke zvířatům, která jde tak daleko, že se pokládá za vraha, protože utratil nebezpečného psa. – Rozdíl oproti nekompromisnímu „měl rád lidi, potom hned koně“ na náhrobku ideálního sedláka Baarova, Jana Cimbury, je nasnadě.

Nejvíce se „holečkovství“ či „kojanovství“ liší od idejí zakladatele Jednoty bratrské v pojetí lidského údělu. Zatímco dle Chelčického je nejlépe vůbec nejednat a zlému neodporovat, neboť Pán vše nakonec zařídí a o své věrné se postará, Holečkův Kojan odmítá takovou podobu křesťanství, která by ústila v pasivitu a slabost. Jeho ideálem je křesťan konající, **SILNÝ KŘEŠŤAN**: „Ano, hlavní příkázání křesťanské nesmí být slabostí, nýbrž silou! (...) Já myslil sílu ohně křesťanského, sílu křesťanského přesvědčení, že zákon Kristův nemá být plněn jen, aby se liteře Písma vyhovělo, ani ne proto jen, že je to zákon bohem daný, nýbrž že je to zákon svrchovaně dobrý a moudrý jako sám ten, kdo jej dal.“ (Naši II, Bartoň, Praha 1912, S. 290–291)

O Posledním soudu, odměnách a trestech se u Holečka příliš nemedituje – jde o to, proměnit tento svět, a to mohou a zможou křesťané sami: „Křesťanské síly lidstvo potřebuje, a síla křesťanská potom podmaní si pýchu pohanskou.“ (ibidem, S. 291) – „A ne jen tak nějací křesťané, nýbrž samozřejmě – sedláci: „Proto už jednou sedlák chopiti se musí díla křesťanského a sám je vésti k slávě boží i blahu lidstva. Jen sedlák to může, protože je i křesťan, i silný: silný křesťan!“ (ibidem, S. 291–292) – To on má jménem Kristovým nastolit, doslova, „království boží na zemi.“ (ibidem, S. 306)

O Chelčickém samotném se v Našich mnoho hovoří, leč nepřipomíná ho nikdo z našinců, nýbrž jeden z cizích elementů: protestantský pastor Jan Semerák, putující v osmé knize (Emissaři) inkognito krajem a agitující pro Prusko a protestantismus. Agituje celkem marně, protože sedláci o Chelčickém vědí pramálo a jejich (respektive Holečkovo) „hloubání“ je daleko intence vklínit se do některé z odnoží moderního protestantismu. Dokonce ani konfrontace horlitele pro čisté evangelium Semeráka s katolickým farářem v Semerákovi tak posvátných Chelčicích, s farářem, který se zcela přizpůsobil svým sedlákům a žije s nimi v pro všechny přijatelném kompromisu, nedopadá jednoznačně ve prospěch Semerákův: Protestant je totiž při vši své intelektuální převaze, při údernosti svých argumentů proti „lidské, příliš lidské“ praxi vesnického velebníčka, při vši své čistotě a přísnosti (a snad i pro ni poněkud) – nelidský.

4. TRADICE JANA HUSA SKRZE EMANUELA CHALUPNÉHO

Model druhý, ztělesněný Janem Husem: Když Emanuel Chalupný (1879–1958), rodák a obyvatel tábořský, vedle Holečka největší systematický badatel v „jihočeskosťi“, charakterizoval jihočeský charakter, užil vedle povinné „hloubavosti“ i slova NEÚSTUPNOST.

Povážíme-li, že Emanuel Chalupný vstoupil do dějin a povědomí národa především jako sociolog, autor monumentální pětidílné Sociologie (1916–1922), čekali bychom u něho tutéž „keltskou“ krajinu bez tváří a bez jmen. Chalupný však svůj koncept jihočesťství hledí odkrývat obojím, vzájemně se doplňujícím způsobem – skrze přírodní podmínky i skrze tváře slavných jihočeských rodáků, které jednoho po druhém zkoumá a hledá to společné v jejich charakterech, „jihočeský typ“.

Přírodní podmínky podle Chalupného ovlivňují charakter, ba i typ náboženskosťi – přirozená hranice mezi katolicismem a protestantismem „se povšechně shoduje s isothermou 10 stupňů Celsia. Není pochyby – severský duch je duchem reformačním a protestantským. (...) V Čechách pak, ježto při zvláštní povaze této země je podnebí zdánlivě převrácené (vysočina na jihu je chladnější než nížina severně od ní), ježto tedy zde kraj, polohou jižní, je vlastně dle podnebí krajem severským, reformační hnutí z příčin klimatických přirozeně se vyvinulo na horách jihočeských.“ (Husovo rodiště a jihočeská sociologie, Praha 1924, S. 32)

Odtud pak můžeme tušit, jaký typ osobností bude Chalupný pokládat za symptomatický. Výčet typických Jihočechů najdeme už v jedné z prvních Chalupného prací, Národní povaze české: Vedle obligátní „husitské“ čtveřice reprezentují jihočeský typ básníci F. L. Čelakovský, Otokar Březina a Antonín Sova, výtvarní umělci Mikoláš Aleš, Hanuš Schwaiger a František Bílek, skladatelé Josef Suk a Oskar Nedbal a mladočeský politik Josef Kaizl. Později sem zařadí Chalupný i Karla Havlíčka

Borovského a za války roku přispěl statí Jihočechev do sborníku Jihočech Emil Hácha. – Co shledal Chalupný společného u tolika osobností?

„Každý Jihočech, povahově vyhraněný, vyznačuje se zpravidla zvláštním spojením vlastností sobě příbuzných: svéráznosti v sebe ponořené a neústupné s nedostatkem náklonnosti i schopnosti ke kompromisu, ohebnosti, eklekticismu, jakož i spojení vážnosti, přímosti a hloubavosti s houževnatostí a sklonem k prostotě. Je to slovem náchylnost k sektářství (v širším smyslu psychologickém) (...) jejímž rubem je nedostatek širší schopnosti organizační, jinak řečeno duševní intenzita na úkor extensivity vyvinutá.“ (Husovo rodiště a jihočeská sociologie, Praha 1924, S. 17)

Z této základní teze pak vycházejí Chalupného monografie o Otokaru Březinovi (1912, velká studie pak i v knize Dopisy a výroky Otokara Březiny, 1931), Josefu Holečkovi (1922), Janu Husovi (1924), Janu Žižkovi (1924) a Františku Bílkovi (vyšlo posmrtně 1970).

Živé klasiky svého programu, k nimž se Chalupný s velikou vehemencí a většinou i s úspěchem vlihocoval, se pak snažil i „jihočesky“ osvěcovat a uvědomovat. V případě vnímavého a myšlenkově dosti poddajného Františka Bílka se mu to poměrně zdařilo. V Bílkových pozdějších textech (zejména v meditaci Jak mi dřeva povídala, sepsané 1938 a vydané 1946) najdeme pojem „Jihočesko“ i blouznění o dávných jihočeských sektářích Žižkovy doby: „Neříká umělec s Kánišem: Hle, přírody chrám?“ (op. cit., nestránkováno) – V Bílkových slovesných projevech by ovšem marně kdo hledal racionální systém. Více se vyplatí vzpomenout Holečkových slov o „bludišti stále temnějším“, do něhož se jihočeští hloubalové a vizionáři zaplétají. Oba klíčové pojmy, hloubavost a neústupnost hraničící se sektářstvím, ovšem nacházíme u mystického sochaře v míře více než dostatečné.

S Otokarem Březinou je věc složitější. V Dopisech a výrocích O. B. sice Chalupný cituje mnoho Březinových vyjádření, které se zdají podporovat Chalupného teze, toť pravda. Březina soudí, že „Čechové nikdy si nedají v náboženských věcech moc poroučet od kněží“ (op. cit., S. 101), že „celý názor každého člověka zůstává navždy pod vlivem prvních jeho dojmů a přírodního prostředí“ (op. cit., S. 102) a podobně. Nezapomeňme však, že Březina se – jak sám Chalupný v téže knize zaznamenává! – vždy přizpůsoboval svým návštěvníkům, mluvil s nimi o jejich oblíbených tématech a tak, aby jim co nejvíce vyhověl. Chtít tedy vidět v Březinovi jihočeského nekompromisníka podle srdce Chalupného znamená činit přání otcem myšlenky.

Emanuel Chalupný tak nicméně s oblibou činíval. Jeho nejodvážnějším kouskem je spis Husovo rodiště a jihočeská sociologie, v němž se, myslitel opravdu jihočesky neústupný, pokusil dokázat, že Jan Hus se musel narodit v Husinci jihočeském a nikoliv ve středočeském (s kteroužto teorií tehdy přišel prof. J. Vančura) – neboť jeho vlastnosti odpovídají jihočeskému a nikoliv středočeskému kulturnímu a povahovému typu. Hus je radikál, nepřizpůsobivec, tvrdá palice, věčný opozičník, rozený sek-

tář či disident, jak Jihočeši bývají – kdežto středočeský typ se vyznačuje kompromisností, měkkostí a obezřelostí. Všichni radikálové husitského hnutí pocházeli z jihu, kdežto všichni umírnění (Jakoubek ze Stříbra, Jan z Příbramě, Jan Rokycana) z Čech středních. Kdyby tedy Hus pocházel z úrodného, nízko položeného, „jižního“ Husince v Polabí, byl by mezi svými krajany naprosto výjimkou.

Ve stati do sborníku pro Emila Háchu přidal Chalupný k dobře známým charakteristikám jihočeského člověka ještě jednu: „Neschopnost k získání oficiálního uznání.“ (op. cit., S. 7) Na počátku svého stáří tím shrnul mnohomluvné stesky z předmluv svých knih, jak je on sám českou společností odmítán, vysmíván a ostrakován – jak on sám představuje nejčistší vydání jihočeského typu neústupného outsidera, osamělého badatele o societách, intelektuálního disidenta. Při pohledu na jeho rozsáhlé dílo, plné bizarností a směšností a s postupem let i stále nechutnějších výpadů proticírkevních i protiněmeckých, a přece velkolepé a originální ve svém rozvrhu, musíme přisvědčit.

5. TRADICE JANA ŽIŽKY SKRZE VÍTĚZNÝ ÚNOR

Model třetí, ztělesněný Janem Žižkou: V modelu Holečkové i Chalupného hrálo velkou roli volání po sociální spravedlnosti, viz jen Kojanovo snění o „království božím na zemi“. Dobírat se jí ovšem způsobem, jak to činil tento patron jihočešství, znamená pojmát jižní Čechy jako kraj DESTRUKCE, neustálého boje, vzpoury, ničení špatných pořádků pokud možno i s jejich pořadateli. Že tento temný, anarchistický a apokalyptický rozměr k jihočeské tradici patří, svědčí ostatně nejen samotný Žižkův Tábora, nýbrž i místa spojená s působením sekt ještě radikálnějších: Příběnice skupiny chiliastů kolem Kániše a Bydlinského a ostrov adamitů na Nežárce.

Žižky se dovolával od národního obrození kdekdo, téma nežáreckých adamitů zpracoval ve stejnojmenném eposu, jednom ze svých nejslabších děl, Svatopluk Čech (1873). Nikoho však tehdy nenapadlo vrátit se k odkazu radikálních husitů doslova a uvést proklamovanou destrukci v život. Ještě když Pacovan Antonín Sova roku 1919 psal „ten prapor nechť rudě vlá“, ještě když rodák z Volyně jižněji Strakonice A. M. Píša pořádal v píseckém hotelu U zlatého kola o rok později večer proletářské poezie, totiž svých přátel Jiřího Wolkera a Zdenka Kalisty, ještě když další opeření levičáci Karel Cvejn, mládím obyvatel severoprácheňských Mirovic, a milevský rodák Jindra Černohorský, na rozdíl od Kalisty a Píši nikdy nevystřízlivělí, zakládali roku 1934, svůj „pokrokový“ Jih – ještě se to všechno zdálo mladistvým hýřením silnými slovy, intelektuálskou hrou, ze které by možná, v ideálním případě, mohla vzejít umírněná reforma sociálních poměrů. Roku 1948 se však ukázalo, že noví vládcové jsou skutečnými dědici Jana Žižky a že to se „zničením starého světa“ myslí vážně.

Jihočeská literatura po roce 1948 ze značné části oslavuje „revoluční tradice“ jižních Čech, především samozřejmě husitské (román Kraj kalicha Václava Kaplického, rodáka ze Sezimova Ústí). Pečlivě se však v dějinách vyhledávají a ztvárníjí i všemožné selské vzpoury (Kaplického Čtveráci, Železná koruna a Zafatá pěst; Zlatá stezka Václava Písaře; Tanec rabů, Selský mor a Polyxena Třeboňanky volbou Niny Bonhardové aj.).

Většina této historizující „literatury vzpour“ se soustřeďuje na téma vesnice. V době svého vzniku (většina citovaných knih vychází v 50. letech) proto tyto knihy plní zcela aktuální stranický úkol: Dodat ideologického ospravedlnění destrukci, která právě probíhá – destrukci jihočeské vesnice.

Josef Holeček je v těchto letech pečlivě zapomenut, ne však jeho poučení, že jihočeský sedlák je oporou všeho řádu tohoto kraje a této země. O jeho zlomení jde tedy především. Rovněž „budovatelská próza“ jihočeské proveniencie proto zobrazuje především „proměnu vesnice“ – zmiňme jen trilogii Slunečný širý svět Strakoničana Pavla Bojara, trilogii Pole rozkvetou Písečana Josefa Rybáka a román Soběslavana Donáta Šajnera Kdyby jen červenec.

A hle, zdá se, že Holečkův sedlák vydržel: Tak jako (podle Holečkova přesvědčení) po Bílé Hoře se přikrčil, vnějškově se přizpůsobil – a chránil si zbytečky přírodního světa, pokud mohl. Svědectví o něm, o jeho tiché neústupnosti podává Eva Kantůrková (spjatá letními pobyty s Píseckem), ve fejetonech z chmurného času konce 70. let, shrnutých spolu s jinými do knihy Valivý čas proměn (1995). Bezpochyby především zásluhou skrytých spravedlivých přežily jižní Čechy vládu novodobých Žižků relativně málo poškozeny v reliéfu krajiny i lidského charakteru, takže se obyvatelům jiných končin České socialistické republiky jevíly utěšenou zahrádkou. Rozdíl mezi jihočeskou a středočeskou vesnicí je (zvláště autoru těchto řádek, žijícímu na samé dnešní hranici obou krajů) snadno patrný.

Úspěšnost tiché rezistence byla vskutku jen relativní. Jižní Čechy se neubránily se znetvoření Vltavy soustavou hrůzných přehrad od Lipna k Orlíku, neubránily se ani tomu, aby ďábel těsně před svým odchodem nezasil své ledové símě do jednoho z nejkrásnějších míst krajiny: Do trojúhelníku mezi Pískem, Vodňany a Týnem nad Vltavou vsadil temelínskou jadernou elektrárnu, která utěšeně roste a roste...

6. TRADICE TOMÁŠE ŠTÍTNÉHO SKRZE KATOLICKOU SPOKOJENOST

Model čtvrtý, ztělesněný Tomášem Štítným: Zeman z osady Štítné mezi Jindřichovým Hradcem a Počátkami bývá pokládán za předchůdce husitství. Snad že psal, první v Čechách, o náboženských věcech nejsa klerikem, snad že o nich psal česky. Nu proč ne. Pro nás je mnohem významnější, v jakém duchu o nich psal. Duch Štítného textů nemá nic společného ani s „hloubalstvím“ Chelčického, ani s „ne-

ústupností“ Husovou, natož s destruktivností Žižkovou. Je to duch pokojné meditace o rozumném řádu světa, v němž má každý stav a každý tvor své přirozené určené místo (Kniha o šaších). Otec Štítný nevymýšlí žádné krkolomné teologicko-spoolečenské konstrukty, on vysvětluje své dcerce svět tak, jak se tomu naučil na pražské univerzitě. Řád světa v jeho podání přítom není opřen jen o Boha samého, nýbrž i o Církev. Ne Husovu neviditelnou církev předurčených, ne Chelčického „maličké stádečko“ spravedlivých, ale zcela „obyčejnou“, „klerikální“ viditelnou Církev římskokatolickou. Štítný užívá pro Církev staročeského termínu „kostel“ a nám tím ještě více evokuje hmotnost, hmatatelnost, v-zemi-zasazenost její i svou.

První období, nad nímž tušíme se vznášet ochranný duch Tómy ze Štítného, je pochopitelně jihočeský barok. Vyřknout „jihočeský barok“, to znamená otevřít vyčerpávající monografii Zdeňka Kalisty Století andělů a ďáblů (psáno koncem 60. let, vydáno 1994). Právě důkladnost Kalistovy studie však umožňuje odpověď poněkud zchlazující případné nadšení: Ze vsí shromážděné faktografie vyplývá, že žádný specificky jihočeský barok neexistuje, že na jihu nacházíme jen obecné rysy českého baroku, uplatněné v této končině.

V jižních Čechách trvaleji nepůsobil nikdo z významných výtvarných umělců baroku. S literaturou je situace mnohem lepší. Jen v Prácheňsku působili čtyři význační muži baroku: Křížem krázem chodil tímto krajem ještě za třicetileté války na svých misijních cestách jezuita Albert Chanovský, rodák ze Svěradic u Horažďovic. V rodném kraji zaznamenával všemožná „vestigia“, stopy Boží, od svatých ostatků až po strašidla, a shrnul je pak s využitím staršího díla Jiřího Pontana do spisu *Vestigium Bohemiae Piae seu res quaedam memoratu dignae, quae in Boemia, praesertim in districtu Prachensi et Pilsnensi* (1659). V Březnici faražil v téže době hagiograf Tomáš Placalius, v Písku koncem 17. století ohnivý kazatel a hagiograf prózou i veršem Bohumír Hynek Bilovský, v Dobříši (západně od Volyně, severně od Vimperka) konečně v první polovině 18. století neméně slavný kazatel, písecký rodák Ondřej František de Waldt, autor postily Chválořeč, jednoho z nejzralejších plodů české barokní zbožnosti, slovesnosti i vlastenskosti.

Paměť jich všech po doznění baroku v Prácheňském kraji vyhasla, a nevíme z toho jen osvícenské, liberalistické či komunistické literární historiky, kteří baroku nepřáli. Všichni tito zanícení a ušlechtilí svatopisci a svatomluvcí se podobají sobě navzájem a všichni společně archetypu barokního kněze-literáta. To neznamená slabost jejich osobností, nikterak: To je důkazem navázání na předhusovskou linii Štítného, v níž se nehloubá a nespekuluje, nýbrž prostě existuje u vědomí sil stability, silnějších než všechny, jakkoliv strašlivé, výkyvy pozemského dění. Právě hrůzy, které dva první z autorů prácheňského baroku viděli kolem sebe, je přivádějí k ocenění „konzervativního“, to jest uchovávacího životního principu, v němž se oni sami se svou individualitou, se svými ambicemi a vášněmi s největšími potěšením

rozpuštějí. Ne-li s plným úspěchem v životě (zvláště Bilovský byl člověkem konfliktním, z Písku musel odejít zpět na Moravu), tedy alespoň v textech.

Po baroku nezůstala v jižních Čechách výrazná, na mýty povýšená jména. Zůstalo cosi jiného – po keltské další vrstva „krajiny bez tváří“. Mezi jednotlivými poutními místy, která barok buduje nebo obnovuje (Skočice a Lomec v Prácheňsku; Římov s Kájovem a hned dvě Dobré Vody na Budějovicku; Sepekov, Klokoty a Křemešník na Táborsku), mezi kláštery i „obyčejnými“ kostely, i mezi stovkami Božích muk u cest a v polích je napnuta síť, síť životodárné energie i síť záchranná.

Jediné místo v jižních Čechách nedýchá jen „anonymním“ barokem: Místo dodnes nejbaroknější, Jindřichův Hradec. Zdejší jezuitská kolej hostila ve svých zdech jakožto žáky budoucího hagiografa (i životopisce Alberta Chanovského) Jana Tannera a budoucího historika Tomáše Pešinu z Čechorodu a jakožto řádového kněze odsunutého sem z Prahy za trest – Bohuslava Balbína. Dvě osoby jsou však spjaty s Hradcem trvale: První je svatý Hippolyt, jehož ostatky sem byly slavnostně přeneseny roku 1637, jediný jihočeský lokální patron (byť cizího, totiž římského původu) českého lidu. Druhý je geniální hudebník a básník Adam Michna z Otradovic, vedle Balbína jediný tvůrce českého baroku, jehož dílo přetrvalo alespoň ve zlomcích přes všechny proměny stylů a mód. I Michna dodržuje barokní pravidlo, že se osoba umělce má pokud možno ztratit v jeho díle, vždyť o jeho životě víme tak málo. Jeho duchovní písně však nemohou být zaměněny s písněmi nikoho jiného.

Jak upozornil Antonín Škarka ve studii k soubornému vydání Michnových textů, Michna je čirý lyrik. Děje pouze naznačuje, nechce tolik sdělit informaci o tom či onom svátku nebo svatém, jako evokovat náladu. Základní náladou Michnových písní je radost, slavnost, úleva, že ve světě přece jen existuje řád, někdy zjevný a někdy paradoxní, jak se o tom píše právě v písni o jindřichohradeckém „domácím“ svatém Hippolytovi:

Dnešního dne začal kvísti,
když nad tyranem slavné
skrze smrt dostal vítězství,
ó slavme jeho slavně.

(A. M., Básnické dílo, Praha 1985, S. 256)

Michnova hudba je tak jásavá i něžná, jako by ani nevznikla ve v selsky důkladných a těžkomyslných jižních Čechách. Mezi současníky ani v dalších generacích barokních tvůrců nemá obdoby. Štítovsko-barokní obraz světa ovšem pokračuje literárně dále i po pádu baroka. V rámci „vysoké“ kultury je možná marginální, ale se skuteč-

ným životem jihočeského venkovského a maloměstského lidu má mnohem více společného než horování „pokrokových“ vzdělanců pro Husa a Žižku. Jeho udržovateli a oslavovateli jsou totiž venkovští a maloměstští katoličtí kněží.

František Pravda se narodil v Nekrasíně u Jindřichova Hradce na východním okraji Jihočech a po celou druhou půli 19. století psal své lidovýchovné povídky v Hrádku u Sušice na jejich západním okraji. Ač téměř sourodák Michnův, je jeho naprostým antipodem: Pro něho je podstatný jedině děj, lyrická líčení neumí a nechce. Do tradice štítnovsko-barokní však nejen patří, nýbrž začíná její novou kapitolu. Začíná psát literaturu o harmonickém konzervativním světě zbožných sedláků, v baroku konstituovaném a nyní ohrožovaném a rozrušovaném vlivy mravního a společenského liberalismu, dravého kapitalismu a moderního ateismu.

Literární historie již ústy Františka Holečka konstatovala, že figurám Pravdových povídek chybí charakter, že jsou pro autora dostatečně definovány životní situací, kterou musí řešit, nebo slabostí, jíž podléhají a která poškozují je i celou vesnickou komunitu. I Pravdova jihočeská krajina je krajinou bez tváří, obývaná ne autonomními individualitami, nýbrž ukázkami typů.

Pravdovy metody se chytili mnozí katoličtí povídkáři druhé třetiny 19. století (J. Ehrenberger, V. Pakosta, A. Dostál). Jeho lapidární účinnosti však nedosáhli, natož aby ji překonali. Snad že boj s liberalismem a tedy pocit potřeby co největší apelativnosti ještě zesílil, snad jim k tomu chyběla, řeklo by se lokálně patrioticky, Pravdova jihočeská neokázalá láska a shovívavost i k chybučím, i k pomýleným.

Žel, musel se najít Nejihočech, aby tezí o zdravě konzervativní povaze jihočeského lidu vdechl duši, aby v Pravdových intencích literárně stvořil silnou a svébytnou postavu. Nejihočechem zde míníme Jindřicha Šimona Baara a postavou jeho Jana Cimbura.

Jan Cimbura, jehož reálnou předlohu Baar našel v Putimi, farnosti svého strýce Josefa Baara, je ale zároveň polemikou s Holečkovým konceptem jihočeského selství (román Jan Cimbura vyšel roku 1908, tedy když už byly první, ideově nejzávažnější části Našich známy). Sedlák Jan Cimbura je právě tak „silný křesťan“ jako Holečkův Kojan, silný tělem i duchem. I on si podmaňuje přirozenou moudrostí své sousedy i lidi z města. Cimbura však nehlobá o náboženství a o lepším uspořádání společnosti, nesní o žádném „království božím na zemi“: Jeho moudrost je čistě praktická, týká se hospodářství a vžitých tradic, jimiž se vesnice od nepaměti řídí a které on stejně jako Kojan hájí proti novotářům všeho druhu. Když je Cimbura sousedy přijímán mezi putimské občany, odpovídá na otázku po své víře vroucně a prostě, že je římský katolík – a více říkat netřeba, žádné „více“, „hlouběji“, „jinak“ a „čistěji“ být nemůže.

Baarův Cimbura je ve ztvárnění jihočeskosti coby nadosobní zakotvenosti a stability zenitem. Jak běželo 20. století a Cimburové postupně podléhali, zbyvaly z přirozeného a harmonického světa jen oázy, především opěrné body barokní sítě –

poutní místa. Jejich oslava je hlavním tématem děl dalších jihočeských autorů tohoto směru. V románu pelhřimovského děkana Ferdinanda Bernarda Vaňka *Na krásné samotě* (1938) je dějištěm a oázou poutní vrch Křemešník u Pelhřimova. V rozsáhlém, ovšem nepřilíživě intenzivním lyrickém díle Františka Kašpara, narozeného v Bořečnici u Písku, je jím autorovo kněžské působíště těsně za hranicí Prácheňska, místo se symbolickým jménem Nicov.

Nechceme se „nicovským“ smát, ba ani reklamovat jihočeský přirozený konzervatismus jen pro kněze a věřící římskokatolické církve. Souvislost věcí vidíme spíše tak, že římskokatolická církev, přesněji – jistý typ katolicismu, toho jistě „pohanského“, „středocestného“, „lidského-příliš-lidského“, poskytuje přirozenému konzervatismu ideální rámec. Ba víc: Umožňuje nejen „silným křesťanům“, ale i lidem z Nicova nebýt v této zemi a v tomto životě ztraceni. Přesně tak, jak to u Josefa Holečka formuluje k pohoršení všech protestantů, rozrvců a hlasatelů „člověka jenž hrdě zní“ chelčický farář:

„Spokojenost, pane bratře, pravou KATOLICKOU SPOKOJENOST. Nemudruju, nehlobám, uznávám se za docela nepatrné kolečko v hodinách církve a státu (...) A v tom je veliký zisk, pane bratře.“ (Naši 8, Emissaři, Praha 1929, S. 17)

7. VŠEŽRAVOST A IDYLA REGIONALISTICKÁ

Pokusili jsme se rozpojit čtyři jihočeské tradice, v líném myšlení pokládané za tradici jedinou – aniž bychom popírali styčné plochy mezi nimi. Mezi ortodoxními regionalisty má toto spojování ještě jiný smysl: Jejich největším přáním je totiž právě spojit v jednotnou tradici všechno, co v jejich milovaném kraji vzrostlo. Pravý regionalismus nikdy není, nemůže si dovolit být stranický, protože by musel některé z květinek na své zahrádce vyhodit coby nevídaný plevel. Pravý regionalismus už ze své podstaty musí být smířlivý. Jediný žánr, v němž se proto pravý regionalismus může odehrávat, je všesmiřující a všeobjímající IDYLA.

Ukázkou jihočeské regionalistické idyly je sbírka rodáka z Mirovic Antonína Klášterského *Na českém jihu* (1919). Klášterský hýří frázemi o „hloubavé, dobré duši českého jihu“ (op. cit., S. 7) a je schopen smířit „husitskou“ svatou čtveřici s Baarem. Symbolem údajně jihočeské smířlivosti je mu dvojplodní putimský kostelík, proslulý svým ekumenismem: Zatímco leckde se lidé hádají pro víru, v putimském kostelíku „ve zdech tvých všecko dýchalo láskou, mírem / v jedné lodi přijímal tělo Páně / lid jen v chlebě, v druhé skloněn ke rtům kalich též s vínem / A Bůh jistě usmíval se / (...) Je tu, ejhle, pro všechny dosti místa / hlavy úcta ke každé snaze sklání“ (op. cit., S. 19)

Tolerance je hodnota dvojnásobná. Klášterský má na mysli onu toleranci, která je ve skutečnosti eufemismem pro indiferentismus – v těžce básni se putimské dvojplodí

označí za jediný možný stav, neboť tak jako tak „všichni tápem / (...) nikdo není, kdo ti je blíž, kdo dále“ (ibidem). Má-li tato úvaha ovšem být příkladem proslaveného jihočeského hloubalství, je to příklad tristní. Jako připravování půdy k regionálním hodům – proč ne.

Klásterský jen udal idylický tón. Do chrámu idyly vstoupil až Ladislav Stehlík (1908–1987), rodák z Bělčic u Blatné svou Zemí zamyšlenou, erbovní knihou jihočeského regionalismu zřejmě po všechny časy.

Životní a umělecký osud vášnivého Jihočecha Ladislava Stehlíka dokonale popírá představy Chalupného o jihočeské neústupnosti, natož Holečkovy o „silném křesťanství“. Ladislav Stehlík, který se ve 30. letech profiloval jako básník ruralistické školy (předválečné sbírky Kvetoucí trnka, Zpěv k zemi, Kořeny) a postupně i stále více básník spiritualistický (sbírka Madoně, 1943), se po válce sehnul a podlehl. Psal a hojně vydával i nadále poezii okouzlenou jihočeským venkovem, jen v ní nahradil motivy religiózní motivy pokrokovějšími. Postavení oficiálně uznávaného básníka mu zato umožnilo svobodu včlenit do Země zamyšlené skutečně téměř všechno, co na dlouholetých toulkách krajem a při systematickém studiu literatury a umění s krajem spojeného objevil.

V Zemí zamyšlené zazněla v 50. a 60. letech (čtvrté vydání, rozšířené o třetí svazek – Šumavu – vyšlo 1966–1970) jména a témata, která jinak a jinde znít nesměla. Stehlík zaznamenává všechna katolická poutní místa i židovské hřbitovy, nezastírá (nám dnes tak samozřejmou) okolnost, že na Šumavě žili a na její kultuře se význačně podíleli Němci (počínaje kultem svatého poustevníka Günthera-Vintíře a končím Adalbertem Stifterem a Hansem Watzlikem) celou samostatnou kapitolu věnuje Josefu Váchalovi, neopomene na patřičných místech vzpomenout všech kněžích-literátů spojených s krajem, od O. F. de Waldta přes Pravdu, petrovického Douchu či předchůdce Katolické moderny Vojtěcha Pakostu, rodáka z Deštné u Jindřichova Hradce, až po F. Kašpara a F. B. Vaňka. V Českých Budějovicích je vzdán hold počestiteli města, biskupu Janu Valeriánu Jirsíkovi. Od vydání k vydání přitom jmen přibývá. V opačném směru jsme našli jen jedinou výjimku: Z pozdějších vydání zmizela ve Štěkni mezi Strakonícemi a Pískem postava Alfonse Štastného, zakladatele agrárního hnutí, antiklerikálního „padařovského filosofa“.

Váchaly a Pravdy ovšem Stehlík vzpomíná napřeskáčku s Rybáky a Bojary, evokace poutních míst se střídají s nadšenými popisy technologie v té a oné továrně. Je otázkou, zda on sám vnímal, tak jako my dnes, to druhé jako daň za možnost zmínit to první – nebo zda opravdu miloval stejnou měrou vše to, o čem tvrdil, že to miluje.

Pravdě o něco blíže bude asi druhá verze. Stehlík miluje vše, co je jihočeské. Dvojdmost (přinejmenším) svého pohledu naznačuje čtenáři už v samém počátku prvního dílu, kde vzpomíná na první nejsilnější dojmy z dětství: poutě na Svatou Horu a barvotiskové obrázky Husa a Žižky.

Stehlíkova metoda výkladu je vlastně prostá: Prochází jednotlivými místy „země

zamyšlené“, cituje jména osob a míst, jména známá celonárodně i jen lokálně – a oslovuje, zaklíná, evokuje. Druhá osoba a pátý pád jsou Stehlíkovým nejoblíbenějším prostředkem:

„Jako živé bytosti přistupujete ke mně v snách se zlatýma očima večerů, vy všechny rybníky domova mého, pro které v žádném druhém kraji nevymyslili jmen krásnějších. Ty, Zlatohlave, křtěný rosou pověsti (...) Ty, Labutí, největší z nich, stále budu slyšet výsknutí křídlovky z tvé hráze, kdykoliv si vzpomenu na tvé rybolovy...“ (Země zamyšlená I, Praha 1966, S. 11)

Idylu, tklivost, „zamyšlenost“ nesmí nic narušovat. Stehlík nemá rád jen jeden typ postav a příběhů – ten tragický. Proto jen letmo proskočí kolem třemšínského sebevraha Jakuba Jana Ryby i kolem píseckého rozervance Richarda Weinerja: „Váš trpký úsměv, Richarde Weinere, mne bolel nad stránkami vašeho Rozcestí, a bylo mi líto, že se moje pozdravení musilo proměnit v smuteční kytici, položenou tiše na váš hrob.“ (Země zamyšlená II, Praha 1966, S. 33) – Tolik jen a rychle pryč, o nelíbezném netřeba. Proto také, a vůbec ne z důvodů ideologických, se Stehlík v Březnici s odporem odvrací od barokního obrazu s tématem Ezechielova údolí suchých kostí: „Hledáme jiný svět, bližší našemu srdci“ – a už jsme zase u Alše.

Vyvoláváje jednu líbeznost za druhou, nevycházejí z neustálého stavu opojení krajinou a sentimentálními vzpomínkami, stává se Ladislav Stehlík brzy vyprávcem monotónním, až i únavným. Jižní Čechy v jeho podání nemají žádnou perspektivu, o níž snili Holeček či Chalupný, vše je už hotovo, vše už se stalo. Jižní Čechy jsou krajem plným dějin, a to ještě malých dějin, krajem prostých, nehlubokých radostí. Regionalismus v jeho pojetí je vskutku i, sit venia verbo, provincialismem.

Je asi poněkud dětinské (nebo stařecké) chtít se do té regionální i provinciální idylly ponořit natrvalo a navždy. Dopřát si jich však čas od času, třeba i s neocenitelným průvodcem Stehlíkem v tlumoku poutnickém, je sladké a úlevné.

8. KRAJINY DUŠE

V už citované knize Husovo rodiště a jihočeská sociologie Emanuel Chalupný mimo jiné uvádí, jak jihočeská sociologie vypadat nemá:

„Obecně přesvědčení, tedy jakási populární sociologie. Přesvědčení to vzniklo, jako každé veřejné mínění, z rozličných prvků vědeckých i jiných, z výsledků zkušenosti, z pozorování fakt přítomných, ze studia zpráv historických, mimo to i z ukvapených dedukcí, ze živilů citových, z analogií všeho druhu, z části i z pověstí nezaručených a jiných pochybných složek.“ (op. cit., S. 6)

Vše, o čem jsme dosud mluvili, všechna rozkládání a opětovné skládání modelů jihočešství, pod Chalupného definici určitě spadá. Jenomže Chalupného vlastní koncepty pod ni spadají neméně: Těžko lze skutečně objektivně a vědecky popsat něco

tak vágního a neuchopitelného, jako je příčinná souvislost tváře krajiny s charakterem tamních lidí nebo dokonce s podstatou tvorby umělců tam zrozených či žijících. O těchto věcech nemůžeme nikdy vědět nic jistého.

Značí to, že máme na hledání takových souvislostí mezi krajinou a člověkem rezignovat? Vůbec ne. Naopak. Značí to jen si uvědomit, že takové hledání je nutně činností na pomezí vědy a básnictví, spekulace a snění. Že je tolik možných jihočešství (a jiných „umístěností“), kolik je lidí, kteří takovou možnost připustí a nad ní se zamyslí. Že každý Jihočeš, ať rodem či volbou, má nebo může mít své vlastní jihočešství, svou vlastní KRAJINU DUŠE.

Jedna z možných metod vyměřování té které krajiny duše vychází z demlovského přesvědčení, že „básník posvěcuje kraj“, že tvůrce nebo světec vtiskuje tvář, barvy a vůně krajině nikoli méně, než ona jemu. Že tvůrce díla nebo na mýtus povýšeného života-díla, byť mrtev, byť z historického hlediska docela jiný nebo vůbec nedoložený, je vždy živější a autentičtější než tisíce lidí takzvaně živých a reálných. Ti „ostatní“ nejsou proto méně hodnotní a méně láskyhodní. Je však možno je pochopit a případně i do srdce pojmut až skrze toho jediného, skrze frazerovského krále-kněze, který žije a umírá zástupně za ně za všechny, který jim dává i jméno i paměť i sílu žít dál na tomto nesnadném světě.

Hledání „kmenových“ králů-světců-básníků není na konci 20. století nijak lehké, neboť místo přehledně geograficky rozmístěných kmenů narážíme na množství vrstev, skupin a tradic, všemožně se prolínajících v čase i prostoru. Ani zde se není možné vyhnout subjektivitě: Někomu září z chaosu ta a ta jména, někomu zcela jiná. Mapa jižních Čech, kterou se pokusím z několika jmen vytvořit, je proto opět jen jednou z mnoha možných map, je to mapa „jihočešství na Putnův způsob“. Někdo v ní bude postrádat rodáky, podle jeho soudu významné a určující, a mávne rukou nad mámi hrdiny. Na jeho mapě budou zase mně chybět jiné opěrné body, bez nichž by tento kraj nebyl sám sebou. S tímto rizikem nabízím tomu, koho to zajímá, mapu svou.

9. MAPA JIHOČESKÁ DLE PUTNY

Základní členění mapy, kterou si začínáme prohlížet, se v podstatě kryje s tradičním dělením Jihočechie. Jejím těžištěm je mi ovšem západní část, tedy Prácheňsko, ve své starší, větší rozloze. Nemohu jinak, bydlím-li v severním cípu Prácheňska, nepsmyslnou reformou odtržen ke středočeskému kraji. Ladislav Stehlík nazval krajinu kolem Březnice „líbezným předzpěvem k našemu putování“ (Země zamyšlená I, Praha 1966, S. 28). Tento kout je opravdu jakýmsi předhradím, ovšem v žádném případě líbezným. Je to krajina poznamenaná ve své severní části už blízkostí hornické Příbrami, krajina profánní, odsvěcená, se skácenými kříži. Srdce se svírá v té

krajinně. Tři jména, tři místa v ní však poukazují již na ony vlastnosti jihočeských básníků, které budeme na mapě potkávat neustále.

První jsou Mirovice, maloměstská idyla s maličkým morovým sloupem, tichou říčkou Skalici a kostelíkem na malém návrší, rodiště malého básníka Klášterského. Malé je milé a tady v Klášterského Mirovicích zvlášť. Být bez výšin znamená být i bez propastí.

Druhé jsou Bukovany, vesnička zapomenutá, kromě zámečku s dětskou ozdravovnou jen pár chalup podél cesty. Jenomže ten zámeček vlastnila na počátku století pruská rodina Brentanů a na pozvání příbuzných zde žil v letech 1811–1813 básník německého romantismu Clemens Brentano. Jihočeská regionalistická tradice o něm nic neví, a přece tento muž tak hluboce ovlivnil českou kulturu i českou katolickou religiozitu: Tu první spoluautorstvím souboru německých lidových písní *Chlapcův kouzelný roh*, tu druhou svým zpracováním vizí jeptišky Anny Kateřiny Emmerichové v arcidílo rafinovaně naivního, „nazarénského“ katolicismu.

Brentano ovšem patří nepřímo i k jedné jihočeské tradici, ne sice svým dílem, zato svým autorským a osobnostním typem: Jako člověk bez vnitřního zakotvení, poutník (tak ho i nazývala Emmerichová!), depresivní rozervanec nenacházející klidu nikde, ani v katolicismu, k němuž se jako k poslední záchraně uchýlil. Brentanovský paradox je i v jeho vztahu k „obyčejnému“ lidu. On, proslavený sběratel lidových písní, cítil, jak je těm „normálním“ vzdálen. Na jazykově cizím českém venkově na něj toto odcizení doléhalo ještě více – prácheňští vesničané se mu jeví „oškliví, zavilí, hloupí a zlodějšť“ (cit. in. Jiří Stomšík, *Hoře z poezie*, in *Od Grimmelshausena k Dürrenmattovi*, Praha 1994, S. 51) – a toto slovo básníkovo, kolikkoliv je v něm spravedlnosti a nespravedlnosti, zůstalo nad krajem kolem Bukovan viset.

Třetím místem, navěky spojeným s básníkem, je Rožmitál pod Třemšínem. Kantor Jakub Jan Ryba se svému současníkovi a krajanovi podobá. I on chtěl rozdávat harmonii, radost, lidovost – a přece nad ním nakonec zvítězili démoni, v jeho případě démoni naprosto neznámého původu. Ryba spáchal v Rožmitále (přesněji řečeno v lese u vesničky Voltuš: tušení vůle) hrůznou sebevraždu roku 1815, dva roky poté, co Brentano odešel z Bukovan.

A to jsou jižní Čechy v mém vidění: Ti, kteří idylu a harmonii mají, vedle těch, kteří o ni, většinou marně, usilují. Zakotvení vedle vykořeněných. „Vedle“ znamená někdy sousední obec a někdy dokonce dva domy, dvě jména v téže obci. Takto lze postupovat Prácheňskem k jihu a najít Alšovy Mirovice vedle Stroupežnického Cerhonic. V jediné Heřmani jižněji Písku pak dva tolik rozdílné osudy dvou rodáků, ba vrstevníků, ba přátel: Václav Krška a Jan Čarek.

* * *

Prozaik a režisér Václav Krška (1900–1969) se ještě co „útlý plavovlasý chlapec se

světlounce modrýma, trochu bláznivýma očima“ pokoušel uvést vysokou, ba nejvyšší kulturu do rodné vsi: S heřmaňským ochotnickým spolkem hrál před hájovnou v lese Hůrky, blízoučko od železniční zastávky Heřmaň, Sofokleova Oidipa krále. Pro titulní roli se mu podařilo získat tehdejší pražskou hereckou hvězdu Eduarda Kohouta, z jehož vzpomínky také pochází charakteristika mladého Kršky (citováno in Písecká čítanka II, Písek 1981, S. 169).

V heřmaňském Červeném mlýně bydlel Krška až do roku 1937 a napsal zde prakticky celé své prozaické dílo, až na „dovětky“ – soukromý tisk Athoské jaro a scénář Housle a sen. Na části Krškova díla, především na románové trilogii Země hovoří (1929–1931), je vidno vliv ruralismu – a to v Krškově případě znamená vliv o dva roky staršího přítele Jana Čarka. Právě tak je ovšem na těchto textech i vidno, jak se Krška k oslavě drsných venkovských lidí rozumem a vůlí nutil, jak vnějším programem je jeho ruralismus, byť se i jihočeštvím zaklíná po libosti: „Na svahu vyrostl chlap a máchl rukama do větru. Zcuchaný chundel vlasů, hluboké obočí, kosmatě ražená brada urputlivcová se širokou jihočeskou čelistí a veliká skvrna úst.“ (Hlas nejvroucnější, z cyklu Země hovoří, Praha 1931, S. 6–7)

Krškovo srdce bylo jinde. Volá-li „Jsi bédný, ty, člověče, který ses odklonil v bláhové pýše od mého prsu. jsi sláb a zmítán. ... O koho se opíráš, sám a sám?“ (Toužení pod javorem, z cyklu Země hovoří, Praha 1929, S. 119) – volá to „hlasem nejvroucnějším“ sám k sobě, k člověku svou podstatou městskému, již odkloněnému, „slabému a zmítanému“, kterého sebehlubší vrývání do rodné hlíny spasit nemůže.

Druhý slavný Heřmaňan Jan Čarek (1898–1966) naproti tomu opustil Heřmaň již v jedenadvaceti letech, aby si vydělával na chléb řemeslem tak nevenkovským, jako je úředníčení na ministerstvu železnic. Celý život však psal (přesněji, dokud směl pro veřejnost psát, tedy do roku 1948) vlastně jenom o Heřmani.

Heřmaň, v Čarkově básnickém světě synekdocha Jihočechie, naprosto není idyloou, ba není to ani zádmučivá „země zamyšlená“. Je to kraj tvrdý a drsný, i život v něm je drsný, a to až do té míry, že býval Čarek pro knihu Chudá rodina z Heřmaně přiřazován k poezii proletářské: „My všichni, chudí, tíší a zdeptaní, my všichni jsme bratří a sestry rodiny chudé v Heřmani.“ (op. cit., Písek 1924, S. 37)

Třebas nelíbezná, třebas chuti svíravé, je vkořeněnost venkovského života JIS-TOTOU: „Tady jsou Jižní Čechy, a jestli neumíš orat a pole vláčet / a jestli neumíš střílet a ryby lovit a jedle kácet / jdi se radš pomodlit na kopec k mukám! (...) / Tady jsou Jižní Čechy – a ty jsi pln smutku a strachu? / (...) Děkuji Ti, bože, že jsi mi za rodiště dal tuhle krajinu / že jsem příslušný do obce Heřmaň, okres Vodňany, hejtmanství Písek“ (op. cit., S. 45)

V roce 1924 ještě není v Čechách ruralismu – ale roku 1936 bude Čapek redigovat programový sborník Tváří k vesnici. V roce 1924 se Čarek nikterak necítí katolickým básníkem – ale v pozdějších sbírkách náboženské motivy sílí, neboť ukotve-

nost v tradici znamená i ztotožnění s tradiční zbožností. Když Čarek řekne ve sbírce Svatozář „Blahoslaven, kdo neodešel a zůstal / v ten čas, kdy zbíhají z polí / prsten požeňtání přijatý z umírajících rukou / když sklonil se čas, zas dále odevzdal rodným / naplnil od Boha poslání své“ (Svatozář, Praha 1938, S. 63), je už docela jedno, že přikládá razítka na ministerstvu železnic: V tu chvíli podává ze své Heřmaně ruku do sousední vsi, do dalšího opěrného bodu mé mapy jižních Čech, do Cimburou a Baarem posvěcené Putimi.

Jan Čarek si ke sklonku života napsal epitaf o touze spočinout v rodné heřmaňské prsti. Osud však na něm demonstroval paradoxnost jihočeského údělu i ve smrti: Tento epitaf je vyryt na desce, zasazené ve vnější zdi kněžiště heřmaňského kostelíka – a pod deskou vidí překvapené oči poutníkovy pěkně zasklený výklenek, vyhloubený do kostelní zdi, a v něm, zhruba metr nad zemí, urnu...

* * *

Z Heřmaně vede další cesta přímo k jihu. Lhostejně mineme Protivín, rodiště osob tak dokonale mi cizích jako Emanuel z Lešehradu a Jiří Kolář, zvláště proto, že spěcháme do Vodňan, to znamená k uctění památky dvojnásobně svaté: památky Julia Zeyera a Jana Zrzavého.

Také Vodňany mají svou maloměstskou idylu, reprezentovanou panem lékárníkem Františkem Heritesem s jeho Maloměstskými humoreskami a panem notářem Otakarem Mokřým s jeho Jihočeskými melodiemi, oslavujícího... inu Štítného, Husa, Žizku a Chelčického.

Julius Zeyer sem přijel roku 1887 za nimi, v naději, že je vodňanská idyla stvořena i pro něj, že mu poskytne duševní spočinutí a klid. I odstěhoval se básník z Prahy, i chodíval tou nekonečně melancholickou, vpravdě vodní krajinou k jihu do Chelčic a ještě dál na jih stoupal vznešenou alejí k Lomci, i obcovával ve vodňanském děkanském kostele, tehdy ještě neproměněném (i za pomoci kartónů Mikoláše Alše, malíře všechno jen ne chrámového) v pseudogotický barvotisk, i se v něm na místě dnes pietně označeném svatý růženec modlíval, i o zavedení pašijových her, této výsostně německé tradice, do Vodňan sníval... Klidu zde však nedošel. Ó té nekonečné naivity notorických neurotiků, domnívajících se, že se vnitřních démonů zbaví vnějším útekem!

Podle korespondence, kterou vedl Zeyer ve vodňanských letech s J. V. Sládkem, s Marií Kalašovou, s Františkem Bílkem a s jinými, byl neustále stíhán depresemi a myšlenkami na... ještě jiný, ještě radikálnější útek, totiž od literatury: K službě nemocným. Do kláštera, nejlépe k trapistům. Kamkoliv, jen pryč od vlastního osudu. „Která byla pravá příčina zoufalého smutku duše jeho, nelze pověděti“, dí šalamounsky jeho životopisec J. Voborník (Julius Zeyer, Praha 1919, S. 199–200)

Zeyerův vodňanský pobyt se uzavřel strašlivým zážitkem smrtelné agónie Otakara Mokřého. Zděšen pohledem do tváře smrti Zeyer prchá znovu do Prahy.

Nenašel-li ve Vodňanech štěstí sám, dopřál je alespoň jednomu ze svých literárních hrdinů s autobiografickými rysy – Vítu Chorázovi. Velkoměstský zhýralec obrací se k Bohu a rozhoduje se postavit chrám v kraji, jenž „byl tak jihočesky sladce smutný / a místo pro chrám nedaleko řeky / a lesy obklopeno, na pahrbku, / jak stvořeno se zdálo pro svatyni! / Jak od jejího prahu bude vidět / v dál modrou, vlnící se až tam k horám / těm strmícím, za nimiž Čechy končí.“ (Troje paměti Víta Choráze, in J. Z., Básně, Praha 1941, S. 75)

V místě, v němž netěžko rozpoznat Vodňany, však Vít Choráz vytvoří ještě něco podstatnějšího než kostel, něco ještě „jihočeštějšího“: Vlastní náboženskou obec, nad níž by Chelčický zaplesal: „Pojila nás / hned od počátku pouze naše láska / a starším byl jsem pouze jejich bratrem / a proto rad mých dbali. Jaké rady? By, jak to Kristus káže, milovali / se vespolek / a v tom je zákon celý / a spása společnosti.“ (op. cit., S. 90–91)

Mluvívá-li se tedy o Trojích pamětech Víta Choráze jako o důkazu Zeyerova závěrečného katolického obratu, neznamená to, že by se odříkal svého novoromantického náboženského individualismu, ba snad až synkretismu: Zeyerova religiozita putuje vždy do Chelčic i na mariánský Lomec, zůstávajíc věrna jedině sobě samé, své vlastní samotě, samospasitelnosti i samotřízlivosti.

Za Zeyerem přijížděli do Vodňan četní umělci. Ten nejvýznamnější, duchem, estetikou i životními osudy mu nejpodobnější, připutoval až půlstoletí po jeho smrti: Jan Zrzavý poznal Vodňany roku 1941. Jako Zeyer se tu usadil v naději na spočinutí a nalezení klidu, jako on chodíval do Chelčic a na Lomec, několikrát maloval lomecký hřbitůvek – a také jeho pobyt skončil katastrofou: Poté, co mu vodňanský národní výbor roku 1956 zabavil byt a ponechal mu (vždyť nemá rodinu, tak víc nepotřebuje) jediný pokoj, odstěhoval se rozhořčený umělec natrvalo a na Vodňany zanevřel. Vodňanská galerie vlastní jeden jediný z jeho obrazů. Duch Zrzavého unylého romantického smutku vznáší se však nad tímto vodyplným koutem stále, ruku v ruce s neutišitelným smutkem Zeyerovým.

* * *

O Holečkových Stožicích jižně od Vodňan už byla řeč, i o Chelčicích, které již Holeček našel dokonale pokatoličtěně a „katolicky spokojeně“. Však i Jan Zrzavý sem také jezdil – za místním katolickým farářem. Procházejí-li proto poutníci z Vodňan na Lomec Chelčicemi, není to příprava až tak nemístná. Lomecký kostelík se jim vynoří na lesní mýtině jako skutečně barokní mariánské zjevení, jako místo, kam byli magicky taženi stejně Zeyer a Zrzavý i poutníci docela prostí a nerozervaní.

Bolševik dobře chápal, co Lomec znamená, i posadil na hlavní přístupovou cestu zlého kerbera, a to doslova: Do zámečku v Libějovicích, těsně než se začne alej zdvíhat směrem ke svatyni, umístil policejní výcvikové zařízení, takže na odvážlivce zuřivě štěkaly z klecí desítky černých hafanů. Na Lomec samotný si však zlo

netrouflo, ba dokonce sem rezignovaně umístilo charitní domov s desítkami staříčkových řeholních sester. Já vím, proč má Lomec takovou sílu: Ve středu čtyřsloupového oltáře, kopie oltáře oltářů z vatikánského svatého Petra, je ukryto srdce Prácheňska.

* * *

Na druhou stranu se cesta z Lomce skulí k Netolicům. Netolice se podobají duchem Mirovicům a tolika jiným idylickým městečkům Prácheňska. Pro českou kulturu i náboženství je to místo anonymní, významné leda pro tu nejstarší z jihočeských „krajín bez tváří“, neboť sídlo slovanského kmene Netoliců a předtím snad i jihočeských Keltů. Pro mne však mají Netolice tvář: Je to tvář praktického lékaře Víta Pužejce, jednoho z křesťanů duchovní stálosti a síly téměř cimburovské. Dávno o něm nemám zpráv, nevím, zda mu ke dvěma dcerám nepříbyly ještě další. Vím ale docela jistě, že je tam dole v Netolicích na svém místě a podepírá zemi, aby se nerozpadla.

* * *

V Prachaticích, ještě dál na jih, by měl katolík jistě vzpomenout především na svatého Jana Nepomuka Neumanna, světce německo-česko-amerického. Ale mapa, jak předem upozorňováno a v Netolicích znovu dokázáno, je mapou ostře subjektivní, a proto smím říci: Prachatice, to znamená Rudolf Slawitschek.

Rudolf Slawitschek je postava poměrně záhadná. Nezná ho ani Sudetoněmecký lexikon, ani Mühlbergerovy Dějiny německé literatury v Čechách. A přece – pravděpodobně – existoval, protože pod tímto jménem vyšly dvě knihy v českém překladu a v německém originálu ještě několik knih dalších. Ale i kdyby Slawitschek nakrásně neexistoval, přece je tu pohádková kniha Anastázus Kočkorád, velký kouzelník, která vyšla německy roku 1928, česky poprvé bez několika kapitol, zato s Trnkovými ilustracemi, už před válkou a podruhé, v plném znění, roku 1970.

Pohádka o Anastázii Kočkorádovi není tolik zajímavá úvodním vyprávěním o tom, jak se chlapec vysmívaný pro bizarní jméno (německy to zní ještě lépe: Katzenschlucker!), stal velkým kouzelníkem. To skutečně kouzelné nastane až tehdy, když napínavý děj skončí, Anastázus dozraje v moudrého muže a usadí se v domku, který si vykouzčil z hlemýždí ulity, za hradbami milého města Prachatic. Tempo vyprávění se mění a na místo dynamiky překonávaných protivenství vnějších i vnitřních nastoupil v podstatě statický obraz „hotového“ člověka, který si jen sedí v domečku za hradbami, mimo život, a pomáhá Prachatickým z různých noulí, aniž by se sám z klidu a vyrovnanosti vyvést nechal.

„Mimo život.“ – A to je právě to: Anastáziova ulita vypadá pevná, a přitom se v ní chvěje neviditelné tenké rozhraní mezi idylou a vykořeněností, mezi osamocností a samotou. Anastázus je v ulitě spokojen, netouží po bohatství, jehož by si mohl přikouzlit co smysly ráčí. Nemá však žádného přítele, neboť prachatictí měšťané

sice dobrého kouzelníka ctí, ale nikdy se nezbaví ostychu před jeho nad-normálností, před jeho mocí: „Ačkoli měl tedy Anastázius takovou moc, nebyl s vlastním osudem spokojen. Velice často, když stál před svým domkem, si povzdechl, někdy tiše, někdy hlasitě: Kéž bych měl alespoň jednoho přítele! – A pak si s celým svým kouzelnickým uměním připadal tak ubohý a bezvýznamný, že by byl nejraději plakal.“ (op. cit., S. 65)

Nikdo z lidí mu nedokáže být nablízku: Jen bytosti „pod“ i „nad“ mírou počestného jihočeského člověčenství, zvíře a nebeštan, kukačka a Měsíc. Toto trojspolečenství vytvoří v ulitě selanku vskutku biedermaierovskou: „Měsíc si vyprosil šálek kávy. S radostí přijal také jednu z kouzelníkových dýmek a s velkou chutí si ji napařil. Brzy se rozvinul živý rozhovor...“ (op. cit., S. 67)

Když se pak ještě dozvíme, že se rozprávělo „o stříbrojasných nocích, v nichž dávno vymřelé národy vysílaly své modlitby a zpěvy k pastýři hvězd“, už víme, kde jsme a s kým máme tu čest: Anastázius Kočkorád je srdečním bratrem všech prácheňských romantiků a novoromantiků, všech osamělců toužících splynout s množstvím, všech poutníků toužících po spočinutí – Ryby, Brentana, Kršky, Zeyera, Zrzavého i toho nejvyhoštěnějšího z nich, kdo v této stati ještě zatím pojmenován nebyl. Jako ta jejich, i jeho idyla se musí po čase rozpadnout (vinou žárlivé kukačky). Protože jsme však v pohádce, může autor dopřát svému hrdinovi útěk „docela jinam“: K jihu. Do Cařihradu, kam je Anastázius v závěru knihy pozván k převzetí úřadu vrchního tureckého kouzelníka. Útěk, o němž smíme pohádkově snít, že byl na rozdíl od útěků všech reálných Anastáziových bratří úspěšný.

* * *

Za Prachaticemi se již zdvíhá Šumava. Ne že by královský hvozd k Prácheňsku nepatřil, ne že by nám jen stínem vadila jeho převládající německojazyčnost. Je to však přece jen hvozd temný, kam se – ve vzpomínce na Josefa Váchala – raději neodvažujeme. V Prachaticích zatáčíme prudce doprava, k západu, a jen opatrně našlapujeme po hranici Šumavy a vnitřního Prácheňska. Vždy s úlevou na té pouti vydechneme, když narazíme na místo, chráněné některým ze strážných pomezních duchů, nejlépe vybavených i mocí kněžskou. Tři duchovní tvrze, tři Františkové: Západním směrem nejprve Dobřš barokního chvalorečníka Ondřeje Františka de Waldta, poté Strašín hermetického básníka Františka Daniela Mertha a konečně Hrádek u Sušice Františka Pravdy. Snad nám ti tři pošumavští hraničáři někdy v budoucnu pomohou šumavskou bázeň překonat.

* * *

Po Prácheňsku by měl přijít na řadu druhý ze starých jihočeských krajů, Budějovicko. Započneme jeho mapování v jeho nejsevernějším cípu, v Týně nad Vltavou. Týn je dalším vydáním Mirovic, další jihočeskou idylou. Jednak pro rokokového

rodáka Antonína Puchmajera, jednak pro klasicistního děkana Karla Aloise Vinařického, ale především pro trilogii pohádek Karla Dewettera (1882 až 1962). Městu, s nímž je spojen školním dětstvím, jen maličko zkomolil a spíš způvabnil jméno: z Vltavotýna na Vltavín. Ve Vltavíně se odehrávají podivuhodná dobrodružství chlapce Davida Damiána. Do dobrodružství vskutku neobvyklých jsou vtahováni nejdříve vybraní a poté už šmahem všichni ctihodní měšťané vltavínští. Jsou nuceni cestovat světem uzavření v láhvi a poté se přizpůsobit životu tropickému – to když se v závěrečné části trilogie celý Vltavín ocitne na mořském ostrově. Ale všechno je to jen hra, všechno dobře dopadne, pomrkává na čtenáře Karel Dewetter. Žádné velké drama se dít nebude: Budějovický kraj je šťastný kraj.

S ujištěním autorovým na rtech chceme se vydat na jih Budějovickem – ale tu s překvapením zjišťujeme, že nemáme za kým: Že celý ten kraj je pro nás kupodivu anonymní. Není to nepřijemná, nevlídná anonymita, naopak: Budějovicko je tím nejbohatším, nejkliďnějším, nejkatoličtějším z jihočeských krajů. Český Krumlov a Třeboň, Hluboká a Rožmberk, Vyšší Brod a Zlatá Koruna, Kájov a Římov, obě Dobré vody. Rožmberkové a Schwarzenbergové. Tato jižní část Jihočechie je vskutku „jihem jihu“, malou českou obdobou Itálie či aspoň Rakous, s nimiž je také Budějovicko průsmekem u Dolního Dvořiště propojeno v jakési spojitě nádoby, v přesýpací hodiny. Budějovicko není ani hloubavé, ani neústupné, ani zamyšlené, ani rozervané. Zde se žije prostým „teď a tady“. Zde jako by nikdy nepřestala rožmberská renesanční idyla, jako by se i budějovický barok přizpůsoboval její lehkosti. Budějovicko má pro nás tvář – jen nemá jména.

Anonymitu Budějovicka potvrzuje i fakt, že dva největší umělce, kteří odtud vzešli, známe jen podle míst jejich působení. Těm dvěma současníkům a duchovním spřízněncům Tomáše Štítného, ztělesnitelům uměřené, vyrovnané senzibility jihočeského (budějovického!) katolicismu, říkáme Mistr vyšebrodský a Mistr třeboňský.

* * *

Táborsko, třetí z jihočeských krajů, je od Prácheňska oddělen tokem Vltavy. Vltava od soutoku s Lužnicí až za Orlík je hranicí mezi dvěma navzájem naprosto cizími světy. Ke kraji, který nese na štítě jméno a všude po těle stopy dávné divoké destrukce a jejího pozdějšího zaklínání antiklerikálními bijci, nelze cítit sympatie.

Kraj nazvaný Táborskem se podobá tlusté jitnici, obtočené kolem severního výběžku Budějovicka. Přirozený odpor Prácheňských se týká především „vlastního“, „Žižkova“ Táborska, sahajícího zhruba od Milevska (absurdní reformou roku 1960 přičleněného k píseckému okresu!) přes samotný Tábor až k Pacovu kabinetního tábority Antonína Sovy.

Beznaděj tohoto kraje nezachraňují ani poutní Klokoty, usazené jako ideová diverze přímo u bran Tábora i se strážným duchem „českého Arnima“, sběratele du-

chovných písní Josefa Vlastimila Kamaryta – a už vůbec ji nemůže zachránit Bílkův Chýnov blízko východně od Tábora, neboť přes úmysl být katolickým umělcem prodrala se ve velkém sochaři k povrchu a vládě dávná krev žižkovská a adamitská, i vydával se – chápal-li občas místo dláta pera – se po cestách nesouvislého náboženského blábolení a osobního mesiášství.

* * *

Docela jiný charakter zato nese jihovýchodní konec jitrnice, totiž Počátecko a Jindřichohradecko, kraj sousedící již s Moravou. V Počátkách okřívá srdce prácheňských vydědenců, protože zde okamžitě rozpoznávají zatoulaného bratra – Otokara Březinu. Když se ještě dozvíme, že v lesíku jen na skok východně od Počátek jsou skryty Lázně svaté Kateřiny, kde roku 1878 pobýval Julius Zeyer, víme už s jistotou, že nit ztracená v Prácheňsku je navázána zde.

Osud Otokara Březiny je pro tento nejvýchodnější kout Jihočechie vskutku symbolický, neboť celý život se posunoval vždy dál a dál k jihovýchodu, pryč z chmurných jižních Čech k slunci Moravy: Z Počátek do Telče, z Telče do Nové Říše a z Nové Říše do Jaroměřic nad Rokytou. Každá další štace znamená pro nešťastného osamocенého chlapce další stupeň sebenalezení a prosvětlení. Sběrka Ruce vychází v témže roce 1901, kdy se stěhuje do barokních Jaroměřic, aby se zde definitivně proměnil v národem uctívaného (jistě víc než čteného) a stovkami návštěvníků vyhledávaného Věšce, Starce, Mudrce.

Březinova cesta z jižních Čech na západní Moravu znamená i syntézu „hloubavé“ jihočeské mystiky s fundamentální moravskou zbožností. Jistě i díky této Březinově „misijní“ pouti se mohla v této „smíšené“ západomoravské oblasti zformovat katolická literární centra ve Staré Říši a v Tasově.

Z jižních Čech na Moravu však existuje ještě jedna, méně zřetelná, dějinám literatury dosud ukrytá cesta: Řekli jsme „Počátecko a Jindřichohradecko“. Jindřichův Hradec jsme již dříve označili za nejbaroknější město celé Jihočechie, vrtíce trochu hlavou, odkud se v Michnovi jindřichohradeckém tolik jasu vzalo – a již to chápeme: Jindřichův Hradec čerpá energii z neviditelné a nedokazatelné (ale jistě! kdo nechce věřit, nemusí...) spojnice mezi ním a nejjihnější Moravou. Spojnice ta vede tak jižně, aby obešla chmury Českomoravské vysočiny a přísála se hned k životodárným nádrům vlídných jihomoravských nížin podél Moravské Dyje a Dyje. K těm končinám, odkud se ve druhé polovině 20. století vynořil básník, který barok neimitoval (ó chronické pokušení tolika katolických literátů), zato zopakoval barokní životní gesto: Z tragické doby a z nesnadného osudu vytvořil kantilénu. Řeč je o Bítóvě a o Jiřím Kuběnovi.

* * *

Mapu jižních Čech tedy pomalu uzavíráme dvojím výhledem k Moravě: Severnější

cesta trudného probíjení kopci a hvozdy, jižnější cesta jasů. Kdyby všude jinde bylo možno Čechy od Moravy oddělit, zde to nelze.

Vlastně tím neříkáme nic nového. Už barokní kazatel Bohumír Hynek Bilovský představuje spojnicí mezi Prácheňskem a Moravou, chystaje již co písecký děkan knihy o moravských svatých Janu Sarkandroví a Cyrilu s Metodějem. Už Emanuel Chalupný vyzozoroval, že jihočeský kulturní typ v jeho pojetí je „nejblíže typu slovensko-moravskému; ostatně i přímo zasahuje do západní Moravy geologicky a dialekticky shodně s ním.“ (Národní povaha česká, Praha 1907, S. 43–44). Už Hubert Gordon Schauer se ptal, volaje po jihočeské epopeji, zda „neodkryl by pak snad také básník myslitel ukrytou, ale pevnou podobu mezi českým Jihem a mezi Moravou?“ (O podmínkách i možnosti národní české literatury, Literární listy 1890, in Spisy, Praha 1917, S. 52)

A komu by se zdálo tolik svědků málo, pošeptneme mu ještě sen o tom, že snad jedna z větví pradávnej cyrilometodějské mise dorazila až do Prácheňska. Důkaz? Žádný, jen náznak: Nejstarší správní sídlo Prácheňského kraje se nacházelo na vrchu Práchní a hradní kostelík nesl, nejpozději v 10. století, neomylné cyrilometodějské zasvěcení svatému Klimentu. Pod Práchní vyrostlo město, krátce rovněž správní centrum kraje, s názvem Horažďovice, to jest, těžko může být původ jména jiný – Gorazdovice. Nástupce svatého Metoděje na moravsko-panonském arcibiskupském stolci, Moravan svatý Gorazd, byl brzy po svém nastolení latiníky vyhnán. Kam, o tom letopisy nic nepraví a historikové se dosud nedohodli. Že by tedy mělo Prácheňsko vedle dvou světů více německých než českých, Vintřře a Jana Nepomuka Neumanna, i světe stoprocentně (moravsko)českoslovanského, dosud o tom nic netuší...?

10. KOLIKER PÍSEK

Do mapy zbývá vsadit jen poslední opěrný bod, do koruny poslední, nejjzácnější drahokam. Srdce Prácheňska je sice ukryto na Lomci, ale jeho mozek rozhodně leží na dolní Otavě, v královském a krajském městě Písku.

K Písku se hlásilo nebo s ním mělo něco společného až neuvěřitelné množství literátů nejrůznějších období, zaměření a naturelů. Od latinského humanistického básníka Víta Traiana Žateckého po Fráňu Šrámků, od Evy Kantůrkové po Josefa Rybáka, od Adolfa Heyduka po Karla Čabráka. Píseckí literární historikové Jaromír Malý (Písecká literární tradice, Písek 1938) a Josef Kotalík (Písek a Písecko v literatuře, Písek 1966) uvádějí několik set jmen a nezbyvá jim tedy nic jiného než se omezit na nehodnotící výčet.

Z Malého a Kotalíkových telegrafických přehledů čerpá antologie krátkých ukázek Písecká čítanka. Ač její první i druhý díl vyšly ve zlych letech 1980 a 1981,

věnovány lokálním výročím bolševické strany, dovolily si autorský rozsah velmi široký a vyčerpávající. Nesmly ani Maxe Broda, ani Josefa Váchala, ani Františka Kašpara. Třetí díl Písecké čítanky, rozsahem mnohem skromnější dodatek z roku 1995, připojil vlastně jen několik autorů disidentských (Eva Kantůrková, Jiří Kolář, Věra Stiborová) a několik mladších autorů lokálních, kteří v prvních dvou dílech být ještě nemohli (Jiří Smrž, Milan Princ, Michael Štojdil a další, až po devatenáctiletého Alana Kotta).

Je vůbec možno takový dav autorů vůbec jakkoliv uspořádat, nalézt nějaké společné rysy, skládající dohromady tvář Písku? Pokusme se o to.

V mládí dekadentní, v stáří velmi usedlý básník Jaromír Borecký, který zde rád trávil léto, nazval Písek „městem v lesích“ a vymyslel nápis, který se stkví na turistické chatě Živec na jedné z křižovatek pěších cest v Píseckých horách: „Poutníče postůj! A odpočiň zde, než nad Mořem lesů k poháru krásy tam přichýlíš ret.“

„Odpočiň zde“, „moře lesů“ a „pohár krásy“, to jsou leitmotivy jedné podoby Písku. Písku, jemuž nevímkdo přiřkl titul „pensionopolis“. Písku, který za svého největšího básníka, za strážného ducha města, pokládal – Adolfa Heyduka. Básník družiny májové se tu usadil jako mladý profesor reálky, přežil všechny své generační druhy i sám sebe a proměnil se v živý lokální mýtus.

Je až s podivem, jak málo textů vlastně za svůj písecký pobyt, trvající celých třiašedesát let, Heyduk Písku věnoval. Několik básní o píseckých lesích a rybnících, historická báseň Písecký primátor o hrdinovi obrany Písku z roku 1620 (1894) a několik črt ve Vzpomínkách literárních (1910). Ač má Písecký primátor navýsost tragický děj, ač se črta Ballada dětská týká události tak smutné, jako je smrt básníkovy malé dcerušky Jarmily, Heyduk dokáže všechno proměnit v idylu, v nazarénský barvotiskový obrázek. Jediný, kdo dokáže vnést na okamžik skutečnou chmuru, je Julius Zeyer, když básnického kolegu občas (viz črtu Kříž Julia Zeyera) navštěvuje...

Heyduk jednu idylu evokuje – a jinou se sám stává: Pamětníci vzpomínají, terak se procházel městským korzem v parku na místě zasypaných hradebních příkopů, uctivě zdraven měšťaností a okukován coby místní rarita – a literárně v příslušném tónu ztvárňován: „Píseckým parkem kráčí velký kmet / na skrání sníh, na rtech úsměv svěží / a drobných dětí kupa vstříc mu běží / za bonbon mění hubiček jich med / A kráčí dál, a starých stromů tłum / jak v úctě před ním skláněl by své hlavy“ (A. Klášterský, Na českém jihu, Praha 1922, S. 57)

Veden Adolfem Heydukem, prochází se Pískem od té doby stále houstnoucí zástup penzistů. Rozšafně rozprávějí o dějinách královského města, jak jim je dopodrobna vypsál mistr August Sedláček. Naslouchají s libostí medovitým houslovým serenádám, jak se linou z oken hudební školy mistra Otakara Ševčíka. Čechrají stříbrné patriarchální plnovousy, neboť co kdyby se mistr Mikoláš Aleš rozhodl načrtnout ještě pár kartónů pro další sgrafita. Mnozí čas od času něco vlasteneckého, krasoduchého, případně (když doba zažádá) pokrokového napíší, jisti si tím, že neve-

jdou-li do dějin, vejdou zcela určitě do přehledů z pera svých korzovních kolegů Jaromíra Malého a Josefa Kotalíka a posléze do Písecké čítanky.

„Penzista“ je totiž charakteristika spíš duchovní než věková a sociální. Penzistická mentalita spojuje nemalou část menších a docela malých autorů, kteří se přichycují k literárnímu mýtu idylického měšťanského Písku. Málokdo z nich dokázal zapívat být jen jedinou prostičkou melodií, která by byla jen a jen jeho vlastní. Téměř jediný z nich, hodný zaznamenání, je písecký řezník Josef Václav Jabulka (1876–1936), schopný skládat poměrně slušné hexametry i carmina figurata na jediné téma: chválu svého uzenářského zboží.

I v bolševické epoše platí Písek za významné literární centrum, neboť zde působily takové veličiny jako Josef Rybák, předseda Svazu československých spisovatelů od roku 1977, a vůdce poslední stranické literární generace Karel Sýs – a kolem nich malebně shluknutí četní „socialističtí realisté“ místní, Jindrové Černohorští, Zdeňkové Marešové a další. Ale i Rybákův nejvěrnější normalizační druh Ivan Skála věnoval Písku několik básní.

Proč ale o nich mluvíme v souvislosti s Pískem penzistickým: Protože i oni se až ku podivu přimykají k obrazu písecké idyly. Rybák sice nejdříve obraz idyly programově zruší románem Slunce a chléb (1956) o dělnickém hnutí v Písku, ale v četných básních a vzpomínkách, psaných k stáru, se k němu zase usilovně vrací. (Viz např. vyznání A kvetou tu růže ve sborníku Ze Šrámkova Písku, Písek 1967). Karel Sýs pak vpadl rovnýma nohama do idyly: Roku 1985 vydal (s Rybákovým otcovským doslovem) sbírku Písecká domovní znamení, sérii čtyřveršových „meditací“ o této myšlenkové a básnické intenzitě: „Lepší než kohout na dvorku / je kohout na víně / Pochutnáte si ve vši počestnosti / a slepice zůstanou nevinné.“ (op. cit., S. 34) – Aneb, jak být penzistou v devětatřiceti letech.

* * *

Při putování Prácheňskem od Bukovan po Prachatice jsme sledovali, jak se protkává a míjí dvojí ladění kraje: Idyla a rozervání, spokojenost a nespokojenost, jistota malého a paradoxní naděje v cosi, nikdo neví co, ale bezpochyby velkého. Právě v Písku se obojí střetává k nesmiřitelnému boji. Vedle heydukovského Písku, jehož krutou karikaturou je Písek rybákovsko-sýsovský, existuje ještě jiný Písek. Jeho ohniskem je gymnázium.

Písečtí regionalisté s oblibou ohromují svět výčtem slavných mužů, kteří tímto ústavem, případně jinou z četných píseckých středních škol, prošli. Smlčují ovšem (a nelze se jim divit), jak špatnou pověst písecké gymnázium u leckterých svých slavných absolventů má. Pyramida zkostnatělosti, Prokrústovo lože na dospívající lidské bytosti, panteon samolibé provinční omezenosti. Čím citlivější a hlubší je duše jejich chovanců, tím ostřejší střet se vši tou stařečkou mrtvolností, ať už navenek projevený či „pouze“ v nitru prožitý.

Fráňa Šrámek a jeho Stříbrný vítr (1910) jsou nejznámějším příkladem tvůrce a díla tohoto typu. Až nenávistné obrazy gymnaziálních kantorů („nepříjemní lidé, kteří vnášeli zimu. Jejich obličej podobaly se nasazeným maskám, byli slídívi a nedůvěřiví jak hlídači a měli směšné zvyky“ – op. cit., Praha 1954, S. 77), scény ponižování žáka z rodiny, která provokuje maloměsto bohémským životním stylem, na vrcholu všeho zla ovšem – postava démonického katechety, který z kazatelný hřmí na studentíky o šestém přikázání, až mu lezou oči z důlků.

Velmi obdobně líčí prostředí píseckého gymnázia i Josef Holeček v prvním svazku svých pamětí Pero (1922). Jen role, přiřčená „jezovitskému“ katechetovi, pro něhož byl zřejmě modelem týž reálný prototyp, je ještě důležitější. Odchází z Písku po řadě konfliktů autobiografický hrdina „zahrozil pěstí do vzduchu: ty, Sodomo!“ (op. cit., S. 138). Gymnázium v Českých Budějovicích, vedené vlasteneckým biskupem Jirsíkem, se mu po písecké zkušenosti zdálo pravým zemským, to jest i vlasteneckým a neklerikálně křesťanským rájem.

Jsmo daleci zjednodušeného pohledu, že tu jde prostě o konflikt mládí a stáří. U Šrámka je valná většina studentstva inertní poddajnou masou, případně stejně bezduchými opakovači frází s opačným znaménkem než signum rakousko-klerikálně-maloměstské (postava Karla Valenty – op. cit., S. 130n.) a Holeček jde ještě dál. V jeho kresbě nejsou studenti o nic méně odpudiví než kantoři: Jsou líní, požívační, úslužní (zvláště na postavě věčně předkloněného „židáčka“ si dal Holeček záležet) – a autobiografickému hrdinovi se smějí, že ztrácí čas četbou literatury, která není v seznamu povinné četby. Proti bezduchosti drilu a pokrytectví stojí právě jen výjimeční a osamocení hrdinové, alter ega autorů.

„Výjimeční a osamocení“: Šrámek i Holeček staví antitezi tak, že proti pokřiveným, karikaturním figurkám profesorů stojí všestranně normální, zdraví a živoucí tvorové, jimž stačí jen uvolnit sevření špatného systému a rozlétnou se k výši, tvorbě a plnosti. Šrámkův Ratkin se odváží zakázaných erotických hrátek (tak tak, milý mladý čtenáři konce 20. století, před sto lety byl středoškolák za takové věci vylučován ze školy...) a volá vítězně „Život! Život! Jeho slávě se pokloňme!“ (op. cit., S. 301), Holeček morálně zvítězí nad katechetou a dospěje k svému necírkevnímu slovanskému křesťanství, písecká léta zkoušek a zrání končí pro oba vítězstvím.

Jenomže... Ke každému střetu musí být vždy (nejméně) dva vhodní a k sobě přiměření partneři. Pobyt na píseckém gymnáziu bývá zdrojem nespokojenosti, konfliktů a případně i traumat ne pro ty „normální“, nýbrž právě pro ty osobnosti, které půjdou po celý život cestami konfliktů a případně i traumat – takže by se dalo s trochou cynismu říci, že písecká střední škola jim vlastně opravdu byla školou i v tomto smyslu.

Také Josef Váchal vzpomíná ve zlém na píseckou školu – byť on spíše na obecnu, byv z gymnázia otcem, proslulým podivínem Alešem-Lyžcem, po propadnutí v sekundě vzat: „Škola mně byla utrpením. Nenašel jsem tam ani kamarády, ani

učitele, kteří by nebyli proti mně zaujati pro můj nemanželský původ. Bránil jsem se vzdorem, a tělesné tresty a zahanbování před spolužáky mne utvrzovalo.“ (rukopisně paměti cit. in Písecká čítanka II, Písek 1981, S. 157)

Váchal je však dokladem faktu, že „zlá škola“ je častým, ne však nutně hlavním zdrojem konfliktů: Neméně než vnější nedobré podmínky se na osamocení „Pepička od Alšů“ podílela jeho „jinakost“, jeho schopnost vidět všude strašidla, probuzená právě za píseckých let, jeho sklon komunikovat raději se svými nočními děsy než s „normálními lidmi“, potkávanými ve dne.

I pro Váchala byl odchod z Písku do Prahy a z gymnázia do knihařské dílny vysobožením. Brzy poté sepsal (podle Marie Bajerové) jeden ze svých prvních literárních opusů, zvláštním způsobem spojený s Pískem: Litanii ke křesťanské mučednici Anežce Hružové. V Písku se totiž roku 1900 konal soud nad Leopoldem Hilsnerem, v jehož vinu Váchal svatosvatě věřil.

Podobný případ jako Váchal je i Richard Weiner, z celého toho regimentu autorů Písecké čítanky spisovatel dnes asi nejceněnější. Jako u Váchala, i u Weinerja znamená Písek amalgám problémů, úzkostí a determinací vnějších i vnitřních. Co je u Váchala nemanželský původ, je u Weinerja židovství (ještě k tomu českojazyčné, tedy bránící mu splynout se světem pražské německožidovské literatury) a nechuť či neschopnost k běžnému erotickému angažmá. Co jsou u Váchala noční děsy, vrývané do dřeva, jsou u Weinerja polosnové stavy a vůbec psychické fenomény na hranici schizofrenie, vtělené posléze v Hru doopravdy.

Prostředí píseckého gymnázia se u Weinerja kmitne v povídce Smrt Jakuba Ondřicha v souboru Netečný divák a jiné prózy. Není zde více než dějištěm počátku tragické zápletky, založené, jako v tolika Weinerových prózách, na nesmiřitelném kontrastu lidí, kteří prostě žijí, a lidí „mimo život“. Ve Smrti Jakuba Ondřicha je principem vyčlenění chudoba v kontrastu s bohatstvím, v sousední povídce O jednoduchém člověku, která se odehrává rovněž v Písku, zmrzačení v kontrastu se zdravím – a koneckonců tím principem může být cokoliv. Pocit nepatřičnosti je tu od počátku.

Richard Weiner ovšem nestaví své všelijak vyděděné hrdiny NAD „normální“ svět, netvrdí, že jedině oni jsou vlastně normální, lidštější, hlubší. Na škále „píseckého mládí“ se od šrámkovské k weinerovské poloze zcela proměnily hodnoty. Ó, jak rád by byl Richard Weiner jako ti druzí, jak rád by se zapojil do té maloměstské heydukovské idyly:

„Každý pamětník spolku Akademikové písečtí jistě ještě vidí v duchu koncertní promenády v parku, divadelní představení na Vinici, táčky na Plovárně a velké bály u Kola (...) nespátril jsem z toho svýma očima nikdy nic; tím nerušeněji bylo mi lze o nich snít. Lépe jest snít svůj život, než žít ho, praví Marcel Proust, a kdo ví, pamatují-li se účastníci viničných svačin, plovárenských benátských nocí a kolo- vých choreografií na ony Sindibádovy hody, nalodění na Cytheru a noci z Tisíce

a jedné, jež jsem si v nich vysnil já!“ (R. W., Dopis z Paříže, in Almanach Prácheňského kraje, Písek 1925, S. 5)

Snad tedy opravdu existuje cosi jako literárně-psychologický model TĚŽKÉHO DOSPÍVÁNÍ V PÍSKU, působící napříč generacemi i stylovým a názorovým zaměřením autorů k němu příslušných. Nepřímo se Písku dotkl dokonce i celosvětově proslulý zpodobitel jinakových, s okolím obtížně komunikujících mládenců: V mládí pracoval v píseckém textilním obchodě svého strýce Ludwiga Hermann Kafka, který pak odešel do Prahy, oženil se a zplodil syna Franze...

K modelu spokojené konzervativní městské společnosti a chlapce-samotáře neodmyslitelně patří ještě jeden prvek – příroda okolo Písku, živly nepodřízené konvencím, živly, v jejichž objetí se dostavuje pocit svobody a uvolnění. Na lesy vyhlédá ze zahrady dědovského domu chlapec Váchal, do lesů vybíhá Šrámkův Ratkin a lesy vytvářejí jediné prostředí, v němž může být šťasten Richard Weiner – v němž s může cítit silným a zdravým Richard Weiner, v němž může vyřknout slovo DOMA Richard Weiner:

„Rozloha ramen mých je změřena podle tohoto kraje,
myslím se květem, jenž by právě byl z prsti té vzpučel.
(...)

A že tedy bezpečně sídlím, směji se obsáhle. Smích ten místo mi vrýp do země mojí, kam vrůstám. (...)

Vlníte, vlníte se lesy, posunkem, dětinským jaksi, se schytáváte větrné prameny kraje jak rozhozenou přízi, rázem ji snujete v ovzduší pravé, jehož nedýchám již, ale jím – jako chléb, jako chléb: požehnána budíž chuti plynoucí, planoucí, drahocenná! Konáš, že slzím.“

(R. W., Doma, in Sluncem svržený sok, Praha 1989, S. 35–37)

Paradoxně, jsou to tytéž živly, které vytvářejí rámec stařecké heydukovské idyly: voda a lesy. A přece, tvrdíme, to není tak docela tatáž voda a tytéž lesy. Písek je obklopen lesy ze tří stran. Lesy na Hradištském vrchu a na Václavských skalách obklopují z obou stran Otavu, než se k městu z jihozápadu přiblíží, poté ustupují zděnému světu (nejsmutněji obludě Jitexu, jejíž hnus nezpoetičtí žádné „a ještě je tam komín“) a opět objímají Otavu ihned za městem, nesouce jméno lesa Zádusního. Na východě pak Písek vrůstá do obrovského lánu lesů, zvaných s pýchou lokálního patriotismu Písecké hory, táhnoucích se až k Týnu nad Vltavou – a, bohužel, k Temelínu. Písecké hory jsou vzdáleny od řeky, zato v nich najdeme vsazeno několik utěšených rybníků.

Duch dvojího Písku je duchem dvojí vody a dvojích lesů: Do Píseckých hor prodlužují své procházky heydukovští starci. Tam mají svůj Živec s Boreckého nápisem o poháru krásy, tam odpočívají tak, jako mlčenlivě odpočívá voda v těch líbezných lesních rybníčcích a vzdychají s Klášterským: Thalassa! – K lesům při řece naopak utíkají rozervaní mládenci. Tam, u vody, která plyne z neznáma do neznáma, z nepaměti k nejasné naději, je jejich výstřední místo:

„Patnáctiletý hoch jde po břehu řeky, slunce svítí na řeku – slunce je rádo, že je sluncem, řeka je ráda, že je řekou, jenom hoch neví, má-li se těšit z toho, že je hochem. (...) Podobá se někomu, kdo je trápen žízni.“ (F. Šrámek, Stříbrný vítr, Praha 1954, S. 195)

A nebo ještě jinak, ještě zjitřeněji:

„Pamatuji se sám na vlastní chlapectví, na chvíli, kdy jsem poznal tělesnost a kdy se zřítilo mé čisté dětství. Byla to krutá a sladká chvíle, tak dlouho potom vykupovaná zoufalstvím a opájením. Proplakal jsem tehdy celou noc a druhý den jsem musel utéci ze školy, toulal jsem se nad Pískem v lesích a přál jsem si, aby nebylo na světě nic, jen já a moře.“

Vyznání pochází z dopisu, který napsal roku 1930 Jiřímu Karáskovi ze Lvovic další písecký rozervanec – Václav Krška. (Ocitováno in: Jan Dvořák, Poetický svět Václava Kršky, Praha 1989, S. 19). V Krškově literárním díle motivy Písku prakticky nenajdeme, zato v jeho filmové tvorbě se stal ústředním mýtem – a právě ve spojení s řekou. Kolik řek je už v názvech Krškových filmů: Kluci na řece, Řeka čaruje,

Měsíc nad řekou a koneckonců i Jarní vody, kolik v ději Ohnivého léta a Stříbrného větru.

„Vodní živel jako by prostoupil do umělcova podvědomí, jako by ho navždy uchvátil. Nejen v přímé podobě. Řeka je cosi čistého, neposkvřněného. Řeka věčně plyne. Řeka dovede očistovat i ničit. Řeka je předzvěstí dálek. Věčnosti oceánů. Leitmotivicky vstupuje do veškeré Krškovy tvorby, někde se znaivnělou konkrétností, jindy v rozbujelé asociativnosti.“ (Jan Dvořák, op. cit., S.13)

Řeka, les, zvýšená senzibilita, pocit cizosti měšťanskému prostředí. Pevně věřím, že i dnes někdo chodí po břehu Otavy pod Hradištským vrchem, vpíjí se očima do kamenného dramatu Václavských skal na protějším břehu, sní o světech minulých a budoucích a je nešťastně šťasten, že je sám.

* * *

Co je poprvé neopakovatelným osobním a tvůrčím gestem, míří třeba už při druhém použití velmi rychle k sentimentu a kýči – a u epigonů se to v ně proměňuje šmahem. Krška není menším tvůrcem než Šrámek – a přece se jeho filmové zpracování Šrámkova Stříbrného větru se bezhlavě vrhá, jako vůbec celá Krškova poetika, do náruče vypjaté citovosti. Což pak teprve, když se rozhodne totéž téma „nelehkého mládí“ pojednat maličký humorista, rovněž písecký rodák Jan Pakosta. Jeho román Morbidní mládí (1926) o zápasech píseckého gymnazisty s kantory a spolužačkami není ani lyrický, ani vtípný. Má jediné cenu literárního důkazu, že se „stříbrný vítr“ proměnil v klišé.

Stejný locus communis najdeme i u mladičkého, tehdy ještě těžkými hříchy proti české literatuře nezatíženého Josefa Rybáka. V Almanachu Prácheňského kraje, kde se sešel mimo jiné i s Weinerem, Krškou a Čarkem, líčí ve vzpomínkovém textu Letící roky písecká gymnaziální léta jako nasládlou idylu, v níž se klidně smísí „obojí Písek“, tedy heydukovský i šrámkovský: Nejdřív potkáváme v parku všakvímeko-ho, leč „Pak opilí chlapeckou krví a létem, budeme se vraceti domů a s úsměvem na rtech každému řeknem, že už jsme zastavili ty letící roky“ (op. cit., Písek 1925, S. 14)

Tlum lokálních autorů, který tak hojně čerpal z mýtu heydukovského Písku, se s oblibou přitírá i k Písku šrámkovskému. Bere mu ovšem všechnu konfliktnost a nesmířenost. Z boje o mládí, o svobodu, o autenticitu, činí rafinovaným hmatem – idylickou vzpomínku na mládí.

Šrámek si byl tohoto rizika vědom. Město svého mládí proto už nikdy nenavštívil a důsledně odmítal přátelská pozvání bývalých spolužáků a ctitelů. Nechtěl se stát z bouřliváka novým Heydukem. Místo sebe poslal postupně jen tři básně – Sem, vzpomínko věrná, Vzpomínku na Písek a Píseckou. Nejsou to špatné básně. Víceméně se jim podařilo udržet nával sentimentu, který stárnoucího autora uchvátil, v přijatelných mezích. Právě tato nota dokonale zasáhla srdce píseckých regionalistů

a úryvky z nich se staly obecným majetkem všech, i těch jinak nepřilíš literárně vzdělaných Píseckých. Citáty jako „po řece Otavě za vorem vor / v jarech a létech odplouvaly“, „a je to Písek, je to zas on“ či „jedna je pouze jen Otava / jeden je Písek“ se zde staly obecnými úslovími. I Josef Rybák je uměl ocitovat a sám lhal bych tvrdě, že mě ty verše nechávají chladným.

Šrámek sám se pokusil ubránit se pádu do sentimentální selanky zaujetím třetí polohy mezi mladistvým bouřliváctvím a penzistickou idylou: polohy smutku nad mládím, jež právě teď, právě v tuto chvíli krutě nezměnitelně odchází. Dvanáct let po Stříbrném větru proto napsal hru Měsíc nad řekou (1922), kde se setkávají všechny tři pomyslné strany: Vilík – juvenilní alter ego Jana Ratkína. Staří Hlubinovi – zajatci maloměsta, lidé „přistřižených křídel“. A konečně Slávka Hlubinová – dívka na hranici mezi oběma světy.

Obě Šrámkova díla jsou dodnes tak živá především díky své filmové podobě. Zřejmě právem, neboť Václav Krška dokonale zachytil jemnou posmutnělou lyričnost literárních předloh a dovedl ji k výrazu místy až geniálnímu. Nechce se věřit, že Měsíc nad řekou byl natočen roku 1953 a Stříbrný vítr o rok později. Nejsilnější místo celého Krškova díla, možná vůbec klíčové místo na duchovní mapě Písku, jediný bod, kdy se smějí protknout Písek bolestného mládí s Pískem rezignace tak, aby nevznikla falešná idyla, je onen okamžik v závěru filmu, kdy je Vilík odeslán pryč a Slávka říká svým rodičům: Tak jsme tu zbyli – tři stárnoucí lidé... – Paní Hlubinová replikuje poděšeným maminkovským hlasem Zdenky Baldové: Ale Slávko, vždyť ty přece... – A sedmadvacetiletá Slávka praví vědoucím, moudrým a nekonečně smutným úsměvem Dany Medřické: To už tak člověk pozná, že je na druhé straně.

POUŽITÁ LITERATURA

- Almanach Prácheňského kraje k 20. jubileu krajinského spolku Prácheň, Písek 1925
 Marie Bajerová: O Josefu Váchalovi, Praha 1990
 Básník a sochař. Dopisy Julia Zeyera a Františka Bílka z let 1896–1901, Praha 1948
 František Bílek: Jak mi dřeva povídala, Praha 1946
 Přemysl Blažíček: Epičnost a naivita Holečkových Našich, Praha 1992
 Jan Dvořák: Poetický svět Václava Kršky, Praha 1989
 František Dvořák: Jan Zrzavý, Praha 1965
 Adolf Heyduk: Vzpomínky literární, Praha 1911
 Josef Hloucha: Jihočeští autoři, in Jihočeský akademik 1/1933–34, passim (V.Krška, J.Čarek)
 František Holeček: František Pravda, Brno 1907
 Josef Holeček: Církev latinská a náboženská jednota Slovanův, Praha 1885
 Josef Holeček: Jak u nás žijou a umírají, in Naši I, Praha 1910
 Josef Holeček: Národní moudrost, Praha 1919
 Josef Holeček: Pero I–IV, Praha 1922–1925
 Josef Holeček: Prvé třiletí československé republiky, Praha 1922
 Emanuel Chalupný: Dílo Josefa Holečka, Praha 1926

- Emanuel Chalupný: Dopisy a výroky Otokara Březiny, Praha 1931
Emanuel Chalupný: František Břlek. Tvůrce a člověk, České Budějovice 1970
Emanuel Chalupný: Husovo rodiště a jihočeská sociologie, Praha 1924
Emanuel Chalupný: Jihočechové. Zvl. otisk ze sborníku Jihočech Emil Hácha, Praha b.d.
Emanuel Chalupný: Národní povaha česká, Praha 1907
Emanuel Chalupný: Studie o Otokaru Březinovi a jiných zjevech českého umění a filosofie, Praha 1912
Jaroslav Kabeš: Bílek myslitel, Praha 1942
Zdeněk Kalista: Století andělů a ďáblů. Jihočeský barok, Praha 1994
Josef Kotalík: Jižní Čechy v české literatuře, České Budějovice 1956
Josef Kotalík: Písek a Písecko v literatuře, Písek 1966
F.V.Krejčí: Julius Zeyer. Kritická studie. Praha 1901
Ladislav Langpaul: Chvilky s Janem Zrzavým, Melantrich 1978
Jaromír Malý: Písecká literární tradice, Písek 1938
Jan Muk: Jihočeská vlastivědná práce volá!, in Jihočeská kultura 1/1945, S. 4–6
Musaion – svazek čtvrtý – Jan Zrzavý. Úvodní slovo napsal Karel Teige. Praha 1923
Přátelé Zeyer-Herites. Vzájemná korespondence, Praha 1941
Hubert Gordon Schauer: O podmínkách i možnosti národní české literatury, in Spisy, Praha 1917
Sládek-Zeyer. Vzájemná korespondence. Praha 1957
Ladislav Stehlík: Země zamyšlená I–III, Praha 1966–1970
Ladislav Stehlík: Dvě krajanské tváře – František Herites a Josef Holeček, Vodňany 1979
Svět Jana Zrzavého, Praha 1963
Josef Šach: O náboženském smýšlení Julia Zeyera, Praha 1942
Antonín Škarka: Básnické dílo Adama Michny z Otradovic, in A. M., Básnické dílo, Praha 1985, S. 7–35
Ve stínu Orfea. Julius Zeyer a rodina Kalašových v dopisech, Praha 1949
Josef Váchal: Paměti Josefa Váchala dřevorytce, Praha 1995
Jan Voborník: Josef Holeček, Praha 1913
Jan Voborník: Julius Zeyer, Praha 1919
Ze Šrámkova Písku (sborník), Písek 1967

POZNÁMKA

V seznamu nejsou uváděna beletristická díla, o nichž je v textu řeč, neboť by muselo jít často o kompletní knižní bibliografie příslušných autorů. Např. z Holečkových Našich proto uvádíme pouze úvodní esej.

PLZEŇ: BÁSNĚ TOMÁŠE HUDCE

Z PRVNÍHO PRŮKLEPU

* * *

slunce na půl okna,
s nějakou vlaštovkou, která jak
bílá plachtovina
cuká mezi dveřními rámy, pahorek, ostře
přeseknut
letkou, písečnému bohu

duní v tunelech.

* * *

D ý m

na holé
skelné skále
se

odpařuje pod
osou
náprav

ve vyježděné
koleje...
ve

vyvřelém
kysličníku
se

leskne
římsa
sněhem.

* * *

Neboť můj bratr je tráva,

Neboť je beze jména,
můj bratr,
kvetoucí prostotou,
neboť
je to můj bratr,
omylný a křehký ve
své omylnosti,
neboť je důvěřivý
a jeho hlava
zlátne.

* * *

Tr á m o v í ,

napnuté
sklem
a stínem

před patami,
v šedozeleném
oblaku

pluje...
Jaro – Motiv.

* * *

...prázdnota noci, pustota, ohraničená,
a přece nezměřitelná, sunoucí se
opatrně
k
chladnému závanu rozmetávajících vod,
a cosi, jako zpěv,
přinášející ve svém doznívání

náznak
porozumění,

* * *

ještě ne podzimkem, a přece
obilné zrno hoří
o slunovratu granitem vinné
révy a nehovoří o pobřeží
chuť divokého, obtěžkaného
plodu,

Z DRUHÉHO PRŮKLEPU

* * *

Přeskakuješ vzdálenosti, neboť je bílá mlha, bílý vítr, neboť mezi svistotem a kupolemi obloh rozpoznáváš, jak se zhušťují vichrné tváře, nadouvají ústa a nechávají se obklíčit rozsedinami, v nichž jen neznatelné šumění napovídá, že se zrozují oblaka nad oblaka... a konipásek pohazuje hlavou, na které se zachytila mlhovina... nížina, do níž se propadá sesouvající se půda, a kamenné kvádry čnějící z holého boku krajiny se ukládají k spánku, suť, rozrušená přeskakujícím krokem, vzlétá a tvaruje se mezi mračny, podobna dešťovým úlomkům, a prozrazuje se vzdáleným hřmotem, v němž zaznívají hlasy duchů, jimiž je celý kraj naplněn.

* * *

Zvěřil tě vítr, žene se s vyplazeným jazykem, očichává kouty, ve kterých by ses mohl ukrýt, ale ani si to nestačí uvědomit a náhle mu sedíš na zádech, poháníš ho bosou patou a on se pouští do trysku... a prolétáš šílenou rychlostí kolem sebe samého, voláš na sebe, naskoč si také, ale opožďuješ se, a tak sedíš sám na hřbetě tohoto podivného zvířete, a ty, jezdec, nejsi již vázán ničím, jenom stále vzrůstající rychlostí... a nelze vás již od sebe rozlišit, natolik jste se slili v jediné, vyměňujete si své podoby, a není již nikoho, ničeho, co by vás mohlo zadržet.

TOMÁŠ HUDEC je malíř a grafik. Žije a pracuje v Plzni. Své texty publikoval v Literárních novinách.

Z cyklu Skály, 1977–80, foto Jan Raba